

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XV. ÉVF. ★ MAJUS - JÚNIUS ★ 1951

Szerkesztőbizottsági tagok: Ernyes György, Herceg János, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály, Orosz Mihály, B. Szabó György

Felelős szerkesztő: Majtényi Mihály

SINKÓ ERVIN:

Confiteor ...

(Erkölcsi, politikai és esztétikai rapszódia a Nagy és Dicsőséges Birodalom témájára)

I.

„Arra a jelentőséges mithoszra gondolok, mely szerint az istenek a fellázadt gigászok, a föld fiait és az égnek vakmerő ostromlóit ellen, aként küzdöttek, hogy szamarak hangjának segítségével megzavarták, elriasztották, legyőzték és megfélemezték őket“.

Giordano Brunó: A Pegazus kabalája 1585.

Szegény bűnös lelkem vallomásra készül. Ideje, hogy valljon. Ha még legalább töredelmesen vallana! Ami azonban a teljes kárhozatnak biztos jele: csöppnyi, csipetnyi töredelem tűfoknyi árnyékát se tudom fekete lelkemben felfedezni.

Tudván tudom, e vallomások csak arra fognak bizonyítéku szolgálni, hogy szóbanforgó fekete és bűnös lelkemet szőröstül-bőröstül eladtam az amerikai imperialistáknak. Eladtam és pedig már akkor, mikor földi hűvelyem még embrio alakjában kezdte el szegény anyám méhében parazita, dekadens és korrupt buharino-trockista existenciáját.

Persze, volna mit mentségemre előhoznom. Előhozakodhatnék azzal, hogy személy szerint semmiről se tehetek, mivelhogy mindez így lett elrendelve. A helyesbített marxista tudomány nemrégiben felfedezte, hogy Kálvin predestinációról szóló tanítás csak genialis anticipációja a Szovjetunióban genialisan helyesbített marxizmus-leninizmusnak.

»Eleve elrendeltségnek Isten azon örök döntését nevezzük, mellyel minden ember sorsa még születése előtt elhatározott. Némelyiknek az örök élet, némelyiknek az örök kárhozat jelöltetett ki osztályrészül. Aszerint tehát, hogy egyiket erre vagy arra teremtette, nevezzük őket eleve örök életre vagy eleve örök kárhozatra elrendelteknek«.

Kálvinnak ez a definíciója még nyilvánvalóan magán viseli a burzoá individualista idealisztikus korlátoltság jellegét. A Szovjetunió, mely óriási léptekkel halad a kommunista társadalom kiépítése felé s ahol példaadóan mást se tesz a szocialista kultúra, mint állandóan virágzik, a Szovjetunióban természetszerűen tudományos materialista alapra helyezték a kálvini eleve elrendeltség forradalmi gondolatát. Ugyanis Lenin legjobb és genialis tanítványának, a világ szabadságszerető népei nagy és bölcs vezérének, a végtelenül szeretett Sztálinnak egyik kitűnő tanítványa felfedezte, hogy az eleve elrendeltség tudományos elve nem

egyénekre, hanem népekre érvényes. Tehát a helyesbített dialektikus materializmus megint egy új megismeréssel gazdagította a tudományos felfedezésekben egyedülállóan gazdag sztálini korszakot. Azzal a tudományos megismeréssel, hogy vannak népek, melyek már a világ teremtése előtt arra voltak rendelve, hogy a nagy és dicsőséges orosz birodalom legdicsőségesebb kormányának engedelmes alattvalóiként találják meg a számukra elrendelt üdvösség egyetlen lehetséges formáját.

»Röviden szólva, győztünk és hála Sztálin bölcs vezetésének, a Szovjetunió hatalmas szárnyai alá gyűjtötte azokat, akik eleve arra voltak rendelve, hogy az ő határain belül foglaljanak helyet«.

Ímígyen szólt Malenkov, a Szovjetunió Kommunista Pártja (bolsevikiek) központi vezetőségének titkára, a nagy Tanítványnak, a Népek Atyjának kitűnő tanítványa, az ő moszkvai választói előtt, 1946 február 7-én megtartott beszédében. Ezt a beszédet a »Komszomolszkaja Pravda« 1946 február 8-i számában tudomására is adta a világnak, mivelhogy nem azért gyujtanak mecsest, hogy elrejtsek, hanem, hogy az ablakba tegyék és világoljon mindennek. A beszédnek fent idézett részét a jugoszláviai »Kommunist« c. folyóirat 1950. évi novemberi számában citálni merészkedett Dedijer Vladimir. Idézni egy ilyen eretnek lapban azt, amit az igazhitű »Komszomolszkaja Pravda« ajándékozott az új megismerésekre szomjas s új megismerésekben végtelenül bővelkedő sztálini korszaknak, ez természetesen profanizálása egy olyan új marxista igazságnak, mely forradalmi módon sztálinizálta Kálvint, aki még idealista, individualista és mint ilyen vallási előítéleteknek rabja.

Kálvin még az Istenben hisz, Malenkov azonban a nagy Sztálinban és az ő birodalmában. — Így lehetne meghatározni annak a forradalmi fejlődésnek óriási horderejét, azt a nagy lépést, mellyel a Szovjetunió szocialista kultúrája előbbre vitte az emberiség szellemi felszabadulását a sötét előítéletek alól a tudomány világos útján az álmodott jövő felé.

Minden kötelező tisztelet ellenére, mely Szibériába való ingyenes elszállíttatás terhe alatt kijár a Szovjetunió Kommunista Pártja (bolsevikiek) központi vezetősége titkáranak, a nagy Tanítvány kitűnő tanítványának, Malenkovnak, a magam részéről nem tehetek róla, mit tehetek ellene, bűnös emlékeim támadtak! Emlékeztem rá, hogy mielőtt a kitűnő Malenkov sztálinizálta Kálvint, boldogult II. Miklós cár külügyminisztériuma már megkísérelte Kálvinnak a romanovizálását, mivel e külügyminisztérium egyik Lenin által nyilvánosságra hozott titkos jelentésében szósz szerint a következő mondat olvasható:

»Kóréának, mint az orosz császárság jövődő alkatrészének sorsa földrajzi és politikai viszonyok hatalmánál fogva már kezdettől fogva eleve elrendeltetett.«¹⁾

A történetíró, akinek könyvéből ezt az adatot veszem, a cári külügyminisztérium e titkos jelentését még a következő szavakkal kommentálja:

»Ez okból, — közlik tovább e titkos jelentésben, — az orosz diplomaták visszautasították Japánnak 1896-ban, Kórea felosztására tett ajánlatát, mert ez azt jelentette volna, hogy Oroszország önként korlátozza cselekvési szabadságát a jövőben«.

Mentségemre tehát — **per analogiam** — hivatkozhatnék Kálvin-Romanov-Sztálin kétségbevonhatatlan tekintélyére s mondhatnám: valamint a népeket, melyek eleve arra rendeltettek, hogy az orosz birodalom súlyos szárnyai nehezedjenek vállaikra, senki se kérdezte, hogy tetszik-e ez a nekik kiosztott szerep — születésem előtt engem se kérdeztek meg, hogy akarok-e azoknak a táborához tartozni, akik kétség-

¹⁾ M. N. Pokrovski: Povijest Rusije, preveli Dr. B. Adžija i Milan Durman, Zagreb, 1935. str. 298.

bevonnak kétségbevonhatatlan tekintélyeket s már ezáltal is a népeknek és az élenjáró hatalmas és dicsőséges Szovjetuniónak aljas ellenségei. Így rendeltetett el, megkérdezésem nélkül, nem tehetek róla.

Tisztaiban vagyok azonban vele, hogy valamint a hatalmas szárnnyak súlyát hordozó szóbanforgó népeknek, hasonlóképp nekem se használn semmit az ilyen ellenvetés.

Sztálin egyik nem kevésbé hű tanítványa, a kitűnő Malvenkovnál semmiképp se kevésbé kitűnő Andrej Visinszki, a Szovjetunió jelenlegi ékesszólásáról híres — sajnos nemcsak arról híres — külügyminisztere, engem bizonyára azok közé sorolna, akikről egy felejthetetlen alkalommal és pedig államügyészi minőségében állapította meg, hogy »**hidegvérűek mint a vipera**« és hogy »**a bűnök ördögi végtelenjének**« a képviselői.¹⁾

Eme érzékeny költői lelkületre valló, nem annyira Marx, mint inkább igazhitű és lángelkű dominikánus atyák ékesszólásának emléket felidéző hasonlatok — meg kell vallanom, már annak idején rendkívül mély benyomást tettek rám. Borzadállyal töltött el mindjárt a vádbeszéd legelején egy bevezetőként szereplő mondat:

»A vádlottak harcoltak Lenin genialis tanítványa, Lenin tanainak biztos őre és művének folytatója, Sztálin ellen... Íme az örvény fenekel! Íme a határ, a morális és politikai rothadás végső pontja! Íme a bűnök ördögi végtelenjének képviselői!«

Borzadállyal töltött el, hogy mennyire semmit se érzek a borzadályból, melyet ez az ékesszólás akart kiváltani. Megdöbrentett a teológiai terminológia a szocialista állam képviselőjének ajkán, megdöbrentett az a neo-marxista terminológia is, mely intronizálja a bűnnek és az ördögnek némileg anachronisztikus fogalmát. Borzadállyal töltött el, morális és esztétikai borzadállyal, hogy a rothadás **határa** és a bűnök ördögi **végtelenjének** képzavarától nem zavartatva, a Szovjetunió államügyésze szónoki hevében, mint valami fehérruhás, cvikkeres angyalka néz fel a láthatatlan magasságokban trónoló, jó nagybajszú Istenkére és aztán le a feneketlen örvény fenekére, majd a végtelenbe, aztán megint a jó nagybajszú Istenkére — és mindig újra, eszemadta kis ártatlansága, elszörnyedve csapja össze a két kezét.

Ez még nem minden. Be kell vallanom bűnös és kárhozott lélkem egész romlottságát. Be kell vallanom, hogy a Rajk-pernek nevezett budapesti kommunista-mészárlások idején vettem újra elő a moszkvai per és moszkvai perek hivatalos dokumentumait és a Rajk-per világításában néztem, láttam meg a moszkvai pöröket és nemcsak, hogy megborzadtam, hanem megiszonyodtam a kitűnő Visinszki angyal, igen, különösképp angyal patétikájától. Valósággal zokogva kérdezte államügyész korában ez a kitűnő tanítványa a tanítványok legnagyobbikának:

»Mely cél nevében, mely eszmék nevében, végül is milyen politikai platform vagy politikai program alapján cselekedtek ezek az emberek?«

Ezt kérdezte, hogy aztán ő maga felelhessen:

»Sztálin elvtárs jóslatai teljesen valóra váltak... Közöséges banditák, kémek és gyilkosok.«²⁾

Mennyire bűnös és kárhozott lélek vagyok, arra újabb bizonyíték, hogy Lenin tanai biztos örönek, a nagy Sztálin e kitűnő és borzadásra kész ártatlan tanítványának ezt a megállapítást nem fogadtam el fegyelmezetten és gondolkodás nélkül, sőt... Kérdés jutott eszembe, melyet nem tudtam, sőt nem is akartam elutasítani. Már ez magában véve

1) „Le procès du Centre Anti-Soviétique trockiste“. Edition Commissariat du Peuple de la Justice de l'URSS 1937. p. 182—83.

2) Ibidem 484—489.

is bűn, de a legsúlyosabb a dologban az, hogy a kérdést, mely eszembejuttott, az az idealista német filozófus formulázta meg, akit a Minden Tudományok Legnagyobb Jótevőjének egy szintén kitűnő tanítványa, Rozental marxista dialektikus módszerről szóló tankönyvének »javított« kiadásában »a politikai konzervativizmus és reakció«¹⁾ képviselőjének bélyegez. A politikailag konzervatív és reakciós Johann Gottlieb Fichte ugyanis a következő heretikus kérdést veti fel:

»De cselekedhetek-e én, ha a cselekvésen kívül nem lebeg cél a szemem előtt? Lehetséges-e akarnom anélkül, hogy valamit akarjak?«²⁾

És ellentétben a naív, anyagi forradalmárral, Andrej Visinszkivel, a reakciós konzervatív Johann Gottlieb Fichte röviden egy szóval felel: »Nimmermehr!« — ami azt jelenti magyarul, hogy semmikép! És jellemző, hogy a bűn milyen menthetetlenül megmértelyezte az én éjnél sötétebb lelkemet, nekem a reakciós konzervatív Fichte válasza tökéletesen meggyőzőnek, úgyszólván normálisnak tűnik, míg a naív anyagi forradalmáré, aki egyszerreűn nem tud betelni a saját borzadásával s azt a szívhez szóló retorika legkülönbözőbb mesterfogásaival variálja, azt az ékesenszólást juttatja eszembe, melyről a XIX. század egyik legdekadensebb költője is úgy nyilatkozott, hogy jobb volna kitekerni a nyakát. »Prends l'eloquence et tords lui le cou.«³⁾

S mert aki vall, kötelessége minden bűnös gondolatát napfényre hozni, meg kell vallanom, hogy míg belőlem, nem hiányzik a lehetőség szimpatétikus együttrezgésre olyan negatív és dekadens jelenségekkel, mint amilyen az említett Verlaine költészete s míg olyan kozmopolita és dekadens egyéniségek megnyilatkozásai, mint amilyenek Rimbaud vagy Baudelaire, művükkel azt a bizonyos intenzív emóciót váltják ki nálam, melyet röviden és ellenforradalmian a szépség élvezetének nevezhetnék — addig az olyan forradalmi, pozitív és egészséges személyiségeknek, mint például a Szovjetunió egykori államügyészének és jelenlegi külügyminiszterének költői megnyilvánulásai enyhén szólva úgy hatnak rám, mint önkéntelen propaganda a szépség ellen. A szépség ellen, amit a Szovjetunió korszakalkotó és élenjáró esztétikusai, mint például V. Jermilov a Szovjetunióban uralkodó életfeltételekkel azonosít:

»Csernisevszki híres tézise: szép — az élet, a mi számunkra, a mi korunkban ezt a tézist úgy desifrirozzuk, hogy azt állítjuk: szép — a mi szocialista valóságunk, a mi diadalmas haladásunk a kommunizmus felé.«⁴⁾

Bizonynal csakis és kizárólag az én feneketlen romlottságom következménye, hogy a szépségről nem is szólva, a szocialista valóság és a kommunizmus felé való diadalmas haladás az én számomra bizonyos képzetekkel jár együtt, melyek egyszerűen elhelyezhetetlenek a hatalmas és dicsőséges Szovjetunió mai valóságának még csak a közelében sem. Bizonynal csakis és kizárólag az én feneketlen romlottságom rovására írandó, hogy a saját páratlan és tökéletes szépségének ez a túl hangos, feltétlen elismerést követelő hangoztatása leküzdhetetlen gyanút kelt bennem. Valami komoly hiba van a szűz körül, akit a papája bosszúálló, tréfát nem ismerő pallosos örök kíséretében vonultat fel, előtte pedig kürtösök járnak és hirdetik, hogy a szűz a legszebb szűz s bizonyítéku, legfőbb bizonyítéku a felbérelt kürtösök, no meg a meztelen pallosos szerepelnek, melyek a helyszínen jobb belátásra bírják, illetve minden belátás lehetőségétől örökre megfosztják azt, aki egy szemrebbenéssel, vagy pláne egy sokatmondó sóhajjal elárulná, hogy lényegesen másképp képzei el a szüzességet is, a szépséget is.

1) Rozental: A materialista dialektika, Kultura 21. oldal.

2) J. G. Fichte: Die Bestimmung des Menschen, Reklam-Universal 102.

3) Paul Verlaine: Art poétique.

4) Literaturnaja Gazeta, 1948. szept. 15.

Anélkül, hogy a Nagy Tanítvány V. Jermilov nevű tanítványának — a Szovjetunióban ugyanis mindenki tanítvány — tehát anélkül, hogy bármely tanítvány tekintélyéhez is kétség férhetne, úgy tűnik nekem, hogy volna egy mód a Szépnek ezt a kétségtelenül eredeti jermilovi definícióját meggyőzővé tenni. Igaz, ez a mód nem volna eredeti, viszont annál inkább meggyőző volna. A trójai jelenetre gondolok a Szkáji kapuban, ahol az agg Priamussal együtt ülnek a vének.

*„Vének már a harcra, szólni nem restek,
Mint a tücsök, mely ül a fatetőn veszteg,
Hallatja énekét, édes hárfahangot,
Ülnek a toronyban a trójai rangok.*

*Látván közeledni a Páris szép foglyát,
Sebtiben egymásközt ezeket susogják:
„Nem is olyan vétek, ha Dardan és Akhil
Egy ilyen asszonyért annyi időn át vív*

Ijesztőn vetekszik istenasszonyokkal...“

Nekik, kikre háborút, romlást, pusztulást zúdított, nekik kell kiállítani a bizonyítványt arról, hogy Heléna szépsége vetekszik istenasszonyokkal. Nem ékesszólóan, csak így spontánul, szomorú öreg vérük megbizsergésével, amint megpillantják szép Helénát. Így »argumentált« a homéri énekes Heléna szépsége mellett. Mint minden költészet varázsának végső titkát, a homérosziét is megfejtette már az élenjáró szovjetbolgár esztétika. Az a homéroszi költemény, melynek lényegét a Pavlov »Teorija odraza« valamint Timofejev, Jermilov, Rozental s a többi élenjáró esztétikus abban találja, hogy »az objektív« rabszolgaságon alapuló »társadalmi valóság szubjektív tükröződése« — tükröződés ide, tükröződés oda, nyilvánvalóan jobban értett hozzá, mint Jermilov, hogy miként kell **bebizonyítani**, éreztetni valaminek a páratlan szépségét.

Ha tehát, mondjuk, mai szovjetköltő, sztálini szovjetköltő, aki harcedzett az ilyen vállalkozásokban, feladatául tűzne ki, hogy amit a tudós Jermilov ex kathedra állít, azt ő művészileg érzékeltetően bizonyít, akkor, mint Homér a Szkáji kapuban a görög-trójai háború áldozatait, úgy kellene neki a Kreml hősi falain egy csoportba összegyűjtenie a krimi tároknak, a kalmüköknek, az ingusoknak, a Volga-németeknek stb. stb. egy-egy képviselőjét.

Az objektív sztálini korszak ama szubjektív tükrözésében, melyet ez a költemény jelentene, a költőnek, aki Fadjejev tanácsa szerint a realizmust a forradalmi romantikával egyeztetné össze, a realizmus látszatának megőrzése érdekében valószínűleg le kellene mondania arról, hogy aggodat ültessen ez esetben a Kreml ősi falaira, mivelhogy aligha akadtak élemedett korúak, akik túléltek, mondjuk a kényelmetlenségeket, amik népeikre zúdultak, mikor a világháború után kitörölték köztársaságaikat a szovjetállamok, népeiket meg az élő népek sorából. Erje be tehát a költő középkorú férfiakkal s anyákkal s ha azt tenné, hogy ezekkel végigtekintetne a Kreml falairól s aztán beszélgetné őket arról a napról, mikor egy tollvonással kitörölték őket az élő népek sorából, elhurcolták földjükről, házaikból, szétszórták a hatalmas és dicsőséges birodalom minden irányában — pontosan úgy, ahogy azt a bibliai átkok könyvében fenyegetésként a haragos zsidó Isten íratja meg az ő sztáлиндijas prófétájával — s ha ezeknek mégis aztán — az objektív sztálini valóság szubjektív tükrözéseként — a forradalmi romantika realista költője ajkára adhatná a jermilovi konklúziót, mint spontán felkiáltást: Szép a mi szocialista

valóságunk — ez forradalmi romantikus realistához méltó, Sztálin-díjjal jutalmazandó bizonyítékként hatna.

A gyűlekezetet a Kreml falain a költő kedvére szaporíthatná személyiségekkel, akik a mai emberben nem kevésbé ébresztik nagy és legendás múlt emlékeit, mint a homéroszi kortársakban a trójai vének nevei — »Hiketon, Ares ivadéka, Ukalegon ottan együtt Antenorral« — akik annak idején Priamus társaságában a Szkáji kapuban hódoltak a szépség minden személyi sérelmet legyőző ellenállhatatlan hatalmának.

Nagy a Kreml, de ha sokkal, sokkal nagyobb volna is, mint amekkora, ha százszor, ha ezerszer nagyobb volna is, akkor se férne el valamennyi falán, sőt falai közt se, még csak egész elenyésző kis hányada se azoknak, kiknek élete és hogy úgy mondjam, külső beavatkozás révén siettetett kimúlása elválaszthatatlan a sztálini korszaktól és az esztétikai benyomástól, melyet »a Szovjetuniónak a kommunizmus felé diadalmasan haladó szocialista valósága« vált ki a szemlélőből.

Semmi szín alatt el ne bizza magát azonban a szovjetköltő annyira, hogy egy-egy találomra kiválasztott magyar, lengyel, cseh, folgár, kelet-németországi vagy esetleg albán munkást vagy parasztot is odaengedjen a gyűlekezetbe, melynek feladata, hogy mint a trójai vének Heléna látán, ők a Szovjetunióra pillantván »édes tücsökhangon sebtiben susogják«: »Szép a Szovjetunió valósága...«

Ami a susogást illeti, susogni bizonyára susognának, mert füle van a falnak — s a Kreml birodalmában minden falnak. Hétköznapi prózában is hozzászórtak már a susogáshoz. Susognának, de az a kérdés, ha ugyanez egyáltalán kérdés: mit susognának?

Vajjon nem forog-e fenn némi veszélye annak, hogyha nem kellene tartaniuk a Nagy Tanítvány jelenlegi legjobb tanítványának, az érzékenylelkű és még érzékenyebb fülű Bériának jelenlététől...

A gondolat itt mintegy magától pillanatra félbeszakad. A dicsőséges Szovjetunióban nemcsak Kálvint sztálinizálták, hanem különösen a sztálini korszaknak az államügyész Visinszkiről elnevezendő fejezete óta a teológia némely alapvető morális kategóriája, mint az ördög és a bűn, csodálatos feltámadást ünnepel, mely — megvallom — engem legkevésbé sem tölt el lelkes csodálattal. Függetlenül azonban attól, hogy az én egyiptomi sötétséggel megvert ellenforradalmi fekete lelkem hogyan viszonylik az élenjáró szocialista theokráciához, róla szólva a biblia stílusa feltétlenül tollam hegyére kívánczozik.

A szent könyvben, ha valaki új személy lép az események színterére, az olvasónak tudtára adják a családfáját:

»Éle pedig Seth százöt esztendőket és nemzé Enost.

És éle Seth, minekutána nemzé Enost, nyolcszázhat esztendőig...

Éle pedig Enos kilencven esztendőket és nemzé Kénát. És éle Enos, minekutána nemzé Kenánt, nyolcszázötvenöt esztendőig...«¹⁾

Ennek mintájára az érzékenylelkű és még érzékenyebb fülű Bériának családfája ekkép volna megszövegezendő:

Jagoda, miután ömaga megszűnt nemcsak legjobb tanítvány lenni, hanem egyáltalán lenni, nemzé a legjobb tanítványt, Jezsovt, Jezsov, miután megszűnt nemcsak legjobb tanítvány lenni, hanem egyáltalán lenni, nemzé a legjobb tanítványt, Bériát, Béria pedig egyelőre nem nemzett...

Szembetűnő különbség a biblia és a szocialista sztálini korszak családfája között, hogy míg ott például Seth nemzhette Enost és utána nyolcszázhat esztendőig élehetett, a sztálini korszakban teljességgel hiányzik a minekutána, amire több történelmi példát is lehetne felhozni.²⁾

¹⁾ Mózes Első könyve V. 7. 8. 9.

²⁾ Vorosilov hadügyi népbiztos helyettesei, Alksnis és Orlov generálisok írták alá

Szóval, hogy visszatérjünk a kremli gyülekezethez, ha annak nem kellene tartani attól, hogy füle van a falnak, vajjon egész biztos-e, hogy az a kitűnő Jermilovval azonos következtetésre jutna a Szovjetunió látványa által kiváltott esztétikai benyomást illetően?

Tudom, hogy már maga ez a kérdőjel is Andrej Visinszki, az egykori ékesenszóló államügyész és jelenlegi ékesszólásban nem kevésbé excelszáló külügyminiszter szemében csak annak a bizonyítéka, hogy a vipera és veszett kutya hozzám képest irgalomra méltó, szelíd és hasznos háziállat. És mégis, nem tehetek róla, meg kell vallanom, hogyha Andrej Visinszki szélször szeretetreméltóbb volna, mint amilyen, az ő ékesszólása nemcsak úgy hatna rám, mint propaganda a tudós Jermilov szépségdefiníciója ellen, hanem, mint maga Visinszki, mint maga a rendszer ellen, melyet a perek óta s a perek által »nemzett« ragyogó karrierje óta képvisel.

Ez az ékesszólás! Az olvasó látni fogja, Visinszki is megengedi magának, hogy kozmopolita kilengéssel orosz helyett megfelelő pillanatban angol tekintélyre hivatkozzék. Szabad talán nekem is épp az ékesszólással kapcsolatban angol nyelven megvallanom, hogy mennyire utálok. »I love him not, not fear him; there's my creed« mondja Shakespeare VIII. Henrik című drámájában és annyit jelent, hogy megvallom, nem szeretem és nem is félek tőle, ez az én krédóm. Nem Visinszki személyéről van szó, csak az ékesszólásról, mint hivatásról és mint uralkodó politikai stílusról. Maga az ékesszóló nem feltétlenül rossz ember. Bizonyos értelemben a szenvedélyes és hivatásos condottierihez hasonlít. A condottieri mestersége, hogy hadviselési képességeit áruba bocsátja. Egyetlen meggyőződése, hogy neki hadvezérként karriert kell csinálnia. Neki az ügy, melyért vagy mely ellen harcol, személy szerint nem fontos, ő bizonyos értelemben aszkéta, aki lemond minden meggyőződésről. A zsákmány, a karrier aszkétája. Hamis elképzelés volna, hogy az ilyen hivatásos ékesszólókkal, illetve condottierikkel veszélyes volna éjszaka erdőben egyedül szembetalálkozni. Ők személy szerint nem vére, hanem csak épp sikerre szomjasak. Koruk gyermekei s a szelíd Mauzoni nem átalította, hogy hősévé avassa egyik képviselőjüket »Il conte di Carmaguola« című drámájában. Bár én nem szeretem ezt a fajtát, nem félek tőle, de tudok objektív lenni velük szemben. Ismétlem, ők nem rossz emberek, csak éppen szeretik a karriert. Civilben, a magánéletben attól, hogy condottieriek, illetőleg attól, hogy mesterségük az ékesszólás, még charme-juk is lehet, azoknak az embereknek kedélyes charme-ja, akiknek nincsenek morális előítéleteik és privátim szívesen adják át magukat a pihentető társasági élvezeteknek. Csak egy a feltétel: senkinek se szabad kétségbevonni, hogy ők gentleman-ek, mert, ha egyébként valóban nincsenek előítéleteik, ezen a ponton érzékenyek és mint az alábbi példa bizonyítani fogja, még tekintélytisztelők is.

Így abban a perben, mely 1937-ben Pjatakov, Radek, Szokolnikov, Szerebrjakov, Muralov és további tizenhárom személy jóvoltából Andrej Visinszkinak alkalmat adott arra, hogy teljes pompájában kibontsa azt, amit szeret: az ékesszólást, Andrej Visinszki még e mámorban se felejtkezett el emlékeztetni rá, hogy ő igényt tart arra, hogy gentleman-nek tekintse és pedig nem orosz, hanem direkt és kifejezetten angol értelemben.

»De mely bizonyítékokkal rendelkezünk a jog követelményei, a jogászat szempontjából? ... Hol vannak a vádlottak határozatai, hol vannak

a jelentést Tuhacsevszki, Gamarnik és a többi generálisnak, az emberiség söpredékének, a viperáknak a kivégzéséről, hogy aztán pár héttel később hasonló szeretetteljes kegyeletos hangú jelzők kíséretében az ő kivégzésükről szóló jelentést írják alá mások, akiknek a nagyságát az ő kivégzésük teremtette meg.

összeesküvésük anyagi bizonyítékai — alapszabályok, jegyzőkönyvek, feljegyzések stb. stb.?»

Igy teszi fel az ékesszólásnak ez a condottiereje a kérdést, de csak azért, hogy a közmopolitizmusnak finom nuance-ával, valósággal mondain eleganciával megvillogtathassa a kifogástalan, jótársaságbeli, szabályszerű gentleman, szabályszerűen fehér, keményített ingplasztrónját, miközben egy decens mozdulattal támaszkodik egy igazi gentleman, egy angol jogász tekintélyére.

»Ez esetben hivatkoznom kell a perrendtartás egyik ragyogó szakfőfira, William Willsre, a híres öreg angol jogászra, aki »A közvetett bizonyítékok elméletének vázlata« című könyvében mondja, hogy olykor milyen nagy a közvetett bizonyítékok ereje és hogy a közvetett bizonyítékok gyakran sokkal nagyobb meggyőző erővel rendelkeznek, mint a közvetlen bizonyítékok.«¹⁾

Ha Verlaine ékesszólásra vonatkozó tanácsa — tekerd ki a nyakát — semmi más se volna, mint az objektív polgári valóság szubjektív tükrözése, mint ahogy a szovjet esztétika állítja — én még akkor is és feltétlenül amellet vagyok, hogy jó volna megfogadni a tanácsát.

Sajnos, Andrej Visinszki nem osztja az én véleményemet. Nem azért, mintha holmi gátlásai volnának a nyakak kitekerésével kapcsolatban. Sőt. S épp ezért szenvedélyes érdeklődésem tárgya Visinszki, aki a maga személyében ékesszóló reprezentánsa annak az ékesszólásnak, mely uralkodó stílusa a Szovjetunióknak és a Szovjetunió hatalmas szárnyai alá eleve elrendelt területeknek; merném állítani, hogy mint a középkornak a gótika, a Szovjetunióknak a sztálini korszakban az ékesszólás a jellegzetes társadalmi és politikai, művészeti és filozófiai stílusa.

Ez az az ékesszólás, melyet már Sokrates is mélyen megvetett — vajjon azért-e, mert az »arisztokrácia ideológusa« volt, ahogy azt a filozófia történetéről szóló könyvében az az Alekszandrov szögezi le, aki a szemem minden komplikált jelenségét bámulatos leleményességgel helyez el előre elkészített skatulyákban?²⁾

De az a bizonyos Vladimir Iljics Lenin, akinek a geniális Népek Atyja mellett szintén volt némi része és szerepe a bolsevik párt történetében és a proletárforradalom megszervezésében, határozottan egyetért az arisztokrácia antik ideológiájával az ékesszólás iránti szívőből jövő utálatban. Ez a bizonyos Vladimir Iljics, aki oly végtelenül sokat köszönhet a nagy Sztálinnak — többek között azt is, hogy nevetni és haragudni tudó, kedves és szenvedélyes földi emberből, harcosból és gondolkodóból fáraók módjára bebalzsamozott magasztos mumiává készítették ki — ez a bizonyos Vladimir Iljics, mielőtt mumia és »a Párt közzáli sasmadara«³⁾ lett, mérges keserűséggel, határozott antipátiával emlékezett meg az ékesszólás művészetéről. A geniális Sztálinnak ez az elválaszthatatlan, hűséges és tehetséges munkatársa egész munkásságával, egész életével azt a primitív, »államférfihoz« méltatlan felfogást juttatta kifejezésre, hogy a szó legfőbb feladata nevén nevezni a dolgokat. Ahelyett, hogy geniális értelkezésekkel gazdagította volna a nyelvészet tudományát, ő ennek a speciális nézetnek jegyében rombolta a diplomácia nemes hagyományait és

¹⁾ Ibidem, 533. oldal. Vajjon szintén vipera és veszett kutya mentalitásra vall, ha megvallom, hogy szeretném tudni, hol tartózkodik, hogy él és mit dolgozik jelenleg Radek és Szokolnikov? Radeket ugyanis 1937-ben tíz évi börtönrre ítélték, Szokolnikovot, Litvinov külügyminiszter egykori helyettesét és későbbi londoni nagykövetet szintén, tehát mindketten 1947-ben kitöltötték büntetésüket. Nem ismerem a »híres öreg angol jogtudóst, William Willset« se könyvét a közvetett bizonyítékok bizonyítékeiről, de kétkedem benne láthatlanba is, hogy ő is vipera és veszett kutya mentalitásomra következtetne abból, hogy egyáltalán felvetem ezt a kérdést, melyet egyébként néhány száz igen jelentékeny névvel kapcsolatban is aktuális volna az élenjáró sztálini korszak idilljében felvetni.

²⁾ Alekszandrov: A filozófia története, Kultura 148. old.

³⁾ Sztálin: Leninről.

titkos diplomáciai megállapodások helyett meghonosította — ámbár csak igen rövid időre — azokat az emlékezetes szikratáviratokat, melyek így kezdődtek: »Mindenkihez!« Ami titkos diplomáciai egyezményt a cári külügyminisztériumban talált, ahelyett, hogy újakkal szaporította volna számukat, mint azt a Nagy Tanítvány tette, minden államférfiúi tapintat nélkül ezekben a szikratáviratokban nyilvánosságra hozta.

Abból az előítéletből kiindulva, hogy a beszéd legnemesebb és úgyszólván kizárólagos feladata néven nevezni a dolgokat, cikket írt például az ékesszólás, a forradalmi frázis ellen.

»Felséges jelszavak, vonzók, megmámorosítók, csak épp alapjuk nincsen: íme, ez a forradalmi frázis lényege... Ismételtetnek jelszavakat, szavakat, csatakiáltásokat, de félnek az objektív valóság analízisétől... A forradalmiságnak morzsája nélkül, csak dobálódzás frázisokkal...«

Ilyeneket írt Vladimir Iljics, hogy a cikk végén következtetésre jusson:

»Harcolni kell a forradalmi frázis ellen, ideje harcolni, kötelesség harcbanenni ellene.«¹⁾

Megvallom, nekem nem tűnik meggyőzőnek, ha a szépség titkát az élenjáró szovjet-esztétikusok azzal a definícióval vélik megfejteni, hogy a művészet az objektív valóságnak szubjektív tükröződése. Ellenben, azt is meg kell vallanom, hogyha elgondolkodom afelett, hogy mennyire az ékesszóló frázis dominál a Szovjetunió művészetében, történetírásában, esztétikájában, filozófiájában s mindennek előtt nemzetközi megnyilatkozásaiban, hajlok arra, hogy elhiggyem, ami a Szovjetuniót illeti, van valami igazság az élenjáró szovjet esztétika felfedezésében. Hanem ezzel egyidőben felvetődik a kérdés, mely egyben felelet is: Vajjon milyen az az objektív valóság, melynek a szubjektív tükröződése a felső fok tomboló kultuszában — »legélenjáróbb«, »legszeretettebb«, »legforradalibb«, »leghaladóbb«, »leghatalmasabb« — nagy szavakban, ürességtől harsogó szép szavakban jut kifejezésre?

Sancta simplicitas!

II.

A régi népeknek voltak bizonyos meghatározott ünnepnapjaik, melyeknek keretében szabad volt mindaz, amit az év többi napjain tiltott a törvény és az illem. Különböző misztériumok és saturnáliák módot adtak arra, hogy az ösztönök letépjék fékeiket. A történelemhez értők szerint a farsangi szabadosság ez ősi pogány játékok halavány, vérszegény utódja. A misztériumok, saturnáliák s a farsang intézményében is van valami kétségtelenül elementárisan emberi, valami, amiben talán állati őseink lelke jár vissza autentikus szívóssággal.

De mit jelent, hogyan értékeljük azt a fajta orgiát és orgiázást, amelyet nem lehet ép ésszel másként felfogni, csakis a frázis fékevesztett, szavakat habzsoló, dühöngő és tomboló orgiájaként?

Mit jelent, mikép értékelendő a nagy és legnagyobb szavaknak az az eszeveszett, szakadatlan hömpölygése és az olyan nagy gesztusoknak, az olyan groteszken nagy gesztusoknak az a fáradhatatlan megismétlődése, halmozása, fokozása, mely csak utánzása valami igazán emberinek, amely láthatóan imitáció és épp ezért épezző szemlélőre csak úgy hathat, mintha csúfot úznének mindenből, ami igazi, mintha csúfot úznének az emberből és emberiből. Mikép lehetne szégyen és hárag nélkül szemlélni, hallgatni és követni azt a szónoki vándorcirkuszt, mely hangszórókkal, sajtóval, rádió-emissziók hatalmas apparátusával, harminchárom nyelven szép és legszebb emberi vágyakat ripacs színészi gesztusok és harsogó rhétori szájgyakorlatok anyagává aljasít le? Hát ezért szabadultunk meg

¹⁾ Lenin, orosznyelvű kiadás 27. kötet 1—10 old.

a mennybéli istenektől, hogy szemünk láttára büntetlenül istenné avasák a frázist, a leghamisabb istent minden hamis isten között?

A frázis úgy tesz, mintha szívből jövő emberi szó volna, mintha mint emberi szó, értelemre és szívre appellálna. Pedig valójában csak a dobhártyán dobol, alávalóan, makacsul, szemérmetlenül szívósan, azzal a szándékkal, hogy egy elmebeli kábulatot idézzon elő, melyben a hazugság igazságnak, a szavak valóságos gondolatnak s a parádés ripacs-gesztus tényleges cselekedetnek tűnik.

Nem titkolom, hiszen vallok: tudom, hogy minden szavam, ha nem is az égen, de a Kremlben kiáltó blasphémia és káromlás. Vajjon az úgynevezett román népköztársaság orthodox egyházának mitropolitája, maga Őszentsége, Sebestyén mitropolita nemde nem áldotta-e meg a béke híveinek e második világkongresszusát? De bizony megáldotta! S mint e történelmi jelentőségű világkongresszus gazdagon illusztrált, sok nyelven megjelenő hivatalos bulletin-jében olvasható ¹⁾, nemcsak megáldotta a történelmi jelentőségű kongresszust, hanem még történelmi jelentőségű szónoklatot is tartott.

»Meváltónk és Urunk« — e szavakkal kezdte a nyomban s egyidejűleg huszonkét nyelvre lefordított szónoklatát. A szovjet, román, bolgár, magyar, cseh és albán delegáció fegyelmezett tagjai, amint meghallották a szót »Meváltónk és Urunk«, abban a hiszemben, hogy az Ő Neve következik, már készültek is felugrani helyükről, hogy hozzáfogjanak az ütemes skandaláshoz: Sztá-lin! Sztá-lin! s térdizmaikat valószínűleg csak akkor helyezték megint nyugalomba, mikor kiderült, hogy Őszentsége a mitropolita ezúttal kivételesen nem a Népek Megváltóját, a Béke Első Bajnokát, a Világ Jötevőjét, Felszabadítóját és általában Atyját, hanem csak a Názáreti Jézus Krisztus szerény személyét óhajtja felidézni.

»Meváltónk és Urunk, Jézus Krisztus így szól az ő apostolaihoz: Íme a parancs, melyet én néktek adok: szeressétek egymást«.

Így kezdte a mitropolita, hogy azután ahhoz a rendkívüli eredeti megállapításhoz érjen, mely szerint szeretet nélkül nincs egyetértés, de hogy a szeretet honnan van, azt, hogy lehet elérni, arra már a kongresszus jegyzőkönyve szerint nem tért ki.

»E szeretet nélkül« — folytatta tehát a mitropolita — »a világ népeinek testvérisége és egyetértése megvalósíthatatlan, mert egységyedül a szeretetből származik minden jócselekedet«.

Engem, ezt is meg kell vallanom, már az se lepett volna meg, ha az áldásadás és e magasztos gondolat elhangzása után a világkongresszus elnöksége felemelkedik helyéről s élén Joliot-Curie fizikussal, a rajongásra amúgy is hajlamos naív Ilja Ehrenburg vezénylete alatt a világkongresszus összes kiküldöttjeinek lelkes asszisztálása mellett skandalálni kezdi: Jé-zus Krisz-tus! Jé-zus Krisz-tus!

Beérték azzal, hogy megtapsolják a patriárkát s ezzel magát a szegény Jézus Krisztust is. Pedig a skandalás is teljesen beillett volna abba a Visinszki-féle stílusba, mely a sztálini korszakot és külön az egész békekongresszust jellemezte. Skandalálni Jézus Krisztust az éppoly értelmes, éppoly őszinte, éppoly igaz lett volna, mint a kongresszus vezérszónokainak többi megnyilatkozása. Ha arra gondolok, hogy rekedtre kiabálják magukat, miközben skandalálják, hogy »Har-co-lunk a bé-ké-ért, har-co-lunk a bé-ké-ért«, akaratlanul is az jut bűnös eszembe, hogy régen valamelyik operában a színpadon festői kórus énekelte tétlenül: »A gróf a vízbe fúl, a gróf a vízbe fúl«, s a gróf tényleg a vízbe fúlt. A Picasso békegalambja, a világ békehíveinek világkongresszusa, Őszentsége Sebestyén mitropolita logikája és áldása jó esetben éppúgy szolgálja a béke

¹⁾ „Deuxième Congrès mondial des Partisans de la Paix, Bulletin 22 Novembre 1950, No 7.

ügyét, mint a vízbe fúló gróf életét a szívből jövő és kitűnően betanult színpadi kórus.

Ez azonban a jobbik eset. A szóbanforgó kórus az operában tétlen, legalább nem siettetí a gróf vízbefulását, de ez a világkongresszus az ékesszólás spanyolfalát vonja bizonyos politika, bizonyos cselekedetek és készülődések köré, melyek annál kevésbé hatnak megnyugtatóan, mennél hangosabb a béke híveinek harci lármája és jámbor imádsága.

Minthogy nem vagyok a béke hívei világkongresszusának kiküldöttje, rám nem érvényes az ékesszólás törvénye s minthogy rám az ékesszólás törvénye nem kötelező, megmondhatom, hogy mit gondolok. Természetes, semmi kétségem se lehet afelől, hogy a román népköztársaság orthodox egyházának mitropolitája s nem kevésbé a többi hetveneg különböző egyház különböző rendű és rangú papja, akik a béke híveinek sheffieldi, illetve varsói kongresszusán résztvettek, tíz vagy még több felekezet, tíz vagy még több egyetlen igaz istennek nevében átkoznák ki lelkemet — föld kivesse testét, ég kivesse lelkét — ha gyanítanak sötét, aljas elmém még aljasabb gondolatait. S még se marad más hátra, meg kell vallanom: alapos, nagyon alapos e szent férfiak gyanúja, mert valóban a béke híveinek ez a nemzetközi mozgalma a nyolcvan ország ezerhatszázötvenhat delegátusával és az ötszázegymillió kétszázhuszonnégyezer harminchat aláírással ékeskedő sheffieldi, illetve varsói világkongresszus énrám úgy hat, mint visszataszító blasphémia. Ó, nem a Kreml ellen, semmikép se a Kreml ellen irányuló blasphémia, hanem valami ellen, ami több a Kremlnél, minden várnál és minden hatalomnál. Valami ellen ami, ha jól meggondoljuk, mégis a legnagyobb. Szemérmetlenül parádézó blasphémia ez a par excellence emberi értékkel szemben; az emberi ítélőképes-séggel, a legegységesebb emberi intelligenciával szemben.

Fadjejev, a szocialista realizmus nagynevű theoretikusa, már régebben, mindjárt az első vrocłavi »világbékekongresszuson« felejthetetlen gyakorlati példáját adta annak, hogy nincs realizmus nagy adag forradalmi romantika nélkül. Valóban forradalmi romantikushoz méltóan, szemrebbenés nélkül, egyetlen lendülettel, mintha sohase lettek volna, átugrotta azt az egymillió hétszázezer halottat, akikkel az eretnek Jugoszlávia eretnek népei némi bizonyítékát adták reális harcuknak reális fasiszták ellen. Tudom, hogy ez a Fadjejev, a szocialista realizmusnak, mint a realizmusnak és forradalmi romantikának szintézisét definiáló irodalmi micsurinista, az almák lényegének ez a dialektikus materialista suakférfia, a kongresszuson résztvevő többi száztizenöt íróval és költővel, nyolcvanhárom jogással és negyvenhét nagyiparossal és kereskedővel stb. stb. — e számok a kongresszus hivatalos bulletin-jének első oldalát díszítik — együtt egyhangú lelkesedéssel kinyilatkoztatná rólam, hogy eladtam a lelkem az amerikai imperialistáknak. Megállapítaná, hogy csak azért beszélek így, mert éjszakánként, a békeszerető népekkel, ellentétben hidegvérű viperaként titokban mindig arra áhítozom, hogy hajnalra kitörjön a háború. A gondolatra, hogy sirnak majd az árvák és potyognak az atombombák, összefut a nyál a számban, s alig várom, hogy elszabaduljanak a romlás minden démonai, amikor is én majd örömben sírva borulok Mac Arthur nyakába mondván, hogy jaj de jó, itt a háború! Ajkamon sátáni vigyorral állapítanám meg, hogy nem hiába fordítottam minden szabad időmet háborús gyujtogatásra. Elértem álmaim célját; füstölgő, véres kásátá válnak milliók és tízmilliók s összeomlik, porrá lesz minden, amit természet és évezredes emberi munka szépet és nagyot létrehozott.

(Folytatjuk)

LATAK ISTVÁN HÁROM VERSE:

Tavasza rónán

O, jázminszagú versekben
Szeretném a tavaszt köszönteni,
Mikor lepkék raja lebben
Színesen s a ragyogás isteni.

A levegő mint édes tej
Csurran téltől megviselt tüdőkbe,
Kicsordul napsugár-kehely
S fákon leng virágok felhőgömbje.

Es millió rőfnyi kékség
Izzik táguló láthatár fölött
S vidám vágyak, mint a vércsék
Csapnak szét bizsergő szívek között.

A smaragdzöld vetéseken,
Ha a város kapujába állunk,
A közös munka fényesen
Dícséri széles, termő határunk.

Pompás kismadarak dala
Csendül üdítő, tiszta magasban,
Mint fényhintő csillámpala
Csillog a vadvirág, ha harmat van.

Katonás, nagy komolysággal
Traktor zúg szövetkezetház felé,
Pacsirta bukfencce! szárnyal
Fölötte, mert a gép dalát szegé.

Hizlaló édes langyosság
Öleli a rónát szerelemmel.
Mellére tűz nyíló vadrózsát
Mindennek középpontja: az ember.
(1950.)

A tenger szeret már

Engem a tenger szeret már,
Megsímogattam széles mellét,
Tükrében megnéztem arcom,
S mindig homokágyán hevernék,

Mert kevesen jöttek hozzá
Olyan egyszerű csodálattal,
Mint én jöttem sántán, mikor
Nyárvég tűzelt s fénylett a hajnal.

Tintazöld sugárban úsztak
Vastag sziklák, naptól porhadón.
Éreztem: munkás szívemet
Örökre a tengernek adom.

Vidám habokkal nyúlt felém,
Vad szederindák lábainál.
Moszatok dús selyme fénylett.
Tudtam, a tenger erőt kínál.

Ahítatom vérrel lángolt,
Ringatóztam reggeli fényben.
S azt a boldogságot kaptam.
Amit mindig vártam és kértem,

(Abbázia, 1950)

Még bimbó maradi

I.

Remeg az állad,
Kerek a vállad,
Csodás sejtések
Világa ébred
Szívedben, lányka.
Kacajban fészkel
Csodás csöpp ékszer:
Rubintos ajkad.
Férfiszem rajtad
Ali babonázva.

II.

Tizenötéved
Lángokra léphet
S te még nem érzed,
O, hogy mi vérzett
Lábad nyomában.
Táncra, ha lépked,
Szép cipőcskédet
Tavaszi hangok,
Virágharangok
Kísérik lágyan.

III.

Vigyázz, ha szemed
Sugára remeg
S meleg bársonyként
Férfi arcot ért:
Lázakat gyujthat.
Te vagy a drága
Tavaszi nyílása,
Szépség a földön.
Hogy régít döntsön
S építsen újat;

IV.

Hogy kegyed nyerje,
S merész életre
Szánja teérted
Magát legényed,
Tetőled függ most.
Kecsesség nálad,
Símít imádat.
S tudatlan vágyak
Nem visznek lázat
Tisztaságodhoz.

V.

Ne ossz bánatot,
Magad bánhatod,
Ne nyulj a tűzbe.
Pártád fültűzve:
Még bimbó maradj.
Táncolj és játsszál,
Feslő virágszál.
S ha évek hozzák,
Bimbózó rózsák
Közt virrágá fakadj.

(1946)

Panasz

Szelíden süt a májusi nap s egy heti eső és hideg idő után jólesik az embernek süttetni magát vele itt a Tiszánál, a kis hajóra várakozván, amely a két part között bonyolítja le az utasforgalmat. Az egyik parton fiatal, sűrű akácerdő húzódik, a másikon hatalmas fűzfák állnak lombjukkal a vízre borulva és ahogy a napnak és a víznek fénye találkozik a koronájukban, az olyan, mintha valami kék lámpával világítanák át őket.

Szemben, a másik oldalon, lovakat vezetnek egy dorongokkal körülkerített tutajra. Széles tomporú, erős lovakat, amelyek hármásával vannak összekötve s most horkannak, nyerítenek, mert nyugtalanítja őket a víz, a csillogás és az egész nagy, bizonytalan idegenség. Némelyik fölvetett fejjel ágaskodik, mintha irtózna lenézni a sárga hullámokra.

Messziről mótór dohogása hallatszik s az emberek találgtják, hogy a hajó közeledik-e vagy valamilyen gyár, malom vagy gépkocsi lármáját hozza a szél a hullámok hátán. Mert türelmetlenek az emberek, az utasok, nagyon várják a kis hajót s nemigen érdekli őket a tavaszi Tisza üde szépsége. Lehorgasztott fejjel, háttal a napnak fordulva, egy hosszú deszkán ülnek a sárga, agyagos parton és beszélgetnek. Jobbára asszonyok, akik a piacról jönnek vagy mennek egyik partról a másikra.

A deszka végén, egészen közel a vízhez, egy tetejeseen megrakott füleskosár és egy nagy fehér batyu között vékonyka, töpörödött kis néni üli. Ő beszél, szomszédai meg hallgatják. Mert nagyon eleven kis öregasszony ez. Hangja minduntalan fölcsattan s akkor sovány, görbe háta kiegyenesedik s úgy kapja fel a térdei közé szorított, bekötött szájú nagy férfiernyőt és löki csontos kezével a levegőbe, mintha fenyegetne valakit. Amikor pedig lejjebb száll a hangja s egészen közel húzódik egy zöldkendős fiatalabb asszony füléhez, mert nem akarja, hogy más is meghallja, amit mond, akkor csak sziszegést hallani fogatlan szájából és apró szeme villog haragosan.

Van egy kis háza s elakarták venni tőle a szoba-konyhás lakását, abban a kis házban, mivel ő nincsen odahaza. Hanem ő megmondta ám a magát. Ő nem hagyta magát. Akkor ő inkább fölgyújtja, hadd vesszen el az is, hiszen az életben úgy sincs neki már semmije és senkije.

— Hát hol van akkor maga, néni, ha nincsen soha odahaza? — kérdi a zöldkendős menyecske jószágos szánakozással.

— Most a belegrádi fiamtól gyűvök és megyek ide a lányomhoz Gunarasra. Négy hónapig vótam a fiamnál. Tovább már nem bírtam...

A zöldkendős menyecske csupa meglepődés, csupa kíváncsiság. De az öreg asszonyt nem kell kérdezni, biztatni, beszél az magától.

— Tudja, az én fiam az egy olyan áldott, jó gyerek vót, amíg meg nem házasodott, de most úgy megváltozott, mintha nem az én fiam lett

vóna. Mintha kicserélték vóna. Nincs annak otthon egy szava se. Anyyira az asszony uralma alá került. Mondom neki: mért nem vesztek rendes bútort magatoknak, mivel a mótorgyárba sok pénzt keres. Azt mondja: miből vegyünk, mama, lássa, hogy elmén a pénz. Persze, hogy elmén, mondom, ha az Annus drága harisnyákra költi, ha kosztimot varrat magának, ha moziba jártok majd minden másnap este. Mért hagyod úgy flancolni? Kinek öltözködik, ha neked úgy is jó volna? Nem esoda, hogy nincs szép, rendes bútorotok, hogy ez az ócska vacak is jó, amit az Annus rokonai adtak össze. De hiába beszéltem én, hiába mondtam a fiának: ne hadd az Annust gazdálkodni, hisz látod, hogy nem arra való. Te vagy az ember, te vagy a férfi, üss az asztalra, majd meglátod akkor, hogy úgy tesz, ahogy te akarod, ahogy te parancsolod.

— Mit gondol, mit felelt erre? Aszmongya: a mama már nem erre a világra való. Szóval, dögöljek meg, ha nem tetszik, ahogy élnek. Pusztítsam el magam akkor. Hát énnekem nincs is más választásom. Éppen most akasztotta föl magát Belegrádban is egy öregasszony, pedig négy fia vót...

Nagyon felizgatta magát a nénike. Egyik kezével hevesen rángatja azt az ormótlan esernyőt, másik kezében feketeszegélyes zsebkendőt szorongat, azzal törölgeti szaporán az arcát. Nem sír, ráncos arcából villámokat szór a szikkadt szemé.

— Majd a lányánál jobb dolga lesz, — vigasztalja a menyecske. — A lányok mindég anyásabbak, jobb szívűek, mint a fiúk. Tudom magamról. A két bátyám, amikor megnősült, csak vasárnap gyűtt haza pár percre, épphogy a neve legyen, hogy otthon vótak. Én meg mindennap hazaszaladtam, vittem neki egy kis tésztát, ezt-azt, ami éppen tanálkozott a háznál. Jaj, szegény, Isten nyugosztalja, nem is vót neki egy panaszos szava soha rám, csak az fájt neki mindég, hogy a fiai olyan nagyon nem törődtek vele.

Az öregasszony néz rá a menyecskére, a kis ráncos, puha csikó-szája meg is mozdul, hogy feleletre nyissa, de valaki elkiáltja magát, hogy jön a hajó, s erre ő csak legyint és cihelődik, szedi össze a motyóját, nehogy valahogy lemaradjon a hajóról. A fene nagy ernyőt átal dugja a kosár fölé s aztán egyik karján a batyu, másikon a kosár, egészen közel megy a sziklás parthoz, a cölöp közelébe, ahol majd kiköt a kis hajó. Forgatja a fejét jobbra, balra, még hátra is néz, hogy jó helyen van-e, nem előzi-e meg valaki, mert vigyázni kell az embernek a mai világban, könnyen eltasztják.

A kis hajó fordul egyet a Tisza közepén. Kicsit a kormányos fordítja, kicsit a víz sodra, mótortja elhallgatott, de dohogva megszólal újra, amikor a part felé igyekszik. Odabenn is türelmetlenek az emberek, felállnak s várják, hogy partra tehessék a lábukat, hogy átadják a helyüket a kívül valóknak, hadd utazzanak most már azok.

A fiatalabbja, persze, mind előre tolakszik a hajó nyitott felére, mert ott jól melegít a napsugár s finoman legyezi a szél az ember arcát. Az öregebbek a hajó fából ácsolt teteje alá húzódnak. Az öregasszony is ide vonul erre a biztonságosabb, árnyas helyre s leül a padra. Időbe telik, amíg elhelyezkedik, amíg mindent a maga helyére tesz, a kosarat a lábai alá, a batyut az ölébe, az esernyőt a térdéi közé s előre húzva hátracsúszott fejkendője csücskét, elkészül végre. A hajó már rugaszkodik el a parttól, fenekén kotyogni kezd a víz, ahogy himbálva megindul s lassan búcsúzik a fiatal akácostól és a távolba vesző templomtoronytól.

— Maga azt hiszi, hogy a lányom jobb? — fordul a zöldkendős menyecske felé, aki úgy nézte, hogy újra az öregasszony mellé kerüljön. — Még rosszabb. Az aztán csak az igazi pogány.

— Jaj, ne mondja! Hát ilyen boldogtalan a gyerekeivel?

Az öregasszony szótlanul bólint, hogy hát nagyon boldogtalan ő.

— Mikor az uram meghalt, magához csalt. Mért legyen egyedül a mama, aszmongya, amikor velünk is meglehet. — S az öregasszony most éneklő hangon, száját csücsörítve mutatja, hogy milyen mézédés volt hozzá akkor a lánya. — Majd jó lesz nekünk osztán az a kis szülői ház a tartásáért. Jó, persze, hogy jó, mikor száznyolcvanezer dinárt bármelyik percben megkapok érte. Most is éppen, hogy otthon voltam, kérdi tőlem egy törökbecsei tamburás, eladom-e? Aszmongya ad érte ötvenezer dinárt és eltart, amíg élek. De én nem adom el, majd még meglátom, hogy mire megyek a lányommal.

— Szóval, akkor mégegyszer megpróbálja náluk.

— Mégegyszer utóljára. Mert nekem már az őszön kitelt a kenyerem. Már akkor én megettem náluk a házamat.

— Jaj, hát olyan nagyétű maga? — tréfálkozik a menyecske, mert nem nagyon érti ezt az egész dolgot a házzal, amelyet úgylátszik mégsem adott oda ez a kemény öregasszony a lányának.

— Másfél év alatt megettem. Mert az őszön úgy rámtámadt a lányom, akár egy gyilkos. Nem volt már maradásom nála. Hogy én tönkreteszem az ő családi boldogságát, hogy nincs neki egy nyugodt perce miattam.

— Ó, de gonosz teremtés lehet!

— Az. Gonosz. Hogy kire ilyen, én nem tudom. És az onokám, a Pisti. Az még tüle is rosszabb. Az csak azt nézte, hogyan tudna fölmérgeíteni. Ebéd után, mikor kicsit ledültem pihenni, elkezdett kiabálni, ordítózni, dalolni, csakhogy ne bírjak elaludni. Rászóltam párszor, az anyjának is mondtam, mért hagyja, hogy ilyen szófogadatlan legyen, de nem használt. Nagyon haszontalan egy kölok. Ha az apjának szótam, az akkor megverte. De sokáig a verés se tartott nála. A véribe van a rossz-szaság. Mikor a vejem rákiált: az anyád megváltóját, és lép feléje, hogy majd megüti, a lányom, mint a sárkány odaszalad és védi. Mondom, az is a baj, hogy te mindent ráhacc. Mit csinájjak, aszmongya, üssem agyon? Hiszen az enyim! Mondom, rosszul van nevelve. Én se vertelek benneteket, mégse vótatok ilyenek. Én csak rátok néztem, az is elég vót. A sógorasszonyom mindég mondta: hogyan lehet az, hogy a te gyerekeid olyan jók, csak rájuk néző és mindgyárt elhallgatnak? De én tudtam is nevelni őket.

— Vót nálunk Becsén egy szerb asszony, Pérsza. Az is a lányához került öregkorára és az nagyon kegyetlenül bánt vele. Az ételt is sajnálta tüle, amit megevett és a végén elkergette. De a Pérsza elátkozta, hogy vesse ki a föld, ha eccer meghal, mert ilyen kegyetlen vót az anyjához. S tuggya, öreg korára ennek az asszonynak vagy a Pérsza lányának, sehol se vót nyugovása. Csak bolyongott egyik faluból a másikba, egyik gyerekitül a másikhoz, sehol se köllött. Mondtam is a lányomnak, amikor az őszön olyan csunyán rámtámadt, mondom, vigyázz, nehogy te is olyan átkozott legyél, mint a Pérsza lánya, mert így bánsz anyáddal.

A menyecske összébbhúzza magán a kendőt, mert a szél is erősebben fúj, mivel a kanyarba ért a hajó, de meg is borzongott az elátkozott leány meséjén. Lehajtott fejjel sóhajta:

— Istenem, mi minden van az életben.

— Tudja, én mindég azt mondom. — folytatja az öregasszony — egy anyának tíz gyerek nem sok, de tíz gyereknek egy anyát nehezére esik eltartani. Akárhova megy, mindenhol útba van. Ha szól nem jó, ha hallgat, az se jó. Pedig az anya mindég csak jót akar a gyerekeinek. Én is próbáltam oktatni a lányomat, hogy mért nem csinálja ezt vagy azt, így vagy amúgy. Mondom, mért tesző olyan kevés hagymát a paprikásba, hiszen akkor nem lehet sűrű a leve. De ő mingyár csapkodni kezd, min-

gyár kiabál, hogy ő már tíz éve asszony, oszt én most akarom útet nevelni. Hát azért vagyok én rossz, mert tanítgatom? Azért köll neki énram kiabálni? Inkább nevelné ő is a saját gyerekit. Mert azért haragudott a legjobban, ha a Pistire szoltam valamit. Dehát arra nehéz nem szólni. Amikor olyan szemtelen és hazudik, meg lop...

— Lop? — csodálkozik a menyecske, hogy felszalad a szemöldöke és távta marad a szája, kilátszik belőle a piros nyelve. — Hát, hány éves, hogy lop?

— Még csak nyolc, de mégis lop. Ha egy kis kalács maradt délről és pár darabot elgyugtam magamnak, ő biztosan megtalálta és ellopta. Mondom az anyjának, mi lesz ebből, ha nagy lesz? Betörő. Aszmongya a lányom, hogyan merek én neki ilyent mondani. Hát ki vagy te, miféle származású? Mán az ember a saját gyerekeinek se mondhassa azt, amitül fél, amit nem szeretne?

— Osztán, mit szól a veje, — kérdi a menyecske, — ha a lánya annyit pöröl magával? Az nem tesz igazságot?

— Á! Az egy nagy mafia ember, az csak nevet. Az csak azt nézi, hogy őneki békessége legyen. Hallom én őket éccaka az ágyban súgdolódzni, mert én sokáig nem bírok elaludni, hallom én, hogy a lányom panaszkodik rám. Lássá, ez is! Hát mondja, való az, hogy a saját anyjára panaszkodik, hogy összetart az urával, az édes szülőanyja ellen? Hát való dolog ez? Pedig mi mindent adtam én ennek! Az őszön is, mielőtt ott-hattam őket, hét kila tollat, kicsalt tülem, hogy hát őneki kevés a tolla. Mindent, amit csak lehet, elkért tülem. De adok én magamtul is. Most egy téasztaszűrőt viszek neki, mert az övé kilukadt. Mondom, mindenemet odaadtam és most így állok, ni.

Az öregasszony a levegőbe emeli görbe kisujját és úgy mutatja, hogy milyen szegényen, milyen kifosztottan áll ő a világban. Merve tekintettel néz a menyecskére, hogy mit szól hozzá. Az meg szánakozva kérdi:

— Mire is megy akkor maga oda hozzájuk?

— Azt én se tudom. Amikor a fiammal összeveszttem, írtam a lányomnak, hogy talán mégis rájuk íratom a házat. Szép, cserepes ház, szobakonyha, kamra, minden, ami köll. Mondom, máma megkapom érte a száznyolcvanezer dinárt. No, akkor a vejem mingyárt válaszolt, hogy csak gyűjjön a mama, minálunk mindég jó helyen lesz. Írtam nekik, hogy pünkösöd harmadnapján ott leszek.

— Akkor, szóval, máma várják.

— Várni várnak talán, de elejben nem gyűnnek. Kérdezik is azok, hogyan gyün a mama. Majd elmék gyalog a Pecesorig, ott meghálok a komaasszonyomnál, osztán, hónap reggel útnak indulok Gunarasra.

— Hát nem sok magának az a rengeteg gyaloglás? Bírják a lábai?

— Ki törődik avval? Meg is halhatok útközbe, agyon is üthetnek, tán még az is vóna a legjobb, ha meghálnék. Akkor legalább elvetném az élet gondját.

A parton most feltűnik a csárda négyszögletes kőépülete. Elfogyott a fűzfásor a Tisza szegélyén, piros cserepes házak tűnedeznek fel a város széléről, mert fordul a hajó, hogy kikössön. Az utasok szedelődzködnek, az öregasszony is előhúzza kosarát a lábai alól, karjára akasztja és karjára akasztva a batyut is, iparkodik a kijárat felé. A menyecske előre engedi.

Amikor kilépnek a partra, egy magas, erős, pirosarcú parasztember jön le a töltésen az öregasszony elé. Amolyan jó harmincasforma ember. Mosolyogva, jókedvű, harsány hangon kiáltja feléjük:

— Gyűjjön, mama, gyűjjön! Mán nyugtalanok a lovak. A sógor kocsiján gyűttünk, mer úgy hallotta, hogy a becsei zadrugában kocsiráfot

lehet kapni. Hát, mondom, akkor mindegy, hogy mikor mész, akkor már gyere kedden, vagyis máma, legalább akkor a mamát is elhozhatjuk.

Az öregasszony hátra se fordul, rá se néz többé a menyecskére. Pedig az most szólna hozzá, örvendezne, hogy mégis várták. Nem kell gyalogolnia. Veje elvette tőle a kosarat meg a batyut, betette a szekérfenékbe, aztán visszaszaladt, fölnyalábolta a kis öregasszonyt, mint valami gyereket és beemelte a kocsiba, ráültette a hátsó ülésre.

A menyecske még akkor is egyhelyben állt, amikor megindult velük a kocsi, elől a sógorral és a vővel, a hátsó ülésen pedig az öregasszonnyal, aki úgy ült vékonyka hátával, egyenesen és szigorúan, mintha nem is egy törődött, panaszos szegény kis öregasszony lenne, hanem ki tudja micsoda uraság.

Csak állt a menyecske és nézett a kocogó lovak után, a szekér után, értelmetlenül, csodálkozva nézett és szívéből lassan elszállt a szánalom érzése s már inkább csak mosolyogni tudott a keserű, konok nénikén.

A régi délszláv költészetből

BRANKÓ RADICSEVICS (1824—1853):

Ide lantom

(Részlet a »Gojkó«-ból)

Ide lantom, ide a kezembe!
Hadd szedem a húrjaidat rendbe!
Hadd vágok a húrjaid körébe,
Teli szívem megkönnyítésére.
Mert tele van, boldogsággal tele,
Száz csoda, hogy meg nem szakad bele!

Nyájas hajnal, lángoló napocska,
Lombos erdő, rét, vége se hossza,
Illatos virágok, tiszta csermely,
És te kedves, két bűvös szemeddel!
Őket nézve, van-e emberfia,
Kinek nem kell lantot ragadnia?

Hej, te világ, örömmel tetétlen,
Megszerkesztett az Űr csodaszépen!
Még csak, még csak halni ne kellene!
De hát sebaj, ha ír nincs ellene.
Jön a vég, akarva — nem akarva,
Előlem a napot eltakarja,
A kezemből kitépi a lantot,
Testem fölé emel néma hantot;
De nem vész el, amit énekeltem,
Még sokáig él majd én helyettem,
Míg bor ömlik, míg vidám dal járja,
Míg csak legény lányt röpít a táncba,
Míg szerető szívre szív sóvárog —
Hát odáig, s többet nem kívánok!

Két részlet a „Gülabiák“-ból

Láttad-e, amikor
csendes nyári este
Szálldos ide-oda
tő fölött a fecske?

Szálldos, és ki tudja,
csókot ejt-e rája,
Vagy csak meglegyinti
néha könnyű szárnya?

Ilyen volt a csókod —
oly gyöngéden adtad —
S most is kérdezik még
az illetett ajkak:

Vajjon szája szállt rám
röpke pillanatra,
Vagy csak egy lehelet,
Vagy menyői manna?

.

Reggel a levélen
harmatcseppek égne —
Szebbek, mint királyi
koronán az ének.

Reggel madárének
zeng fel minden ágrul;
Reggel az istennek
minden szív kitárul

Reggel megláttalak:
az ég — az orcáid,
Villámok — szemeid,
nyilak — szempilláid.

Reggel könny ragyogott
mind a két szememben,
Mint ezüst harmatcsepp
kora rózsakelyhen.

Mert te — mintha Ámor
szólt volna szabadban —
Őseinknek nyelvén
mondta: beh szép nap van.

A szívem kinyílt,
beszállt a kis isten,
És most télen-nyáron
uralkodik itt benn.

Honnan e kék szemek?

Ifjú szívem frissebb tűzben égett,
Ígyem, kit szerettem: dél leánya,
Éj-szemére, dús hono-najara
Csak emlék int... (Maga már enyészet).

Lám, te szőke vagy, szemeid kékek,
Égi angyal áttetsző ruhába,
De az arcod oly rokonnak látja,
Mintha régen ismerné, a lélek.
Igen! sejtem benned ama régít,
Lelkeink egymás örök testvére;

Mit halálból, isten visszaépít.

Más alakban benned felújúlva
Az égből is hozzám visszatére,
Hogy szeressem könnyek nélkül újra.

PETÁR PRERÁDOVICS (1818—1872):

Halott szerelmem

Oh szerelmem, vesztett boldogságom,
Hová temethetném drága hamvad?
A szívemben nincs számodra álom,
Hisz nyugalját végleg felzavartad.

Hogyha csöndes földbe fektetnélek,
Téged a föld sohse zúzna porrá,
Föld tündére menten rádakadna,
S szépségedet ékkővé csiszolná.

Hogyha képed tengerbe bocsátnám,
Ott sem lenne csöndes enyészete,
Víz tündére menten rádakadna,
S szépségedből gyöngyöt csöppentene.

És jönének bódult kincskeresők,
Leásnának érted föld ölébe,
Halásznának tengeri iszapból,
És a világ minden szennye érne.

Ám, te csak menj, sóhajoknak szárnyán,
Csillaggá válj kék boltján az égnek,
Onnan fönről tiszta fényt bocsáss rám,
Odafönn majd senki el nem érhet!

Halász

Bolond halacskák
Jertek a napra,
Halacskák, miért
Bújtok iszapba?
Karcsú a horgom,
Édes csalétek,
Itt fönn, a földön
Nem élni vétek.
Halacska, nálunk
Pikkelyt levedlesz,
Hisz hadi vértre
Szükséged nem lesz;
Nem ér itt hozzád
Egy rút tekintet,
Tiszteletedre
Asztalt terítnék.
Magad jól érzed:
Mindenki unszol,
Sovány víz helyett
Bő zsírban úszol.
Bolond halacskák,
Próbáljátok meg,
Bizony, ezerszer
Jobb itt, mint ott lent —
Nosza, csak egyszer,
És, isten uccse,
Sohse tér vissza
A vízbe egy se!

JOVÁN ILICS (1823—1901):

Szökkenj, leányka . . .

»Szökkenj, leányka, légy ügyes,
Poharam töltsd meg, nézd, üres,
Kapsz gyöngyházgombot, csillagot,
És tolút, tarkát, lobogót!«
— »Nem lehet, legény, nem lehet,
Bátyám a lábomra lépett!«
Hej, fehérnyakú barikám,
Vezesd a táncot szaporán!

»Szökkenj, leányka, légy ügyes,
Poharam töltsd meg, nézd, üres,
Aranykalárist kapsz, arám,
És fehér-szellő-paripám!«

— »Nem lehet, legény, nem lehet,
Apám a lábomra lépett!«
Hej, fehérszakú barikám,
Vezesd a táncot szaporán!

»Szökkenj, leányka, légy ügyes,
Poharam töltsd meg, nézd, üres,
Magamnál többet érsz nekem,
Szíved magammal fizetem!«
A lány hét gáton ugrik át,
Tölti a legény poharát.
Hej, fehérszakú barikám,
Vezesd a táncot szaporán!

Ács Károly fordítása

A jó pásztor...

Amikor Zsíros pópa az ablakon kinézett a paróchia udvarára és meglátta a kapunál Márkót egy orosz tiszt társaságában, szeme kidülledt s ő maga úgy ugrott fel, mintha megszúrták volna:

Gyorsan kiszaladt a házból és elkezdett orosz-szerb keveréknyelven szónokolni:

— Pazvalyitye, batyuska, dobri gyen, pazvalyitye szamo... gasz-pagyin oficir!...

Egyszerre eszébe jutottak egyes szavak, melyeket még a teológia ó-szláv nyelvóráin tanult.

Amikor az ismeretlen »muszka« közelebb jött, úgy rémlett neki, hogy valahonnan ismeri. Ugyanakkor egy jólismert fiú alakja jelent meg emlékezetében. Néhány pillanat múlva már tudta, hogy ki áll ellőtte. Vidáman fordult Márkóhoz:

— Ó, a tisztelendő urat nem olyan könnyű ám becsapni! Hiszen ez te vagy, Vélykó fiam! — mondta olvadozva. — Nézd csak, nézd, mi lett belőle!...

S ugyanakkor felmerült benne a kérdés: »Mit akar ez most nálam? Mindenre inkább számítottam, csak arra nem, hogy pont én hozzám toppan ez majd be«.

Vendégeit bevezette a szobába s figyelmessége különösen Vélykó felé fordult. Leültette őket és a pálinkásüvegért nyúlt, hogy vizespoharakba töltse az italt, ahogyan tudomása szerint az oroszok a pálinkát isszák. Nem akart hinni a szemének, amikor Vélykó elhárító mozdulatot tett.

— Ó, nem is vagy te igazi orosz, ha nem iszod a votkát. Hogyan is túrtok meg maguk között ilyen józanon? — kedélyeskedik a pap, de mindjárt megijed, hátha megsértette az oroszokat és más irányba fordítja szavait.

— Hát csak ha te is élve haza kerültél a tisztelendő úr örömére. Lesz egészség is, ne félj! Majd megsegít az Úristen kegyelme!... — De eszébe jut a tisztelendő úrnak, hogy »bolsevistával« beszél, a nyelvébe harap és gondolatban szidja önmagát: »Jól eltaláltam!«

»Miről is beszéljek vele, hogy üsse meg a kő! Akármit mondok, fordítva sikerül. S mit csináljak akkor, ha ez a felesége miatt jött hozzám? Ha tanácsot akar a válásra vonatkozóan a lelki atyjától?...« — De megint csak önmagát szidta: »Hogyne, majd pont a bolsevistának kell az egyházi válás. Igazán elment az eszem!«

Kínos hallgatás állt be. Aztán Márkó véget vetett a pap tépelődésének.

— Azért jöttünk, tisztelendő úr, hogy megbeszéljünk egy ügyet, amiben nagy segítségünkre lehet...

»Mondom én, hogy ma még ráfizetek...« — gondolta a pap.

— A birtokunkról van szó a Gyöngyszigeten — szólalt meg Vélykó miután Márkó a szemével intett neki, hogy térjen a tárgyra.

Vélykó szavai után Zsíros tisztelendőt a homlokától a lába kisujjáig egész testében olyan forróság öntötte el, hogy először megrázkódott, aztán kiverte az izzadság.

— A Gyöngysziget?... — dadogta.

Márkó látva Vélykó szavainak hatását, sietett megnyugtatóni:

— Falunkban ugyanis szövetkezet alakul, amely a népi javakat kezelő igazgatóságától megkapta a Gyöngyszigetet...

A tisztelendő úr szívét csak most kezdte igazán ostromolni a heves vérkeringés. Nyaka megkékült, mint az indigó, szakálla reszketett.

»Az én birtokomat kapta meg a szövetkezet?... Hogyan... micso-da... mit hallok?... Szent Isten! Jól hallottam? — S felugrott és ki-meresztette a szemét.

— A Prekajszki-féle birtokot kapták meg, — tette hozzá sietve Vélykó, mert látta, hogy a pópát a guta kerülgeti. — Azt a nyolcvan holdat a tisztelendő úr földje mellett.

»Hála Istennek! Egy kő esett le a szívemről... egy... de száz másik még rajta fekszik és fojtogat... Mi lesz ebből, te jó Isten?!« — Így töprengett a pap, de csakhamar magához tért, elővette nagy tarka zsebken-dőjét és megtörölte a homlokát.

— S így, tisztelendő úr, a szövetkezet megkapja még...

»Az enyémet is... az enyémet is... — áradt a vér újra rohanva a pap szívébe.

... azt a húsz holdat is...

»Nem adom... Nem!...« — akarta kiáltani a pap s felállt és a szívéhez kapott.

— ... ami Prekajszki földje mellett fekszik...

— De hiszen az az enyém... — dadogja a pap és visszazuhan a székre.

— Nem, tisztelendő uram, nem, én arra a szőlőre gondolok Gradi-snyák felé. A háború előtt az Zsikicsé volt...

— ... s Herceg, a magyar jegyző a megszállás alatt a saját birtokába olvasztotta.

— Em-lék-szem... — hebegi a pap végre, hogy lélekzethez jutott s újabb kő esett le a szívéről. — Igen, Zsikicsék szölleje...

»Na lám, hát mégsem az én parcellámról van szó... Hála néked magasságos Isten...« — sóhajtja a pap és keresztet akar vetni, de a »bolsevisták« előtt mégis meggondolja magát.

— Mivel Herceg elmenekült, ez a föld most az államé. Az állam viszont ideiglenesen átengedi a szövetkezetnek...

»Én nem menekültem el, én élek és egészséges vagyok... Itt marad-tam és nem adom, ami az enyém« — örvendezik a pap és csöppet sem törődik már azzal, hogy ezek itt mit gondolnak róla. »Én nem mene-kültem...«

— Igen... igen, — kereste hangosan a szót — de... az én birto-kom... nekem csak...

Vélykónak sietnie kellett, hogy megmagyarázza, miről van szó, mert csakugyan fennállt a veszély, hogy a tisztelendő úr menten meghal.

— A szövetkezet száz hold fasiszta földet kap a holt Tiszánál. Azt a részt, amelyet, mint tisztelendő úr is tudja, Gyöngyszigetnek nevez-nek. S ha a tisztelendő úr akarná, ha olyan belátó és emberséges lenne, gondolom, mint keresztény pap...

— Nem!... — üvöltötte a pap teli torokból, már amennyi ereje ebben a gyászos pillanatban volt. Csak ezt az egy szót kiáltotta: Nem!

— A szövetkezet tagjai úgy gondolták, hogy cserélnek a tisztelendő úrral... Tíz holdat adnának a »forlandból«, a Tisza innenső oldalán, tízet pedig a Kerényi rétjéből, szóval a legjobb földet, amivel a szövetkezet rendelkezik. Ez itt a Tisza innenső oldalán egészen közel van a faluhoz, csaknem a házakig nyúlik...

— Nem, azt nem! — bátorodik fel a pap, amikor látja, hogy a fiatal tisztt csak kérni jött a szövetkezet nevében. Ismeri ő jól ezeket még a régi Jugoszláviából. Ezek már akkor bujtogatták a népet. Most pedig szép szavakkal szeretnék kicsalni a paptól a Gyöngyszigetet. Még csak az hiányzik! Régen nem hatnak már reá a szép szavak! Az erőszaktól fél, de a szép szavakkal csak kisasszonyoknál lehet eredményt elérni.

»Még csak az kellene!« — szalad ki majdnem a száján, de visszahívja s aztán halkán, kedveskedve így kezd beszélni:

— Látod, Vélykő fiam, és te is Márkó, én nagyon megértem, hogy szövetkezet alakul. Kell is, hiszen most érkezett a ti időtök, most majd átalakíttjátok a világot olyanra, amilyenre akarjátok. Azt is megértem, hogy a szövetkezetnek jól jöjjön, ha száz láncc jó termő föld mellett — s a pap szóközi hévvel megismétli — mondom, száz láncc ilyen prima föld mellett megkapnák még az én húsz láncomat is, hogy aztán az egész Gyöngysziget az övék lenne. Megértem én ezt, mondom, de elcserélni nem bírom. Ezt neked is be kell látnod, Vélykő fiam, mert ezt a földet a feleségem hozományul kapta. A megboldogult Jarics prótót, az apósom adta ezt nekem. Megérted, ugye, Márkó, hogy én nem rendelkezhetem a feleségem birtokával. Ha még a szessziót kérnétek, nem mondom. Az egyházi föld... Az más... de ez, mint már mondtam... A feleségem hozománya... Tudjátok, hogy van!...

»Még csak az kellene!« — gondolja mégegyszer és véglegesen. — »Más nem is hiányzik nekem«.

Vélykő, a pap finomkodásából megérezte határozottságát, látta, hogy végleg megkötötte magát és a cseréből nem lesz semmi. Így hát sietett befejezni a kellemetlen látogatást. Márkóra nézett, aztán felálltak.

— Bocsásson meg, tisztelendő úr, mi azt hittük...

— Nem tesz semmit! Örülök, hogy láttalak, s hogy alkalmam volt okos emberekkel beszélgetni.

»Ó, hiszen ezek egyáltalán nem veszélyesek« — gondolja a pap, miután elmentek. »Olyasmit szeretnének, ami nagyon veszélyes lenne, ha hagynám magamat megfogni. Hej, öcskösök, Zsiros atya nem evett meszet s nem itta el az eszét. Azt hittem, azért jöttek, hogy kész határozatot közöljenek velem. De ők kérni jöttek... No, csak ti kérjétek, abba még senki se halt bele, ha kérték tőle valamit...«

»Na és az a szövetkezet, vagy micsoda! Hát mit gondolsz, öcsém, olyan könnyen megy az majd? Ohó, galambocskáim, sokat fogtok ti még azzal kínlódni! Nem esett a nép a feje lágyára, hogy lemondjon arról, ami az övé, az ő tulajdona... Még szerencse, hogy nem parancsoltok, hogy nem kényszerítetek az embereket. De így? ... Hanem várjatok csak! Talán a tisztelendő atya is segíthetne egy kicsit, de úgy, hogy soha többé eszetekbe ne jusson szövetkezet alakítása, hogy még álmotokban se gondoljatok a pap szigetére... Addig kell ütni a vasat, amíg ezek ilyen gyöngye lábon állnak, amíg hímeznek-hámoznak, amíg kérnek csupán. Akinek hatalom van a birtokában, az parancsol, aki a kormány rúdját tartja a kezében, az nem sokat tárgyal, az nem teketóriázik. Ti azonban nyomorultak vagytok, senkik és semmik, rongyosok!... Ismerlek én benneteket... Lesz még a tisztelendő úrnak egy kis észbeli tehetsége... S talán akad majd még valaki ebben a faluban, aki a tisztelendő úr pártján áll. Ti, nyomorultak, hárman vagytok vagy négyen, legföljebb öten. Mögöttem egy egész sereg áll. Nem hozzátok ti tető alá azt a szövet-

kezetet, s ha nem, akkor eszetekbe se jut a tisztelendő úr szigetére vágyakozni s bele ütni az orrotokat a tarisznájába».

»No ezek is hősök, mondhatom! — jut eszébe később újra és egészen felvidul. Hiszen ezek meg se merték említeni a szószerőről tartott prédikációmát. Hát ezeknek csakugyan nincs három tiszta gatyájuk. S még tőlük féljen valaki...»

Zsíros tisztelendő úr büszkén és gőgösen lép ki az utcára. Úgy megy, mintha éppen most kapott volna kitüntetést, piros cingulust a derekára és keresztet gyűrűt az ujjára.

De nem sokáig feszeltgett, hamarosan befordult szomszédja, Mile gazda házába.

***

De Zsíros tisztelendő mégis meggondolta a dolgot. Alig múlt el két nap s ő maga kereste fel Vélykót.

— Éppen veled akarok négy szemközt beszélni. Mit kezdjek »ezekkel«? Benned megbízom. Állapodjunk meg mi ketten, fiam, — kezdi Zsíros tisztelendő. — Kéz kezet mos. Én nektek teszlek jó szolgálatot, ti meg nekem. Belemegyek a cserébe. A Gyöngyszigeten lévő húsz holdamért ti nekem huszonöt holdat adtok és pedig a »forlandból« tizenötöt, Kerényi rétjéből pedig tízet. Úgy gondolom, hogy ez az öt hold nem ajándék, hanem jogos kivánság. A tisztelendő úr lehetővé teszi nektek, hogy ennek a ti szövetkezeteknek egy helyen legyen a földje, s még hozzá a Gyöngyszigeten. Ti meg elismeritek a tisztelendő úr jóindulatát. Mert el kell, hogy ismerjétek. Nem tréfa ez. Mert kinek segít a pap, az Isten szolgálja, ahogy mondani szokták, kiért töri magát? Senki másért, mint a kommunistákért. Tudod, Vélykó fiam, ha az én szakállas följebbvalóim ezt tudnák, semmi esetre se jutalmaznának érte piros övvel. Hát, látod, ez az, amit el kell ismernetek...

Vélykó mosolyogva hallgatta a pap ravaszkodását. »Hej, Márkó, — mondotta magában — te jól elintéztél engem! S még azt mondja Márkó, hogy a pap ostoba. Van ennek bizony esze, ha a saját érdekeiről van szó. Van bizony. Ez képes lenne a szomszjas embert száraz ajakkal átvinni a vízen.

A pap észrevette, hogy Vélykó elgondolkozott valamin s még mosolyog is.

— Mit mosolyogsz te, Vélykó fiam? Én azt hiszem, hogy ezen nincs mit mosolyogni. Hiszen éppen a ti érdekekről van szó. Én meg eljöttem, hogy támogassalak benneteket. Gondolom, fiatalok vagytok, tiétek a jövő. Mert mit is akarnánk mi öregek? Meg kell húznunk magunkat és kész. Te meg nevetesz...

— Nem nevetek én tisztelendő úr, csak elgondolkozom, hogy mi most itt egy dologról beszélünk s végül valami egészen más sül ki belőle. Azonkívül, tisztelendő úr, nekem nincs is meghatalmazásom, hogy erről tárgyaljak.

— Tudom, értem. Amíg a szövetkezet formailag is meg nem alakul, sokáig kell még várni. Értem én ezt, értem, de mégis azt hiszem, nektek a föld most kell, mindjárt. S ha nem tárgyalhatok a szövetkezettel vagy annak elnökével, mert a szövetkezetet még nem alakítottátok meg, hát akkor legalább olyan emberrel tárgyaljak, aki ennek a szövetkezetnek majd a feje lesz. Azt hiszem nem követtem el hibát...

Vélykó újra elnevette magát.

— Ne haragudjék, tisztelendő úr, hogy megint nevetek. Majd megmondom, hogy miért. Mi már megalakítottuk a szövetkezetet és én vagyok az elnöke. Ami tehát a dolognak ezt a részét illeti, csakugyan nem tévedett.

Zsíros tisztelendő levegő után kapkodott, aztán felhördült:

— Megalakítottátok? Csakugyan megalakítottátok a szövetkezetet?
— Igen, tisztelendő úr, tegnap este. Ügylátszik tisztelendő úr még nem értesült erről.

— Szóval, megalakítottátok... — mondta a pap csendesebben, kissé ijedt hangon s a szakállja is megremegett belé.

— Hát akkor sok szerencsét kívánok. Igazán örülök neki. Legyen rajta az Isten áldása, váljék hasznotokra! Igaz, hogy kommunisták vezetik, de az istenáldás nekik sem fog megártani.

»Mint ahogy nem ártottak nekik az én átkaim és fenyegetődzéseim a szószékről, az anyjuk vörös mindenét!« — folytatja Zsíros tisztelendő úr a gondolatait.

— Köszönöm, tisztelendő úr. Nekünk most már megvan a vezetőségünk, ajánlatát majd azzal megbeszélem.

— Hanem, tudod, édes fiam, izé, én nem szeretném, ha ajánlatomat most világgá kürtölnéd. Mert később biztosan félremagyarázná a nép. Akkor aztán nem mosná le rólam a szégyent sem a holt, sem az élő Tisza. Azt hittem, hogy veled így négy szemközt elintézhetem... Mit is akartam még? Igen, tudom már. Szóval, nézd, ez olyan dolog, amit én nem tárgyalhatok meg a vezetőséggel, hanem csupán az ilyen magadfajta okos emberrel, aki tudja, hogy miről van szó. Például te az előbb azt mondtad, hogy mi egy dologról beszélünk s valami egészen más alakul ki belőle... Tudom, megértettem. Te az agrárreformra gondoltál. Mit csinál majd a pap, ha az agrárreform az egész földjét elveszi? Hogyan okoskodik majd akkor? Tudom, hogy erre gondoltál...

— Erre csak általánosságban gondoltam, csak úgy eszembe jutott ez is, — ismerte be Vélykó.

— Hát látod, nekem erre az eshetőségre is van egy szép, okos ajánlatom. S még hozzá olyan ajánlat, amely megint a ti érdekeiteket szolgálja. Ha erre sor kerülne, már minthogy elvennék a földemet, úgy én odaadnám nektek ezt az öt holdat, amit a cseréért jutalmul kaptam.

— De hiszen mi nem adtunk semmit a tisztelendő úrnak, s nem is hiszem, hogy adunk valamit.

— Hát pedig, ha nem adtok, ha nem egyezel bele ilyen cserébe, akkor nagy hibát követtek el. Mert mi volna ez most nektek? Amerre néz az ember, mindenfelé fasiszta földet lát. Mi volna nektek, ha kihasítanátok azt az öt holdat még és azt mondanátok: »Itt van, tisztelendő úr, ez a magáé«. Még ha nem is szolgáltam volna rá... De most már mindegy. Hanem nézzük csak azt a másik eshetőséget: az agrárreformot. Hogy elveszik a földemet. Hát akkor én a húsz hold gyöngyszigeti földemet tényleg odaadnám nektek húsz másik holdért. Akkor nem lennék válogatós. Elfogadnék akármilyen húsz holdat. Nektek akkor csak azt kellene kijárni, hogy meghagyják nekem azt a földet.

Vélykó ránézett a papra és hangosan elnevette magát.

— A tisztelendő úr olyan könnyen osztja a földet, cseréli és változtatja meg az agrárreformot, mintha ez az egész csupán tréfa lenne.

— Jól tudom, hogy ezt én nem tehetem meg. Ja, ha engem kérdeznének, megfelelnek én, légy nyugodt. De benneteket kérdeznek, fiaim, benneteket, ifjú kommunistákat... Töletek függ majd. Azért is fordulok hozzád, azért is kérlek téged erre...

— Azt hiszem, tisztelendő úr, hogy fölöslegesen szaporítjuk a szót.

— Szóval, semmi? — tárta szét szomorúan Zsíros tisztelendő a kezét.

— Én ugyan nem beszéltem az azóta már hivatalosan megalakult szövetkezet tagjaival, de még korábbról tudom, hogy csupán cseréről lehet szó. A tisztelendő úrtól kapunk húsz holdat és mi ugyanannyit adunk vissza. Ugyanazt a minőségű földet, ugyanazt az értéket. Ezenkívül még jól is jár, mert a föld fele a »forlandon« fekszik...

— Igen, tudom. Ezt az ajánlatot elutasítottam, — felelte haragosan a pap.

— Úgy van. Ezt az ajánlatot elutasította. Ma viszont új ajánlattal jött.

— Igen. Hosszas megfontolás után, nehéz szívvel bár, mégis úgy határozta, hogy belemegyek. S lám, most eljöttem, eljött a ti öreg tisztelendőtok, úgyszólván kérlelni jött benneteket... s ti elutasítjátok... — Zsíros tisztelendő szemei a szomorúságtól egészen megfényesedtek.

»Hej, de kicsúszott a kezemből ez a szép darab...« — sóhajtott a magában.

— Ilyesméről nem tárgyalhatok a tisztelendő úrral. Nem vagyok erre feljogosítva. Ha kívánja, ajánlatát előterjesztem a szövetkezeti tagoknak, én magam azonban ellenezni fogom az elfogadását.

— Nem, nem, ne vidd te az én ajánlatomat senki elé. Én csak veled akartam ezt elintézni. Ha pedig te ellene vagy, akkor semmi értelme tovább érdeklődnöm.

— De hiszen nem én vagyok a szövetkezet. Nálunk az embereknek joguk van szabadon dönteni.

— Tudom, tudom, mindent tudok... — szólt a pap már indulóban.
— El tudom képzelni, hogy megy az ilyesmi egy szövetkezetben...

— Mondja, tisztelendő úr, — kérdezte Vélykó kifelé menet — miért van annyira ellenünk? Azt mondják, hogy a templomban elátkozott minket. A szövetkezeti asszonyok mesélik.

A papnak égnek állt a haja.

— Elátkozni? Én? Mesebeszéd. Te csak hallgass az asszonyokra, hallatsz akkor még cifrábbakat is. Hogy én elátkoztam volna a szövetkezetet! Hát miért tettem volna? Hiszen, mint tanult ember, jól tudom, hogy mit jelent a szövetkezet, hogy milyen jóléthez vezet... Ne adj, Vélykó, hitelt akármilyen számárságoknak. Én szeretlek téged, szeretem Szávót és Márkót is... Ti fiatalok vagytok, a jövő rátok vár, mi öregek pedig legfőljebb támogathatunk benneteket, ha lehet...

— Én is így gondolom... Ezért csodálkoztam. Ha van valami kifogása ellenünk, hívasson magához és mondja meg. Hogy tudjuk, mi az, amit kifogásol. Mert lehetséges, hogy olyasmit hallunk, amiről nem voít tudomásunk. Ez volna a helyes dolog, nem pedig gyertyával a kezében odaállni a szószékre...

— Ugyan, miféle gyertya, miféle szószék?... Ha valami történt a templomban, csak az lehet, hogy én az asszonyoktól érdeklődtem a szövetkezet után, mert sajnos, csak az asszonyok járnak templomba. De hogy lebeszéltem volna őket, vagy ehhez hasonlót... Isten őrizz!... Leszáradt volna a kezem, melyben a gyertyát tartottam, ha ilyesmit tettem volna... Az emberek gondoskodnak a népről s én elátkozzam őket? Még csak az kellene... Ti ne törődjete semmivel, menietek előre a magatok útján s munkátokon ott lesz az Isten áldása... Milyen jó lenne, ha az én földemet is megkapnátok... Az egész Gyöngyszigetet!... Istentől való vétek, hogy nem akarjátok...

A pap alig köszönt, amikor elvált Vélykótól. Nagyon nem tetszett neki a dolog.

»Azt se tudja ez a lágyfejű, hol lakik az Isten, de a jó cserébe mégsem akar belemenni... És még felelősségre von engem. »Hogy meri, — azt mondja — megtámadni a szövetkezetet?« Ezt kérdezi tőlem... Még jó, hogy nem ütött meg a guta, amikor bejelentette, hogy minden kész... hogy megalakult a szövetkezet... Az este... Ó, hogy szakadna rátok az ég, nyomorultak!... — dünnyögte a szakállába hazafelé ballagva az utcán.

»De várjatok csak ti asszonyok! A templomban vetitek magatokra a keresztet s közben a kommunistákkal szövetkezetet alakítottok. Átkozott

némberek! Jó, hogy ezt is felhozta. Akad nekem még adurom erre is... Ne félj, elnök úr, átkozni is tudok én, ha kell. Pláne most, hogy nem akartok cserélni, úgy, ahogyan én szeretnék... Egyformán, húszat húszért? Itt van, ezt kaptok, ni!...»

És Zsíros tisztelendő megáll az utca közepén, Vélykó háza felé fordul és csipiszt mutat.

— Ügylátszik a tisztelendő úr valahol többet ivott, mint amennyit elbír... Talán vizet volt szentelni valakinél... Pedig hát nem is tudom, hogy ünnep lenne közeledőben... — csodálkozott Akszinya anyó kinézve ablakán, ahonnan a ritka járókelőket szokta számlálgatni.

»Ejnye, ejnye, — tépelődött tovább Zsíros tisztelendő és hevesen korholta önmagát. — Hát szép az, hogy ennyire megalázkodszt a rongyos kommunisták előtt, hogy odaállsz kérlelni őket? Szégyen, bizisten szégyen, ha mindjárt őt holdról van szó, akkor is...»

Aztán gondolatban Vélykó felé fordul:

»Inkább törődnél a magad dolgával, söpörnél a saját házad előtt, te rongyos!... Nem elég a szégyened, még ezzel a szövetekezettel is bajlódasz? Kérdezd meg inkább, hogy mit csinált a feleséged, amíg ott téged kommunisztává kereszteltek... De jól is tette. Én is ezt tanácsoltam volna neki... S most, lám, kicsúszik a kezemből őt hold föld. Ki az oka ennek? Persze, hogy ez a sunyi alak... De várj csak, fizetsz te még ezért!« — rázza meg dühösen ököibe szorított kezét a pap.

— Úgy fenyegetődzik, Isten ne vegye bűnömül, mintha valahol ellátták volna a baját! — mormolja fogatlan szájával Akszinya anyó és kihajol az ablakon, hogy jobban szemügyre vegye a tisztelendő úr távolodó alakját.

»Nem jól tettem, hogy fényes nappal mentem el ehhez az istentelehez. Esetleg meglátott valaki s aztán megtudja Mile gazda és Boskó is. Még csak ez hiányozna nekem... Téveesszük csak meg hamar őket. Állandóan itt járok már a disznók utcájában... Persze, hogy föltűnő... Mintha nem volna más utca ezen a környéken...»

Ezzel befordult a pap az egyik keresztutcába.

Amint belépett Mile gazda házába, már a kapuból kiáltotta és a fejéhez kapott:

— Baj van, szomszéd, Mile gazda, baj van!... A kommunisták győztek... Tegnap este megalakították a szövetekezetet...

— Talán csak nem? — hökkent meg Mile. — Ne tréfáljon a tisztelendő úr!... — székért nyúlt és erőtlenül leroskadott. — Bocsásson meg, egészen levett a lábomról ez a hír... le kell ülnöm... Hát, hogy lehetséges ez? — próbált magához térni Mile gazda.

— Amíg mi fontolgattuk a dolgot és haboztunk, elment a vonat... Elfutott a nyúl! Most aztán szórhatod a sót a farkára, ha meg akarod fogni...

— Hát ez borzasztó! — dadogta Mile gazda csüggedten.

Úgy elfeledkezett magáról, hogy Zsíros tisztelendő úr kénytelen volt maga megkeresni a kamrában a túrót és a pálinkát.

— Azért nem vettünk semmit, Mile gazda. Ráérünk, mert ezek úgyis megbuknak. Jó az Isten, nem hagyja ezt... Lassan örölnék az Isten malmai, de biztosan... S mi se hagyjuk ennyiben... Én oda nem adom nékik a Gyöngyszigetben lévő földemet, ha négykézláb könyörögnek is érte... Ami az enyém, az az enyém... Próbálják meg elvenni... próbálják meg..

Így dühöngött a tisztelendő úr, hol a pálinkás pohárral, hol a sajttal, hol a kenyérrel hadonászva.

Mile gazda feléje fordította zsírtól fényes, bánatos arcát.

»Mindjárt elegend lesz!« — gondolta, aztán így szól:

— És az agrárreform, tisztelendő úr?

— Mi van az agrárreformmal? — száll lejjebb a hanggal a pap és keze erőtllenül lehullik.

— Azt mondják, — tagolja a szót Mile gazda, — éppen máma halottam, hogy hamarosan meghozzák a törvényt a földosztásról. Aki nem földműves, annak nem lehet földje!...

Zsíros tisztelendő egészen magába roskadt. Kezében elmorzszálódott a tőrő s ahogy az asztalra támaszkodott, könyöke alól lassan csurgott le a földre a feldöntött pohár pálinka.

— Nem lehet föld-je? ... hebegte tehetetlenül.

(Fordította: **H. J.**)

Ezt a részletet a szerző „Viharos tavasz” című most elkészült regényéből küldte be a HID szerkesztőségének.

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR KÉT VERSE:

A búzaszem dicsérete

Aszfalton búza nem terem,
csak gyáf, palota, börtön;
a búzaszem, az étető,
kint nő, a szabad földön.

Erről dúdoló éneket,
borongón, szívszorongva;
a hősöm is paraszt, paraszt,
kérgeskezű, mogorva.

Hogy megismertem, volt neki
néhány barázda földje;
először elveszett a föld
és most a vágy megölte.

Hisz az is igaz, éhezett
sokat a szerencsétlen;
de elbirt volna többet is —
ekével a kezében.

Ám, hogy koldús lett, elszökött;
a nagyvárosba tévedt
s úgy fogyott, mint a gyertyaszál,
kit emésztő láng éget.

Amikor temettük, a pap
bízta ékes mennyel;
a halott, szegény, hallgatott,
de néki, ó, nem ez kell.

Hanem, ha bír az égi táj
néhány barázda földet:
többet, mást ne adjon neki —
mert úgysem adhat többet.

1937.

A tavasz parancsol

Verőfényes vasárnap délben,
tavaszt zengett a vén falu;
két rokkant állt az utcasarkon:
egy féllábú s egy félkarú.

Az utcavégen szoknya libbent,
cipellő csillant, kis kalap
s a lány mellett a fiú szíve
úgy vert, hogy szinte megszakadt.

A féllábú a lányra nézett:
szerelmes nóták szava szállt...
»Háború volt« — sóhajtott aztán
és búsan koppant a faláb.

A félkarú a fiút nézte:
nem csókra vágyott, mást akar...
»Háború lesz!« — sötétén morgott
és meglendült a csonka kar.

Ők ketten most értek eléjük,
a napsugár arcukba hullt;
mosolyogtak — és meg se látták
a féllábút s a félkarút.

1935

BRINDZA KÁROLY:

Adatok a jugoszláviai magyarság részvételéről a népfelszabadító háborúban*

Jugoszlávia Kommunista Pártja mindjárt a megszállás után hozzáfogott az általános fölkelés megszervezéséhez. Vajdaságban a párttagság sorai között a magyar kommunisták is a szervező munkához láttak. A magyar dolgozók legjobbjai, a magyar kommunisták is elszánták magukat, a megszállók elleni harcra Vajdaság minden vidékén lázas tevékenység kezdődött. A szervezés magyar vonalon, különösen a szabadkai kerületben és Újvidéken volt eredményes. Mindjárt 1941 júniusában és júliusában pártszervezeteket alakítanak, illetve átszervezik és megszilárdítják a régebben fennálló szervezeteket; Szabadkán, Zentán, Adán, Topolyán, Csantavéren, Moravicán, Zomborban, Gyulafalván, Bezdánban, Újvidéken, Becsén, Péterrévén, stb., és a párttagok soraiban mindenütt ott vannak, sőt egyes helyeken — a zentai és topolyai járásokban — nagy többségben is vannak a magyarok. A szabadkai kerületi pártvezetőség titkára és tagjainak többsége magyar. A topolyai járásban a beszervezett mintegy száz kommunista közül 95 százalék a magyar.

A Párt célkitűzéseinek közvetlen feladatai világosak voltak: megszervezni az általános népfelkelést a fasiszta megszállók ellen. A vajdasági kommunisták és antifasiszták tevékenysége is erre irányult. Az első feladat a pártszervezetek szervezeti megerősítése volt. Ezzel párhuzamosan haladt az agitációs munka is, a Párt illegális sajtójának terjesztése, vörös-segély gyűjtés stb. — A vörös-segély egy részét, melynek gyűjtéséből kivették részüket a magyar antifasiszták is, az internáló táborokba hurcolt bácskai szerbek és zsidók, továbbá haladó szellemű magyar egyének támogatására fordították.

Amikor a hitleri Németország megtámadta a Szovjetszövetséget, a Párt Központi Bizottsága azonnal kiadta ismeretes kiáltványát, amelyben fegyveres harcra szólította Jugoszlávia népeit a megszállók ellen az ország felszabadításáért és a Szovjetszövetség népei harcának megsegítéséért. Ezt a röpcédulát, illetve kiáltványt magyar nyelvre is lefordították és a magyar tömegek között is terjesztették.

Július 7-én Szerbiában megindult az általános népfelkelés.

Vajdaságban, elsősorban Bácskában és Baranyában, ez különböző okok, többek között a pártszervezetek felkészületlensége és más tárgyilagos nehézségek miatt nem hozott olyan eredményt, mint Szerbiában. Ekkor még erősen

*) Ez az írás semmiképpen sem tart igényt arra, hogy akár az adatokat, akár az értékelést befejezett egésznek tekintsek. Az adatgyűjtés a Népfelszabadító Háborúban való részvételünkről most van folyamatban és teljes feldolgozása igen nagy feladat. A kezdeti nehézségen mindenesetre túl vagyunk már. A legfontosabb adatokat ismerjük. A további munka során főleg a dokumentáris anyag egybegyűjtésére, rendezésére és kiállítására kell helyezni nagy súlyt. Ez természetesen műsem von le a történelmi és irodalmi feldolgozás nagy jelentőségéből, ami azonban hosszabb és alaposabb munkát igényel.

érezte hatását a nemzetiségek széthúzása is. A magyarság egy része — a gyárosok, kereskedők, földbirtokosok, kulákok, csaknem teljes számban, a kisiparosság és középparasztság jórésze a „nemzeti felszabadulás“ hatása alatt állottak és támogatták a megszállókat, vagy a jobbik esetben passzívan szemléltek az eseményeket. Hasonló volt a helyzet a munkásosztálynál, zselléreknél és a szegény parasztságnál is: A nemzeti felszabadulásnak vélt változások megzavarták gondolatmenetüket és nagy tömegekben passzivitásba vonultak. A passzivitástól azonban csak egy lépés az aktív ellenállásig. Az aktív ellenállás pedig a konkrét esetben fegyveres harcot jelentett. De a fegyveres harc szükségének gondolata ekkor még nem ért meg a magyar munkásság és szegény parasztság soraiban és a magyar kommunisták ereje és befolyása nem bizonyult elegendőnek az említett tömegek harci megszervezésére. Ez a tény viszont nagyon súlyosan esett latba általános szemszögből is, mert a vajdasági munkásosztály jelentős százaléka magyar nemzetiségű volt. A vajdasági földesurak földjein dolgozó, rendkívüli alacsony politikai és kulturális színvonalon álló zsellérek és napszámosok pedig majdnem mindenütt magyarok voltak. A magyar törpebirtokosok, a szegény parasztek rétegeinek nagy százalékát képezték Vajdaságban. Tehát az az osztály és azok a rétegek, amelyek szociális helyzetüknél fogva szükségszerűen a legforradalmibb részét képezték az adott társadalomnak, bizonyos mértékű nemzeti kábultság folytán még csak a passzív szemlélődésig, passzív ellenállásig jutottak el. A szlávok és a zsidók mindjárt az első napokban érzékeny csapást szenvedtek. A telepeseket, akik között sok volt a forradalmi gondolkodású egyén, egyszerűen kilakoltatták, a helyi szerbek és zsidók közül több ezret lemészároltak a bevonuló fasiszta megszállók, egy részük pedig elmenekült. Ezek a tények jelentősen elősegítették a Párt eredményes munkáját a vajdasági szlávok között, akik a pártban már a nemzeti felszabadulás zászlóvivőjét is látták. Magyar vonalon a harc tehát, nagyjából a régi kipróbált kommunistákra és antifasisztákra korlátozódott. A magyar tömegek csak a felszabadulás napjaiban és utána veszik ki részüket a fegyveres leszámolásból.

A július 7-iki szerbiai népfelkelés erős visszhangot keltett Vajdaságban. A harci előkészületek itt is erősebb iramot vettek. Megkezdődött a fegyverek gyűjtése és harci tizedek alakítása. Magyar vonalon Kiss Ernő* a tartományi pártvezetőség tagja végez eredményes szervezőmunkát. Sorra járja Bácska és Baranya magyarlakta helységeit és tanítja, bátorítja, szervezi a magyar kommunistákat a megszállók elleni harcra. A szabadkai kerületben Mayer Otmár a „Híd“ című folyóirat volt főszerkesztője áll a pártmunka élén. A zentai járásban Bakos Kálmán és Nagyabonyi Vince, a topolyai járásban Sinkovics József a megszállók elleni harc szervezésének lelkes irányítója. A magyar munkásság legjobbjai megértették, hogy csak úgy járulhatnak hozzá népeik felszabadításához és a nemzetközi munkásosztály, a világ demokratikus — antifasiszta frontjának ügyéhez, ha tétovázás nélkül kiveszik részüket abból a harcból, amelyet hazánkban Jugoszlávia Kommunista Pártja indított az ország felszabadításáért és a Szovjetszövetség, valamint az egész antifasiszta koalíció hitlerellenes harcának megsegítéséért. Ennek a tisztánlátásnak forradalmi öntudatnak köszönhető, hogy Vajdaság különböző helységeiben többszáz magyar kommunista vesz részt a szervezkedésben, áll kapcsolatban a mozgalommal. A szervezőmunkával, illegális sajtótermékek, a keleti front és a szerbiai népfelkelés híreit közlő röpiratok terjesztésével, fegyverek gyűjtésével, vörös se-

* Kis Ernő a baranyai Csúza nevű faluban született. Korán résztvett a munkásmozgalomban. Az 1930-as évek elején több évet töltött a mitrovicai fegyházban, mint politikai elítélt. A megszállás napjaiban már a tartományi pártvezetőség tagja. 1941 nyarán elfogták a megszállók és a szegedi rögtönítélő bíróság halálra ítélte. 1941 október 8-án végezték ki a szegedi csillagbörtön udvarán. Pap Pál mellett (aki a központi pártvezetőség tagja volt és politikában végzett nagyobb munkát és az olasz fasiszták Sibében kivégezték). A jugoszláviai magyar munkásság egyik legkiemelkedőbb harcosa volt.

gély gyűjtéssel párhuzamosan folyik a harci tizedek megszervezése és a szabotázs cselekmények előkészítése.

Újvidék mellett Futok határában lángolt fel először a tűz. Egy csoport elszánt kommunista felgyújtott néhány hatalmas asztag búzát. Közülük ketten, Német Antal és Német György, magyarok voltak. Német Antal egyik szerb társával a helyszínen elesett a csendőrökkel vívott harcban, bátyját Német Gyurkát pedig agyonverték az újvidéki „Armiában“, mert egyetlen szót sem vallott. Ugyanebből a csoportból kivégezték még Blau Ottót, Kardos Ferencet és Grün Rudolfot Ófutakon, Radovánovics Zsikót pedig Újvidéken. Ezután Szabadka határában repült fel a vörös kakas, Szabadkán az ifjúkommunisták egy csoportja szintén megszervezi egy hatalmas gabonaasztag felgyújtását a bikovói tanyavilágban. Több száz mázsa búza vált a lángok martalékává. Ennyivel kevesebb jutott az egész Európát legázoló német fasiszták éléstárába. A magyar reakció, Horthy Miklós ellenforradalmi Magyarországa felhőrdült. Hiszen ők a bácskai gabonát, a dús bácskai mezők termését az „Új Európáért“ küzdő német hadaknak szánták! És kik voltak a „tettesek“? — Magyar ifjak, akik szembeszálltak uraik árulásával és tevékenyen ki akarták venni részüket Hitler leigázó terveinek keresztülhúzásában.

A magyar kémelhárító osztagai ellepték a bácskai és baranyai falvakat. Mindenütt kommunisták után kutattak, hogy felszámolhassák az egyre jobban erősödő ellenállási mozgalmat, hogy csirájában fojtsák el a készülődő népi felkelést. Mozgósították kiterjedt, helyi besúgó gépezetüket is. Az utcákon csendőr-járőrök cirkáltak és minden nagyobb helységben, városban és faluban nagyszámú katonaság állomásozott. A magyar fasiszták felkészültek, hogy újra vérrel, ezúttal a munkásosztály és a dolgozó nép legjobb fiai, a kommunisták vérével öntözzék a leigázott Bácska és Baranya földjét.

A gyenge konspiráció folytán, — ami különösen magyar vonalon volt érezhető — hamarosan letartóztatják a szabadkai gabonagyűjtés szervezőit, a szabadkai ifjúkommunisták szervezetének tagjait is. Irtózatos megkínztatás után rögtönítelő bíróság elé állítják őket. Horthy bosszúért lihegő véstörvényszéke a gabonafelgyűjtás szervezése és végrehajtása miatt két ifjúkommunista munkást, Hegedűs Ferencet és Liht Józsefet golyóáltali halálra, öt ifjúkommunistát pedig 8—12 évig terjedő rabságra ítélte. — Több haláles ítéletet nem mondhattak ki, mert az akció többi résztvevője még fiatalkorú volt. A magyar törvények viszont tiltották a 21 éven aluli, azaz fiatalkorú személyek halálraítélését és hivatalos tárgyalásokon a bíróság tartotta is valamelyest hozzá magát. Tény azonban, hogy a bevonulás idején és később a sajkásvidéki és újvidéki stb. razziák idején nemcsak a nagykorúság felé közeledő ifjakat, hanem a csecsemőket is százsámra végezték ki. Ilyen volt a magyar urak „humanizmusa“, amit a világgal igyekeztek elhitetni.

A megszállók most már tudják, miről van szó. Vajdaságban nem lesz békés aratás, nem lesz nyugodt élete a könnyű kalandra számító tiszt uraknak és az idecsődített „ejtőernyős“ hivatalnokok hiéna-hadseregének. Érzik, hogy mozog a föld alattuk. Éppen ezért a kémelhárító osztagai veszettkutya vadságával vetik magukat a haladószelemű polgárookra. Mindenki kommunista számukra, aki meg mert piszenszni. Mindenki velük akarnak számolni, akiről sejtik, hogy nem egyezik Horthy bandájának rémtetteivel Bácskában és a keleti rablóhadjárattal. Kiss Ernőt halálra keresik. Tudják, hogy a mozgalom egyik főirányítója a tartományban. Végül árulás folytán sikerült elfogniok Bezdán közelében, amikor találgára ment az ottani elvtársakhoz. Kiss Ernő előtt már számos letartóztatást eszközöltek Zomborban, Monostoron, Bezdánban, Gyulafalván (Telecskán) stb. Kiss Ernő kemény dió, semmit sem vall a kémelhárító zombori „műhelyeiben“, de néhány gyengébb társa terhelő vallomást tesz ellene. A szegedi rögtönítelő bíróság halálraítéli és kivégezteti Kiss Ernőt, a vajdasági magyar munkásság legharcosabb fiát, a tartományi pártvezetőség tagját. Többeket súlyos rabságra ítélnék.

A szabadkai kerület mozgalmában is törés áll be. Topolyán, Csantavéren, Zentán, Szabadkán, de Újvidéken is, nagyarányú letartóztatásokat eszközölnek. A kémelhárító nyomozóosztálya Zombor után új központot létesít Topolyán is. Ide hozzá Újvidékről és Szabadkáról is a letartóztatottak egy részét. A topolyai „Adámház” rémségeiről könyveket lehetne írni. A bácskai magyar kommunisták is itt ismerkedtek meg először az „anyaország” „civilizációjával”. Több embert agyonvernek, mások öngyilkosok lesznek. Idehozták Szabadkáról a kerületi pártvezetőség titkárát Máyer Otmárt, az újvidéki Varga Gyulát, Kárász Pált, Kocsis Jánost és a többieket. A bukás olyan arányokat öltött egész Bácskában, hogy a topolyai központ is kicsinek bizonyult. Új helyi központot létesítenek Csantavéren, Zentán, Adán, majd Szabadkán. Az utóbbi helyen a hírhedt „sárga házat” rendezték be, ahol közel ezer embert kínoztak meg rettenetesen, néhányat agyonverték, közöttük a szabadkai Vukovics Mátyást és Szabó Dánielt, a moravicai földmunkások kiemelkedő harcosát.

Szabadkán huszonnégy kommunistát ítéltek halálra 1941 novemberében és tizenöt ítéletet végre is hajtottak. A kivégzettek között volt tizenkét magyar: Máyer Otmár, a „Híd” volt főszerkesztője, Szinger Adolf, Svalb Miklós, Wohl Lóia és a fáradhatatlan szervező, Simokovics Rókus, valamennyien a „Híd” munkatársai. Továbbá Máyer Miklós, Lakenban Konstantin, Perl Gellért, Máyer Kálmán, Kornstein Ödön, Gerson Miklós és három szláv: Tikvicki Simon, Bacsics Lázár és Szuturovics Szeván. Zentán hat halálos ítéletet hoznak. Az elítéltek közül öten magyarok, közöttük Molnár Péter a Párt helyi bizottságának tagja. Adán két halálos ítéletet hoznak. Mindketten magyarok, az egyik Bakos Kálmán, a kerületi pártvezetőség tagja, a másik Halász József, az adai pártvezetőség tagja. Újvidéken az első öt halálraítélt közül négy magyar és egy szláv (magyarok: Varga Gyula, aki hallatlanul bátor magatartásával felbőszítette hóhérait is, továbbá Klausz Rudi, Kárász Pál és Kocsis János). Bécsén tizenkét embert ítéltek halálra 1941 őszén, közöttük három magyar kommunistát is. A péterrévei Samu Mihályt, a tiszamelletti földmunkások vezérét szőkés közben lőtték agyon.

A kivégzett elvtársak nemzetiségi összetétele azonban nem adja az 1941-es mozgalom igazi arányszámát, mert a megszálló az egész bácskai és baranyai népfelszabadító mozgalmat szerb-zsidó jellegűnek igyekezett bemutatni a magyarországi dolgozók előtt és ezzel akart tápot adni a nemzeti gyűlöletnek. Így töltött, hogy olyan magukat magyarnak valló és magyar vonalon dolgozó zsidó elvtársakat is kivégeztek, akik csupán pénzt adtak a vörös segélyre, míg magyar párttagokat, sőt pártvezetőket csak börtönbüntetésre ítéltek, mert féltek a magyar közvéleménytől, akik előtt a „felszabadítók” mezében tetszelegtek.

Az első „tisztogatási hullám” érzékeny veszteségeket okozott a bácskai és baranyai ellenállási mozgalomnak, különösen magyar vonalon. A vajdasági népfelszabadító mozgalom magyar vonala egészen a felszabadulásig, de még utána is jóideig nem tudta kiheverni ezt a veszteséget... Kevés volt az igazi kiforrott forradalmi lelkületű magyar pártvezető. A vajdasági munkásmozgalom magyar vonalának egy részét már korábban eléggé megfertőzte a szociáldemokraták oportunizmusa, úgyhogy az élcsapat kiirtása után (nem) kevés volt az olyan munkásmozgalmi vezető, akik aktív ellenállásra szervezte a magyar munkásokat, pedig ezeknek jórésze lelkéből gyűlölte nemcsak a félféudális magyarországi fasiszta rendszert, hanem az itteni burzsoáziát és földbirtokosokat is.

A kivégzett magyar kommunista harcosok egy részének felsorolása mellett megpróbálunk hozzávetőleges számot adni a letartóztatottakról, és bebörtönözöttekről is. Topolyán letartóztatottak mintegy hetven embert, bíróság elé állítottak huszat, elítéltek tizenhatot. Csantavéren letartóztatottak mintegy ötven embert, elítéltek harmincat, Moravicán letartóztatottak mintegy harminc embert, közülük egyet agyonverték a „Sárga házban”, bíróság elé állítottak

körülbelül tizennégyet, de főleg a járási pártvezetőség összekötőjének a rendőrségen és a bíróság előtt tanúsított kítűnő magatartása következtében mind a tizennégyet felmentették. Feketicről letartóztattak 8—10 embert, de bizonyították hiányában mind szabadon bocsájtották. Hegyesen mintegy 10 embert tartóztattak le, négyet elítéltek közülük. Meg kell jegyezni, hogy a topolyai járásban letartóztatott kommunisták és antifasiszták 95%-a magyar volt és annak ellenére, hogy Csantavéren és Moravicán a helyi pártvezetőség, Topolyán pedig járási jellegű pártvezetőség volt, senkit sem ítélték halálra. Igaz, itt már csak 1942 márciusában került sor ítélelhozatalra, amikor a fasiszta csapatok Moszkva alatt elszenveték első, de alapos vereségeiket és már bekövetkezett a szégyenteljes csúrogi, zsábliai és újvidéki tömegmészárlás is, amely igen rossz fogadtatásra talált a magyarországi és különösen a vajdasági közvéleménynél.

Zentán letartóztattak mintegy 100 embert, (90% magyar) bíróság elé állítottak mintegy harmincöt embert, hatot halálra, további huszonhatot pedig 6 hónaptól 15 évig terjedő fegyházra ítélték. Az elítéltek közül Takács János hamarosan belehalt a kémelhárító kínzásai okozta sérüléseibe. A börtönre ítélték között húsz magyar volt. Adán a letartóztatottak száma szintén 40 körül mozgott. A bíróság elé állítottak közül kettőt halálraítéltek. Az adai és a környékbeli haladó mozgalom egyik régi szellemi vezetőjét, Cseh Károlyt, tíz évi fegyházra ítélték és odaveszett. Az adai mozgalom résztvevői csaknem kivétel nélkül magyar munkások voltak.

Hasonló volt a helyzet Becsén is. Itt az első letartóztatások után tizenkét embert ítélték halálra, közöttük három magyar kommunistát is. Samu Mihály kítűnő pártvezetőt szökés közben agyonlőtték. Börtönbüntetésre ítélték többek között tíz becsei és 20 péterrévei magyart is. Verbáson négy magyart ítélték el a népfelszabadító mozgalomban való részvételért. Újvidéken, Kúlán, Zomborban és Bácska egyéb helyesein is voltak kisebb-nagyobb letartóztatások a népfelszabadító mozgalomban való részvétel miatt és mindenütt akadtak magyarok is a lefogottak között.

A konspiráció gyengeségének következtében, a magyar kémelhárító nyomozó gépezetének az első években csaknem teljesen sikerült felgöngyölíteni Bácskában és Baranyában a népfelszabadító mozgalmat. Százakat végeztek ki bírósági ítélettel és ítélet nélkül; sokakat agyonverték még a kémelhárító hírhedt kínzókamráiban és rengeteg embert bebörtönöztek. A szabadkai fogház, a szegedi „Csillagbörtön“, Pesten a hírhedt Konti és Márgit-körúti fogházak, a váci fogház, a sátoraljaújhelyi börtön, a kiskorúak ceglédi fogháza és a márianosztrai női fogház, valamint a nagykanizsai és egyéb internálótáborok jugoszláviai kommunistákkal, Bácska és Baranya harcos fiaival voltak megtömve. És a bebörtönözöttek között ott voltak mindenütt a bácskai és baranyai magyar kommunisták és antifasiszták is, akik szláv testvéreikkel vállvetve életüket sem kímélve, készültek a fasiszta megszállók ellen, akik durván belegázoltak az itt élő népek békés együttélésébe és vérrel öntözték Bácska és Baranya földjét.

A börtönviszonyok Magyarországon közismerten szörnyűek voltak. A rabokat kínozták, kényszermunkára hurcolták, lépten-nyomon megaláztatásnak vetették alá. Családjaikat csak háromhavonként láthatták rövid pár percre, levelet háromhavonként egyet írhattak és háromat kaphattak, csomagot háromhavonként két és fél kilós súlyban küldhettek számukra stb. A börtönben az újságolvasás tilos volt. A magyar fasiszták mindent elkövettek, hogy a kommunista és magyar antifasiszta elítélteket demoralizálják és azon voltak, hogy a rabok ne ismerjék a front s a hátszág eseményeit, ne tudjanak Hitler óriási vereségeiről a keleti fronton és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg fényes győzelmeiről. — Testileg-lelkileg ronccsá akarták tenni őket. Hogy ez nem sikerült, az nem rajtuk múlt. A kommunisták értékették a módját, hogy a börtönökben is megőrizték soraik szilárdságát és magasra emelt fővel viseljék

a szenvedéseket, mert még voltak győződve ügyük igazságáról és a végső győzelem bizonyosságáról.

Az 1941 augusztus és 1942 február között lezajlott nagy bukás után úgy tűnt, hogy hosszú időre megbénul a népfelszabadító mozgalom kifejlődése Bácskában és Baranyában. De a Párt nem lett volna Párt, a kommunisták nem lettek volna kommunisták, ha az első csapások alatt demoralizálódtak volna. A vajdasági pártszervezetek sok vezetője, közöttük több magyar is, mindjárt a bukás megindulásakor illegalitásba vonult és tovább folytatta szervező munkáját. Új harcra készülődtek. Munkájuk természetesen nagyon megnehezült, mert a rendőrség nagy részükről tudott s köröztette őket. Másrészt pedig nagyon megnehezült az érintkezés a kívülmaradt elvtársakkal és a rendőrségről, valamint a bíróságról hazabocsájtott kommunistákkal, mert legtöbbjüket rendőri megfigyelés alá helyezték. A kémelhárító tagjai és besúgói, valamint a csendőrnnyomozók szeme állandóan rajtuk függött. Minden lépésüket, még a lélekzetvételüket is figyelték. Sok helyen ennek ellenére sem szünetelt a munka. A Párt kezdte ujjaépíteni a szétszaggatott, összetört szervezeteket. Készült az új harcra.

A magyar kémelhárító osztagok észak-bácskai felgöngyölítő munkája érzékeny csapásokat mért a vajdasági népfelszabadító mozgalomra. A számszerinti és szervezeti veszteség mellett politikailag is nagy károkat okozott a mozgalomnak, mert az a tény, hogy a bukás első hullámában a legjobb magyar pártvezetőket és párttagokat szakították le a mozgalom testéről, hosszú időre csaknem teljesen lehetetlenné tette a népfelszabadító mozgalom számára, hogy felvegye a kapcsolatokat a bácskai és baranyai magyarsággal. Így a népfelszabadító mozgalom, amely ezzel a vérvesztéssel korántsem ért véget, sőt egyre inkább terjedt, ezentúl majdnem kizárólag csak a szlávokat foglalta magába. Ez a tény azt bizonyítja, hogy a megszállók egyik fontos céljukat elérték; elválasztották a magyar tömegeket a népfelszabadító mozgalomtól, a szláv tömegektől, akik hordozói voltak ennek a harnak. És ezáltal egyenlőre sikerült az egész mozgalmat szláv-zsidó jellegűnek feltüntetni a magyar közvélemény előtt. Ezzel a beállítással akartak jogot szerezni arra, hogy a szláv lakossággal, mint egészszel végleg leszámoljanak. Ennek célja pedig a népfelszabadító mozgalom gyökereinek és bázisának teljes megsemmisítése volt.

Az új vérengzések végrehajtására a Népfelszabadító Harc szabályai szerbekből álló partizánegységének megjelenése szolgáltatott „okot“. Ez az osztag, melynek politikai biztosa a Sajkás Vidék egyik régi harcosa, a magyar Molnár György volt, eredményes akciókat hajtott végre és rettegésben tartotta a megszállók helyi hatóságait, valamint a megszálló katonaság és csendőrség kirendelt osztagait. Újvidéken, tartományunk fővárosában és környékén, ahol maga Szvetozár Markovics néphős, a vajdasági népfelszabadító mozgalom irányítója is tartózkodott, egyre erősödött a mozgalom. A megszállók a mozgalom északi szárnyának felgöngyölítésével elért sikerek után Délbácskában most megint forró talajon állottak. Főnt, a magyar fasiszták katonai vezérkarában már kifőzték a pokoli tervet: — irtó hadjáratot kell indítani a szerbek ellen. Mindenki előtt ismeretes ma már, hogy miképpen akarták azt a tervet megvalósítani. A csúrogi, szabályai, boldogasszonyfalvai, becei és újvidéki vérengzések, amelyek „razzia“ elnevezés alatt vonultak be a történelembe, megmutatták, hogy a magyar fasiszták semmitől sem riadnak vissza, csak hogy biztosítsák a „dicső harcokban“ elért „vívmányaikat“. Sok-sok ezerre rúg azoknak a száma, akiket a nevezett „razzia“ alatt vadállati módon kivégeztek és a Tisza vagy a Dupa hullámsírába vetettek.

A sajkkásvidéki és újvidéki nagy razziaival egyidőben nagy bukás kezdődött, ezúttal Újvidéken és környékén, ami jóval a razzia utáni időkhöz elhúzódott. A szabadkai „Sárga ház“ rémségeit is felülmúló újvidéki „Armia“ épülete volt a kémelhárító nyomozó osztagainak délbácskai főhadiszállása. Sokszáz embert kínoztak meg itt is és állítottak hadbíróság elé. Idehozták

Szvetozár Markovics-Tóza néphőst is, aki a kiszácsi utcában lévő bázisban a csendőrséggel vívott elkeseredett harc végén föbe lőtte magát, de élve maradt és a fasiszták kezébe került. Rettenetes megkínztatás után a fasiszta vész-bíróság elé állították és halálraítélték. Ugyanakkor a népfelszabadító harc többszárú résztvevőjét kisebb-nagyobb börtönbüntetésre ítélték. Ezek között volt az életfogytiglani börtönre ítélt zombori Speidl Vili is, akit később, amikor a Vörös Hadsereg elérte a Tiszát, a szegedi Csillag-börtönből többszáz politikai elítélttel együtt Németországba vittek és ott kivégezték. Ebben a csoportban is voltak magyarok, de jóval kisebb számban, mint az 1941 szeptemberében történt bukás alkalmával.

Ezerkilencszáznegyvenkettő nyarán több ezerre rúg azon bácskai és baranyai kommunisták és antifasiszták száma, akiket a népfelszabadító mozgalomban való részvétel miatt tartóztattak le és börtönöztek be, vagy szállítottak internálótáborba.

A vajdasági mozgalom súlypontja 1941 után, amint már mondtuk, teljesen Szerémségbe helyeződött át. Szerémségben is sikerült szabad területre hozni, ami nagyban elősegítette a népfelkelés további kifejlődését. A szerémségi partizánok között, éppen úgy, mint később a szlavóniai partizánok között, akadnak magyarok is. Szerémségben van Sóti Pál, a vajdasági munkásmozgalom egyik legkiválóbb magyar harcosa is.

A bácskai és baranyai mozgalom lanyhulása csak látszólagos volt. A Párt rengeteg aktivistáját veszítette el 1941–1942 folyamán, de a munkát egy pillanatra sem szüntette be. Fáradhatatlan munka folyik a szervezetek ujjaalakításán, a népfelszabadító mozgalom továbbfejlesztésén. A párt szervező munkájában jelentős szerepet játszik Fejős Klára, bánáti magyar diáklány is. Fejős Klára még 1941 őszén átvitt Bánátból és a tartományi pártvezetőség közvetlen irányítása alatt dolgozott Újvidéken és Délbácska különböző helyein, míg 1943 őszén, Palánkán, nyomára nem bukkannak a kémelhárító nyomozói, Klára igazi hősi módjára viselkedett, nem adta meg magát, hanem felvette a csendőrökkel a harcot, eközben halt hősi halált. Fejős Klára azok közé tartozott, akiket a megszállók brutalitása nem rettentett vissza a nehéz harctól, ellenkezőleg minden erejével küzdött, hogy Vajdaság többi népeivel vállvetve kiűzzék a megszállókat erről a vidékről és megbosszulják a magyar fasiszták bácskai gonosztetteit, amely az egyetemes magyarság becsületén ejtett szennyfoltokat.

Magyar vonalon ebben az időben egészen 1943 őszéig nem volt jelentősebb mozgalom. Azok a magyarok, akik nem egyeztek a magyar fasiszták vérengző politikájával Bácskában, akik gyűlöltek a megszállókat — és ezek száma a magyarok között is egyre gyarapodott — megelégedtek a passzív ellenállással, s legjobb esetben a külföldi rádió-hírek tenjesztéséig és vörösegély gyűjtéséig mentek el. Aktív párt-munkát, mindössze néhány magyar kommunista fejtett ki Szerémségben és Délbácskában. Nagy volt azon kommunisták száma, különösen a magyarok és zsidók között, akik, hogy kivonják magukat az állandó rendőri megfigyelés és zaklatás alól, Pestre menekültek. Ezek hamarosan belátták, hogy pesti tartózkodásuk nem segíti előre a mozgalmat, ha teljesen elveszítik kapcsolataikat a hazai tömegekkel és a népfelszabadító mozgalommal. Ezért Milán Dzsánity vezetése alatt újra felvették kapcsolataikat a mozgalommal. Ez a kapcsolat egyrészt illegális anyag átvételében és terjesztésén, másrészt pedig a kommunisták és antifasiszták Szerémségbe és Szlavóniába juttatásában, a Népfelszabadító Hadsereg számára kötszerek és gyógyszerek, valamint anyagi eszközök gyűjtésében nyilvánult meg. Ezerkilencszáznegyvenhárom júniusában a magyar kémelhárító nagyobb rajtaütést végez és nagy letartóztatásokat eszközöl Újvidéken és környékén. Zentán, ahol a magyarok között is éledezni kezdett a mozgalom, szintén letartóztattak és Újvidékre hoztak 10, főleg ifjú harcost. Közülük négyet börtönbe, hatot pedig gyűjtőtáborba vetettek. Letartóztatások történtek Verba-

szon és Hódságon is. Az újvidékiek között voltak magyarok is, a Huszár fivérek és mások. Bukás történt a pesti csoportban is. Itt letartóztatták Dzsánity Milánt is, aki később irányítója volt a sátoráljaújhelyi bebörtönzöttek kitérési kísérletének, ami azonban árulás folytán nem sikerült és ez alkalommal Dzsánity Milán és sokan mások életüket veszítették. Ezerkilencszáznegyvennégyben még egy jelentősebb bukás történt Újvidéken, amelynek néhány magyar antifasiszta is áldozatul esett. 1944 végén bukott le Jó Károly pacséri magyar pártmunkás is, akit az északbácskai mozgalom magyar vonalára állított a Párt. További sorsa ismeretlen. Valószínűleg Németországba hurcolták és ottveszett.

Vajdaság különböző helységeiben egyéni akciók miatt is történtek letartóztatások. Így például, Topolyán letartóztatták Janik Józsefet és Cservenák Lajost, akik rendszeresen terjesztették a moszkvai rádió híreit és hirdették a német fasiszták elkerülhetetlen vereségét. Mindkettőjüket súlyos börtönbüntetésre ítélték. Ez és a hasonló esetek azt bizonyítják, hogy 1943 végén és 1944-ben a magyar tömegek egy része már tisztán látta a helyzetet és ha lett volna jólképzett forradalmi vezetősége, tömegesen beállt volna az ellenállási mozgalomba, hiszen a magyarországi és hazai elnyomók kibírhatatlan gazdasági nyomorba taszították őket. A 20 deka kenyérfejadag, a rendkívül alacsony munkabérek és nem utolsósorban a hatóság és a gazdagok terrorja teljesen kiszolgáltatott helyzetet teremtettek a dolgozó tömegek számára. A haladó-szellemű munkások közül sokan nem mentek munkára, miért is kényszer-munkára hurcolták őket. A parasztoktól elvitték a gabonát, a jószágot és a német hadseregnek szállították. A parasztok azonban úton-útfélen szabotálták a német fasiszta hadsereg közönséges szállító-ügynökeivé züllött magyar hatóságok rendeleteit. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a felszabadulás napjaiban rengeteg gabona volt parasztjaink padlásán, amit nem akartak a németek számára beszállítani. Itt újra látható, milyen erőteljes ellenállási mozgalom fejlődhetett volna ki a magyar dolgozó tömegek között, ha van alkalmas forradalmi vezető-káder, ha a munkásmozgalom kívülmaradt vezetőinek egy része nem vonul tétlen passzivitásba. Vagy, ami még rosszabb, nem válik a magyar Szociáldemokrata Párt megalkuvó politikájának uszályhordozójává. Mert, igaz, hogy kevés számmal, de ilyenek is akadtak. Sőt, nem egy magyar szakszervezeti munkás belépett a magyar fasiszta kormány sárga szakszervezetébe a „magyar nemzeti munkásközpont”-ba. (Újvidéken Léh Tibor, Szabadkán Gubik stb.). A vajdasági magyar tömegek 1943 végén és 1944-ben igenis látták már, hova vezet a szentistváni álmokat kergető új Magyarország revizionista-imperialista kalandorpolitikája. A saját bőrükön tapasztalták Vajdaságban, ahol akarataik ellenére szembeállították őket az itteni szlávokkal és a keleti fronton, ahol idegen érdekekért hajszolták halálba a magyar ifjúság százazreit, közöttük a vajdasági magyar ifjakat is. Drága árat fizetett az itteni magyarság is, amíg eljutott eddig a felismerésig, de megérte, mert megtanulta, hogy az itt élő népek csakis közös harcban, testvériségben oldhatják meg minden problémájukat. És hogy ez valóban így volt, azt a későbbi események fényesen beigazolták.

A bácskai és baranyai magyarok ezekben a sorsdöntő napokban, talán az összes magyarok között leghamarabb ismerték fel, hogy elveszett a magyar urak ügye, amelyet a fasiszta Németországhoz kötöttek. 1944 nyarán egyre gyarapodott azon magyar ifjak száma, akik nem tettek eleget a katonai behívásnak. Mások ismét nagy számban szökdöstek a katonaság soraiból, hiszen akarataik ellenére hurcolták oda őket. Semmiképpen sem akartak Nyugatra menni, úgyhogy a hadjárat végén nagyobb részük a mindenáron való hazatérést tűzte ki legfontosabb feladatul. A Duna-Tisza közötti visszavonulás alkalmával nagyon sok bácskai magyar fiú kereket oldott a fasiszta hadseregből. Akik Jugoszláviát hazájuknak tekintették, azok most Délnek vették az irányt. A Bácskára szabadított hiénák, akik harácsolni jöttek ide és az itteni urak — akik puszipajtáságban éltek a megszállókkal és együttműködtek az

itt élő népek egységének megbontásában, a gonosztettek elkövetésében — magukkal vonszolva összerabolt holmijaik egy részét, Nyugat felé rohantak, mert a nyugati imperialisták védőszárnyai alatt remélték meghúzódni a felszabadító hadseregek nyomában jövő népi igazságszolgáltatás előtt. Menekültek Jugoszlávia népeinek jogos haragja előtt.

BÁNÁT, SZERÉMSÉG, SZLAVÓNIA

A bánáti magyarság egy része, amelyet a régi Jugoszlávia nemzetiségeket elnyomó rendszere a revizionista politika karjaiba hajtott, nem a németeket várta, hanem a magyarokat. Ez a tény már az első naptól kezdve bizonyos kiábrándulást és csalódást keltett még a magyar kispolgárság körében is. Különösen mikor a megszállókat testestől-lelkestől támogató helyi német kultúr-bundisták elkezdtek garázdálkodni és terrorizálták nemcsak a szerb, hanem a magyar és más nemzetiségű lakosságot is. Minden hatósági tevékenységet a kultúrbandista németek végeztek a többi nemzetiségek rovására és loptak, raboltak, ha ácsoltak mindenfelé. A magyar munkások és a többi dolgozó legjobbjai mindjárt az elején bekapcsolódtak a népfelszabadító mozgalomba. A megszállás utáni időben egészen 1941 végéig itt dolgozott. Fejős Klára, a SzKOJ egyik magyar vezetője is, akinek a németek nagy vérdíjat tűztek ki a fejére, mert azzal vádolták, hogy megölt egy német ügynököt. Zrenyaninban dolgozott Súlman Rózsi is, aki már 1936 óta a SzKOJ egyik kiváló vezetője volt és még sokan mások.

A népfelszabadító mozgalom Bánátban jóval erősebb volt mint Bácskában. Természetesen ehhez hozzájárultak a jóval kedvezőbb feltételek is, de a Párt szervező munkája is lendületesebb volt. Hamarosan fegyveres egységek is alakulnak, melyek több diverzáns akciót hajtanak végre. Több támadást intéznek a német hadiszállítmányok ellen, és csak Kikindánál 30 vagon búzát semmisítenek meg. Több helyen (Kikinda, Mokrin) megtámadták, lefegyvereztek és megölték több német csendőrt, altisztet és katonát. Zrenyanin közelében a Bosnyák-tanyán felgyújtottak két nagy asztag búzát. A zrenyanini búzagyújtogatás szervezője Súlman Rózsi volt, akit golyóáltali halálra ítélték, de kegyelmet ígértek neki, ha elárulja a mozgalom vezetőit. A 22 éves forradalmárnő azonban kommunistaéhoz méltóan viselkedett. Semmit sem árult el — életét áldozta népéért és a Pártért. 1941-től 1943-ig Súlman Rózsint kívül több magyar kommunista harcost végeztek ki Zrenyaninban és környékén. Csontos Sándort 1941-ben végezték ki Melencén. Régi párttag volt és mindjárt az elején beállt a zrenyanini partizán egységbe. Mielőtt fölakasztották, szembeköpte hóhérait és ezt kiáltotta: „Kutyák, Ti is erre a sorsra juttok...” 1942-ben fegyvergyűjtés és szervezkedés miatt letartóztatták és felakasztották Fazekas Józsefet és a két Fogarasi fivért, mindhárman a SzKOJ tagjai voltak Zrenyaninban. Ugyanaz év elején fogták el Szécsényi János zrenyanini magyar munkásmozgalmi vezetőt is, aki a táborból szökést szervezett. Emiatt végezték ki, Lévai József fegyver-, ruha- és élelmiszer-gyűjtést szervezett a partizánegységek számára, amiért a németek kivégezték. Tóth János, zrenyanini párttag Csentánál esett el, amikor az egyik bánáti egység átkelését segítette elő a Tisza torkolatánál a Duna szerémségi oldalára. Fia, ifj. Tóth János pedig a kikindai vonalon bukott le pártanyaggal. Kumánon végezték ki ítélet nélkül. Révész Antal 1943-ban szintén résztvett a partizánakcióban. Elfogták és bebörtönözték, de megszökött. Pár nap múlva újra elfogták és a fasiszta vadállatok formálisan agyonverték. A muzslyai magyarok közül Kenéz Lázárt, továbbá egy Márton és egy Kelemen nevezetű munkásmozgalmi vezetőt végeztek ki Zrenyaninban. Szőlősi Boriskát pedig Perlezen végezték ki. A zrenyanini letartóztatások folyamán több mint tíz magyar antifasisztát börtönbe vetettek, ötöt pedig Franciaországba, majd a norvégiai német internálótáborokba hurcoltak.

Versecen 1941—1942 folyamán a letartóztatottak között 7 magyar antifasiszta is volt. Közülük egyet halálraítéltek és kivégeztek, a többi börtönbüntetést kapott. A népfelszabadító mozgalomnak mintegy 30 aktív magyar antifasiszta támogatója volt, és mintegy 70-et rendőrségi megfigyelés alatt tartottak. Versec felszabadításában résztvett 10—11 magyar is, egy párttag, Szűcs János, ez alkalommal életét vesztette.

A pancsevői járás Ivanovó nevű, többnyire magyar lakosú községben is akadt támogatója a Népfelszabadító Harcoknak. 1944 nyarán az egyik szerbiai partizánegység Belegisnél Bánátba jött és harcolva végig vonult dél Bánáton, majd Ivanovónai visszatért Szerbiába. Az átkelésnél segédkeztek, majd csatlakoztak a partizán osztaghoz Antóci István és Kozsán Gáspár ivanovói magyarok. Amikor a Vörös Hadsereg felszabadító egységei bevonultak Ivanovóba, 20 magyar ifjú azonnal csatlakozott hozzájuk és résztvett a további harcokban. Nagy részük elesett.

A novi-knezeváci járásban magyar vonalon Padé tiszaparti községben volt jelentősebb szervezkedés. Kiss Mihály, a járási pártvezetőség tagja végzett aktív munkát ezen a vidéken. Több magyar antifasiszta házában bázisokat rendeztek be a partizánok számára. Kis Mihályt és még 8 társát letartóztatták. Kis Mihályt, a németek kivégezték, mert járásában bátran felemelte a harczászlaját a fasiszta megszállók ellen. Népe becsületéért és szabadságáért feláldozta életét.

A novi-knezeváci Jázova, tiszta magyar lakosú faluban a megszállás idején háromtagú Népfelszabadító bizottság működött. A bizottság tagjai Bicók Mihály, Vastag Lajos és Horvát Imre voltak. Kapcsolatot tartottak fenn a partizán alakulatokkal, illegális nyomtatványokat terjesztettek és rejtegettek, élelmeztek a partizánokat.

Bánát többi helységeiből nincsenek adataink, de ezeken a helyeken talán Pancsevót, Kikindát és Szajánt kivéve, nem is volt a magyarok részvétele szempontjából jelentősebb mozgalom. Szajánban a németek agyonlőttek néhány magyar parasztot, mert házaikban partizánokat rejtegettek.

A magyar dolgozók szolidaritás-vállalása a szerb dolgozókkal nagyszerű kifejezést nyert a zrenyanini magyar munkások magatartásában, amikor a németek, hogy a magyar munkásokat elválasszák a szerb dolgozóktól, nagyobb kenyérfejadagot ígértek nekik. A magyar dolgozók azonban visszautasították a németek aljas, bomlasztó szándékát és bátran vállalták a sorsközösséget szerb társaikkal.

Szerémségben és Szlavóniában már 1941 nyarán megalakultak az első partizán egységek. A partizán egységekben néhány magyar harcos is van. 1943-ban a magyarok nagyobb számban lépnek a Népfelszabadító Hadseregbe, úgy, hogy Petőfi Sándor neve alatt hamarosan megalakítják önálló zászlóaljukat. Ez a zászlóalj volt a legfényesebb bizonyítéka a magyar dolgozók harci készségének, amelyet megfelelő irányítással az általános népi felkelés vonalára lehetett volna állítani. Ehhez azonban természetesen szükséges volt a forradalmi vezetőkáder, amely öntudatra neveli őket és világos távlatokat nyit előttük. Pártunk a népfelszabadító harc célkitűzéseiben mindenki számára világos távlatokat nyitott. A szlavóniai és szerémségi magyarság közül már akkor sokan felismerték, hogy az itteni magyarság sorsa szorosan összefügg szláv testvéreik sorsával és csak a megszállók elleni közös harc diadala szabadíthatja meg őket nemzetiségileg és gazdaságilag kizsákmányolt helyzetükből. A szlavóniai magyarok harcának nagy jelentősége volt az egyetemes magyarságra is, mert a fasiszmus elleni nagy háború folyamán az első fénysugár volt, az első bizonyíték, hogy a magyarság soraiban sem aludt ki teljesen a forradalmi szikra és Jugoszlávia többi népeinek harcában megvan a lehetőség a magyarság 1848-as dicső harci hagyományainak felelevenítésére. És Jugoszlávia Kommunista Pártjának egyik legnagyobb dicsősége, következetes internacionalista magatartásnak legfényesebb bizonyítéka, hogy külön nemzeti alakulatok létre-

hozásával lehetővé tette más nemzetiségek, sőt más országok népei harcának kibontakozását is.

A szlavóniai Petőfi zászlóalj soraiban voltak magyarországi magyarok is, akik odahaza nem találták meg a fegyveres harc lehetőségeit. Ez a zászlóalj a Népfelszabadító Hadsereg keretében végigharcolta a szlavóniai síkságot és irtotta a fasisztákat, hazánk minden népeinek esküdt ellenségeit.

Annak ellenére, hogy a többéves harc folyamán állandóan újabb és újabb harcosok csatlakoztak hozzája, a zászlóalj a folytonos harcok közepette nagyon megfogyatkozott.

A PETŐFI BRIGÁD

Az új magyar önkéntes csapatok megszervezése Topolya nevéhez fűződik. A felszabadulás után a börtönökből, internáló táborokból hazaérkezett és az otthon levő magyar kommunisták és antifasiszták pár nappal a felszabadulás után (Topolya 1944 október 17-én szabadult fel) összehívták a környék legjobb antifasisztáit és tanácsot tartottak a tennivalókról. Valamennyien megegyeztek abban, hogy a magyar antifasiszták legелеmibb kötelessége és feladata a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg segítése. Ez volt a feladat gyakorlati része.

Szabó István rajza: Zászló alatt

Az önkéntes csapatok megszervezésének azonban messze kiható politikai jelentősége is volt. Felvette a zászlót, amelyet 1941 őszén a fasiszták kiűtöttek a legjobb magyar antifasiszták kezéből és lemosta a magyarság becsületén ejtett szennyfoltokat. Ugyanakkor bizonyította azt is, hogy méltóak vagyunk az egyenjogúságra, amelyet a JKP az AVNOJ határozataiban biztosított számunkra. Ez volt a magyar önkéntesek harcának egyik legfőbb célkitűzése. Vállalt feladatukat becsülettel teljesítették.

A topolyai antifasiszták határozatát nagy lelkesedéssel fogadta a község

dolgozó magyarsága. Kétszáz magyar önkéntes jelentkezett azonnal a frontra. Köztük voltak a község legjobb magyar antifasisztái. A listát küldöttség vitte Koszta Nagy tábornoknak a vajdasági népfelszabadító seregek főparancsnokának, aki nemcsak elfogadta a benyújtott listát, hanem azonnal megbízást adott egy zászlóalj megalakítására, Petőfi Sándor, a nagy magyar költő és szabadságharcos neve alatt. Nagy volt az öröm a topolyai járás és egész Észak-bácska magyarsága között, mert ekkor már mindenfelé híre futott a topolyaiak vállalkozásának.

Megkezdődött a nagy toborzó!

Topolyán már az első napon több mint hatszázan jelentkeztek. Ott volt az egész csantavéri-úti és „linderfalvai” szegénység. Ott voltak a nincstelen napszámosok, az éhbérért dolgozó üzemi munkások, a kiábrándult cselédek. Jöttek mindazok, akiknek őseit kisemmizték és rabszolgasorsban tartották évszázadok óta, 1848 óta először nyílt alkalma az itteni magyarságnak, hogy csatasorba álljon a népszabadság zászlaja alatt. És a vajdasági magyarok még a tizenkettedik óra előtt éltek is ezzel az alkalommal. Több mint 1200 ember jelentkezett a topolyai járás községeiből: Topolyáról, Csantavérről, Hegyesről, Feketicről, Bajsáról, Moravicáról és Pacsérről. Kisebb csoportok érkeztek Zentáról, Adáról, Gunarasról és a zentai járás többi helységeiből. De jöttek Szabadkáról, Temerinből, sőt még Bánátból is.

Az önkéntesek között voltak 16—18 éves ifjak és 55—60 éves idős emberek is. Sok családból az egész férfi nemzedék jelentkezett. A topolyai Óvári család 6 férfitagja lépett be a Petőfi brigádba, (közülük háromman elesetek). Az Óvári fiúk és a többiek példája bizonyítja, hogy az itt élő magyarok nem spekuláns szándékkal, hanem szívvel-lélekkel a fasiszmus elleni harc oldalára állottak. És ez érthető is, hiszen a Népfelszabadító Harc a Párt és Tito elvtárs vezetése alatt világos távlatokat nyitott hazánk minden népe, minden becsületes dolgozója előtt. Amikor aztán november 28-án elérkezett az indulás ideje, ott volt az egész szabadságszerető Topolya, a hadbavonultak hozzátartozói és mindenki, aki a maga ügyének tekintette a Hitler-ellenes háború diadalra juttatását, az urak uraságának megszüntetését, a népek testvériségét, az igazságos demokratikus békét és a boldogabb jövőt.

1944 novemberének végén indult el a rongyos sereg Zombor alá, hogy ott harci alakulatokba szervezve kivegye részét a Népfelszabadító Harcból. Mert a háború akkor még javában folyt a lépésszerű visszavonulódás, de minden talpalatnyi földet elkeseredetten védelmező német csapatok és a velük szövethető csetnik, usztasa, nyilas és egyéb hordák ellen.

Aki ott volt a brigád búcsúztatásánál, aki látta a rongyos sereg tagjainak bizakodó, lelkes arcát, az, ha nem is értette meg, de érezte, hogy itt valami nagyszerű dolognak lett a szemtanúja. Megérezte, hogy a moravicai úton felsorakozó brigád, élén a hatalmas szál magyar földmunkás kezében lobogó vörös zászlóval a boldogabb élet kiharcolásáért vezeti csatába a vidék lelkes magyar dolgozóit. Történelmi jelentőségű pillanatok voltak azok, nemcsak a vajdasági magyarság, hanem az itt élő összes népek életében, mert tartományunk népei először harcoltak váll-váll mellett a közös ellenség ellen. A magyarok fegyverfogásának ténye újból megpecsételte és erősítette soknemzetiségű hazánk egységét és testvériségét.

A baranyai lakosság, amely közvetlen a felszabadulás előtti időkben tanúja volt a bánati és bácskai fasiszták — közöttük a magyar fasiszták ezrei — fejevesztett menekülésének, nagyon elcsodálkozott, amikor 1944 decemberében és 1945 januárjában magyar önkéntesekből szervezett csapatok jöttek falvaikba. Természetesen mindjárt megértették, hogy ezek másfajta magyarok, mint akiket pár héttel ezelőtt megrakott szekerekkel és autókcal láttak átvonulni a baranyai földeken. Az utóbbiak a leszámolás, a jogos bosszú elől menekültek, a magyar brigád harcosai pedig a bosszúállók soraiból kerültek ki, akik fegyvert fogtak, hogy fizessenek mindazért a gaszágért, amit a sváblelkű elkor-

csosodott magyarok követtek el a magyar nép nevében a vajdasági szlávok és itt élő magyarok felett.

Amikor Zomborba érkeztek, akkor már a vajdasági seregek főparancsnoksága feloszlatta az első napokban szervezett magyar munkaszolgálatos egységeket és közöttük is megindult a mozgalom. Hamarosan mintegy tizen-négyezer magyar harcos lépett be a Népfelszabadító Hadseregbe, akiknek zömét a Petőfi Sándor nevét viselő magyar brigádba osztották be.

A topolyai kommunisták és antifasiszták kezdeményezése fényesen sikerült. A magyar harcosok ezrei álltak csatasorba és ha rongyosak is voltak, ha hiányosan is voltak felfegyverkezve, a Népfelszabadító Hadsereg keretében, Petőfi Sándor neve alatt lemosták a gyalázatot a vajdasági magyarság nevééről.

A zombori kiképző állomásról a soraik közül kiválasztott magyar tisztak és politikai biztosok vezetése alatt — kik között Kis Ferencel az élükön, sokan voltak a szlavóniai magyar zászlóalj képzett tisztjei közül is, — 3.000 magyar harcos a baranyai frontra ment, 2.000 a szerémségi és 2.000 a boszniai frontra indult. A többi kiképzése tovább folyt, míg március elején valamennyi egység a frontra indult és résztvett az ellenség üldözésében, egészen a teljes győzelem kivívásáig.

A „Petőfi brigád“ és a más egységekbe osztott magyar harcosok számos csatában vettek részt. A „Petőfi brigád“ egységei a legnagyobb dicsőséget a bolmáni csatában szerezték. Ebben a csatában a brigád mint egységes magyar alakulat vett részt. A csata abban az időben zajlott le, amikor a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg diadalmas egységei már csaknem az egész ország területét felszabadították, a Vörös Hadsereg egységei pedig Magyarországon és Vajdaság északi részén áthaladva a Népfelszabadító Hadsereg egységeivel vállvetve a Dunántúlra ütték a pánikszerűen menekülő ellenséget. A Népfelszabadító Hadsereg egységei a felszabadított Baranyában a Dráva alsó folyásán tartották az arcvonalat, fedezve ezzel a Balaton vidékéig előretolt szovjet arcvonal balszárnyát, a Szlavónián át elkeseredetten harcolva visszavonuló német és egyéb fasiszta csapatok támadásaitól. A „Petőfi brigád“ Bolmán környékén tartotta a frontot, mellettük pedig a XII. vajdasági brigád, amely szerbekből és horvátokból, valamint a XIV. brigád, amely szlovák harcosokból tevődött össze. Bolmán fontos szerepet töltött be abban a tervben, amelyet a németek a szovjet csapatok ellen intézendő oldal-támadásra készítettek. Március 19-én indult meg az ádáz küzdelem a Dráván át Bolmán felé előretörő ellenséggel. A csata három napig tartott és a falu többször cserélt gazdát, míg végül a szerb, horvát és szlovák egységektől támogatott „Petőfi brigád“ oroszlanhátonsággal harcoló egységei végérvényesen megtartották.

Ebben a csatában a németek több mint 2.000 halottat, közel 700 hadifoglyot és sok sebesültet vesztek. Azonkívül a brigád egységei négy nehéz aknavetőt, 52 gépfegyvert, rengeteg kézi fegyvert, löszert és egyéb hadianyagot zsákmányoltak. A fegyverek szerzése mellett sok petőfista ebben a csatában jutott meleg ruhához és lábbelihez, mert a fegyverhiányon kívül öltözet dolgából is igen rosszul álltak. A győztes „Petőfi brigád“ is sok halottat veszített. Különösen sok topolyai, csantavéri és moravicai fiú maradt a csatatéren, megpecsételve a Jugoszláviában élő összes népek iránti testvéri együttérzését, kifejezésre juttatván szilárd elhatározását, hogy a közös haza, a dolgozók állama alapjainak lerakásához maga is hozzáadja véráldozatát.

A „Petőfi brigád“ katonái a Jugoszláv Hadsereg átszervezése után különböző egységekbe osztva végigküzdötték a háborút és résztvettek a Népfelszabadító Harcokban. Kiss Ferenc hősi halála csak táplálta a petőfisták gyűlöletét a fasiszták ellen és fokozta harci készségüket. A háború győzelmes befejezéséig számtalan összecsapásban mutatták meg a magyar antifasiszta harcosok igazi értéküket, igazi állásfoglalásukat.

A háború győzelmesen végetért. Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege

a szövetségesek oldalán a legnagyobb hozzájárulást adta a diadal kivívásához. A négyéves felszabadító háború és a végbement népi felkelés Pártunk vezetése alatt mozgósítani tudta hazánk minden népének forradalmi erőit. A felszabadító háború népi forradalmi jellege, népeinknek a harcokban összekovácsolódott egysége és testvérisége — amely az AVNOJ második ülésének történelmi határozataiban is kifejezésre jutott, mert lerakta a háború utáni új Jugoszlávia felépítésének alapjait — olyan vonzó és mozgósító erővel bírt, hogy 1944 őszén az elalétság állapotából éledező magyar dolgozók tömegeit is fegyverbe szólította. A magyar antifasiszta munkások és parasztok azért fogtak fegyvert, mert Pártunk politikájában az új népi demokratikus Jugoszláviában látták az egyedüli biztosítékot arra, hogy a többi itt élő népekkel együtt végre megoldják mindazokat a problémákat, kiküszöböljék mindazon ellentétek okait, amelyeket 1848-tól 1944-ig az osztrák, magyar és szerb reakció mesterségesen teremtett meg az itt élő nemzetiségek viszonyában. Ezek az ellentétek a közös ellenség elleni harcban, a kivívott népi forradalom eredményeiben feloldódtak, semmivé váltak. Jugoszlávia népeinek harca, közöttük a magyar antifasiszták harca is eredménnyel járt és beváltotta a hozzáfűzött reményeket az egész jugoszláviai magyarság szempontjából is.

Ezért érzik az itt élő magyarok hazájuknak a szocialista Jugoszláviát, amely földet, munkát, szabad kulturális fejlődést, egyszóval: teljes egyenjóságot biztosít számukra. Jugoszlávia megvédéséért ma is éppen úgy készek vérüket hullatni bármelyik pillanatban, bármely oldalról is jöjjön a támadás, mint ahogy alapjainak lerakásához is hozzáadták a maguk véráldoztát.

GALAMB JÁNOS VERSEI:

Esti táj...

Hallgatom az esték csendjét.
Lég hullámok langyos röptét
megérezem.

A hold bámul le a földre.
Ezüstből van a táj öntve,
most látom.

Vizek táján béka dalol,
sás és nádas meg-meghajol
zizegőn.

Szellő jár a búza között...
Holdfény nevet felhők mögött,
csendesesen.

Csillagos szép nyári este
lágyan hullik szűz lelkembe.
Altatón.

(1943)

Ködben...

Köd keresi most a várost...
Ölelést vár, szép, halálost,
érzéketlen, fonnyadt karom.

Végig megyek az utcákon,
selymes, hideg hóbuckákon
és a hűbb tavaszt akarom.

A tél horkol havas ágyon,
szepiős jégcsap függ a fákon
és gyémántosan mosolyog.

Csillag gyúl a messzi égen...
Hóba hull le ölelésem
és szép csendesesen zokogok.

Köd csókozza könnyes szemem,
lámpás hunyorg és a földben
álmodnak az ős gyökerek.

(1943)

JUHÁSZ GÉZA:

TOLNAI LAJOS, a magyar irodalom mostohagyermeké

E tanulmány nem léphet fel átfogó Tolnai-tanulmány igényével, amely az író egész munkásságát felölelné, mert ilyen munkához az elengedhetetlenül szükséges forrásmunkák sem állnak rendelkezésre, sőt összes műveihez sem könnyű hozzájutni. E munka csak a jugoszláviai magyar középiskolák irodalomtanításának egy jelentős fogyatékoságát szeretné kiküszöbölni, vagy legalább hozzájárulni ennek kiküszöböléséhez. Célunk tulajdonképpen Tolnai Lajos »ébresztése«, a magyar társadalom — de elsősorban a magyar irodalom és irodalomtörténet — egyik komoly hibájának jóvátétele, adósságának megfizetése. Ady a maga korában Csokonait ébresztgette, később pedig József Attila Ady kiközösítése ellen szállt síkra a következő szavakkal:

„Meghalt? Hát akkor miért ölik naponta
Szóval, tettel és hallgatással is?”

Tolnait is ölték már életében, főleg pedig halála óta és nem is annyira szóval és tettel, mint inkább hallgatással. Még hozzá olyan »jó eredménnyel«, hogy ma már alig tudnak róla valamit. Aki tud is, legfeljebb csak annyit, hogy »szerencsétlen lelki alkatú ember volt« „becsvágyó, önérzetes és érzékeny lélek, de amellet ingerlékeny, kötekedő és megférhetetlen«. »... az emberi lélekben is csak a rútat, a visszaszítót figyeli meg élesen« stb. (Császár Elemér). A mi ébresztő munkánk ma, természetesen, összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint akár Ady, akár József Attila nemzedékéé volt, mert nekünk Tolnainak a magyar irodalomba való bevezetése körül nem kell elavult felfogású könyvkiadó vállalatokkal, vagy ilyen irodalmi fejedelmekkel csatáznunk, csak rá kell mutatnunk az értékre, csak le kell veregetnünk a majdnem százados port nehezen fellelhető műveiről s a jugoszláviai magyar iskolák nyomban hozzálátnak tüzetesebb megismertetéséhez. Hisszük, hogy a könyvkiadás sem marad tétlen.

I.

Mielőtt műveinek vizsgálásához fognánk, vizsgáljuk meg közelebbről Császár Elemérnek azt a megállapítását, amely szerint Tolnai csak rosszat lát és ábrázol, s ha valamely regényében van is jó ember, annak rajza »halvány, élettelen« s az ember a »legjobb esetben együgyű«. Ez a megállapítás nagyjában helytálló is volna, csak nem olyan értelemben, ahogyan ezt Császár felfogja — nem negatívuma ez Tolnai művészetének, hanem éppen pozitívuma, ami igen könnyen bizonyítható, ha Tolnai korát ismerjük s művei alapján elemezzük e korhoz való viszonyát.

1834 és 1892 között élt. A forradalomba való részvételéről nem beszélhetünk, mert mindössze 14-15 éves volt a forradalom idején, mégis elmondhatjuk, hogy a forradalom álláspontján állt s innen bírálta a forradalom utáni önkényuralmat s a kiegyezést. A forradalom bukása után igen rövid időre az

osztrák udvar mintha belátná, hogy bizonyos változtatások a haladás irányában elkerülhetetlenek, főleg a jobbágyfelszabadítás. Ebben a politikában azonban az arisztokráciára nem támaszkodhatott, hanem csak a polgárságra. Az uralomra kerülő nagypolgárság pedig épp oly ellensége volt minden szabadságmozgalomnak, akár az arisztokrácia, mert a dolgozó osztályok és a mezőgazdaság felett egyaránt korlátlan uralomra tört. Miután pedig a kormány élére Schwarzenberg került, megindul a feltétlen centralizáció politikája. Az osztrák udvar vágya ma az volt, hogy a német államok szövetségével egyesülve ezenbelül megragadja a vezető szerepet Pó oszországgal szemben. Ennek a célnak megfelelően hozzalátott Magyarország teljes beolvásztásához az egységes osztrák birodalomba, ami Magyarország politikai, gazdasági és nemzeti függetlenségének teljes megsemmisítését jelentette. Ekkor következnek a megtorló intézkedések egész sora. A házkutatások, vagyonekbevételek, letartóztatások és kivégzések napirenden voltak. Mindehhez nem kellett egyéb egy-egy jelentéktelen szabadságharcos emléknél, egy-két bíráló szónál, vagy a »rézcsákójú« zsoldárok és »beföldi renegátok« besúgásánál.

Ennek a politikának volt gazdasági téren természetes velejárója az önálló magyar vámterület megszüntetése, ami bizonyos mértékben fellendítette ugyan a mezőgazdasági kiviteit, de tönkretette a lassan fejlődő, fiatal magyar ipart, amely nem volt képes állni — tökehiány következtében — az évszázadokon át állami támogatással megerősített osztrák iparral való versenyt. Ausztriának ez a gazdasági és külpolitikája teljes csődöt mondott. A német államszövetség vezetésének elnyerését Poroszország megakadályozza, a bakáni piacokért vívott harcában Oroszországgal találja magát szemben a végül a III. Napoleontól támogatott olasz egyesülési törekvésekkel szemben csatát veszít Solferinónál. Ez végül is nyilvánvalóvá teszi az abszolutizmus tarthatatlanságát és a politikai irányváltozás szükségességét. Ezután kb. 1860—67-ig a tárgyalások a magyar nemességgel és az osztrák udvar képviselői közt rövidebb-hosszabb megzakításokkal majdnem állandóan folynak s a magyar vezető rétegek — politikai pártállásuktól függetlenül — egyaránt a kiegyezést, az »alkormányos rendszer« visszaállítását kívánják, csak a kiegyezés bizonyos módosításaiban vannak ellentétek közöttük. Bármilyen felemás módon ment végbe a polgári átalakulás, a vezető rétegek általában elégedettek voltak vele, a volt jobbágyokat pedig nem kérdezte senki, hangjukat nem hallatta senki az egyezkedő asztaloknál. A jobbágyfelszabadítással u. i. csak azok nyertek, akiknek már egész vagy részükük volt. Ezek közül igen sokan megkétszereztek földjüket, míg a teleknélküli jobbágyok néha a falutól igen messze kis területet kaptak, amelyet nem egyszer egy icce borért vesztegettek el, mert igájuk sem volt, hogy megművelhessék. Legrosszabbul pedig a szellérség járt, amely teljesen üres kézzel lett szabadlá, sőt még azokat a jogait is elvesztette, amelyeket mint a jobbágyközség tagja élvezett (közös legelő, erdőhasználat).

Az uralkodó rétegek — mint ismeretes — ki is egyeztek az osztrák udvarral. Saját osztályuralmuk fenntartása érdekében elárulják az ország függetlenségét. Elárulják a legalapvetőbb nemzeti érdekeket, csakhogy ennek ellenében megtarthassák uralmukat az ország dolgozó főit és szabad kezet kapjanak a nemzetiségek elnyomásához. A politikai vezetésben továbbra is a »történelmi osztályok« maradnak túlsúlyban; a nagypolgársággal osztálykompromisszumra lépnek, amelyben ugyan folyton erősödik a polgári befolyás, de csak addig, hogy a kompromisszum egyensúlyát fel ne borítsa.

II.

To'nai a maga teljességében látta ezt a helyzetet és ábrázolta is, de nem félszeg módon, itt-ott elejtve egy-egy bíráló szót, hanem egész írói munkásságában e helyzet visszasságát igyekezett a maga valóságában ábrázolni. az igazságot bátran és nyíltan kimondani, még akkor is, ha állása és legelemibb életfeltételei forogtak kockán. Ezért kellett tanári állásáról is lemondania, papi pályáját is ezért kénytelen elhagyni. Nem véletlen azonban az sem, hogy nemesi származását szinte megtagadja, amikor önkényesen elhagyja az armálist biztosító Hagymássy nevet s helyette az egyszerű To'nai nevet veszi fel. Ez Műkszáth szerint »még To'nainál is érthetetlen«. Pedig csak az »Eladó

birtokok«-at kell elolvasnunk, hogy ez egyáltalán ne legyen érthetetlen. Regényeiben általában korának — hogy úgy mondjuk — egy-egy részletkérdését elemzi, pl. a szellemi életet a »Polgármester úr«-ban, a nemesség pusztulását az »Eladó birtokok«-ban, a közoktatás kérdéseit az »Oszlopbáró«-ban stb. A »Báróné ténsasszony«-ban azonban majdnem egész korának átfogó képét adja. Az eseményeket 1852-től tárgyalja a kiegyezés utáni időkig. A mű 1882-ben jelent meg s Császár Elemér — joggal — politikai regénynek nevezi. Minden tekintetben a legnagyobb műve, amelyben talán legerőteljesebben fejezi ki a Bach-korszak szörnyű elnyomását és félreérthetetlenül, világosan mutat rá arra, hogy a kiegyezés az osztrák elnyomás folytatását jelenti, ha többé nem is a nyílt erőszak alakjában, hanem gazdasági és politikai elnyomás eszközeivel.

A mű középpontjában Schwindler Gusztáv áll, a külföldi betolakodó típusa. Foglalkozása szerint orvos; mivel pedig az osztrák elnyomás politikájának megsemmélyesítője, főorvos lesz a megyében. Ebben a minőségben a megye mindenható ura és fellépésével egy csapásra szétrobbantja az addigi patriarchális életmódot és viszonyokat. Ellentípusa Márton Sándor, a Bécsben tanuló magyar fiú, aki kitűnő eredménnyel el is végzi az egyetemet. Mátakája — László Vilma — epedve várja, hogy házasságot köthessen vele, hiszen igaz szívből, az első szerelem erejével haláláig szereti. Atyja, László Károly belföldi renegát, aki meggazdagodott a nemzeti függetlenség kiárusításán. Látna a betolakodó kiváló képességeit a felemelkedésre és magas összekötéseit, szeretne vele rokonságba kerülni. Így reméli, hogy vagyonát tovább növelheti, melyet eddig is a forradalom híveinek elkobzott vagyonából duzzasztott fel és hiszi, hogy a hivatali ranglétrán is feljebb juthat egy fokkal. (Most »aljárásfőnök«, de Schwindler segítségével járási főnök, kerület-főnök, sőt alispán is lehet!). Akárcsak Schwindlernek, László Károlynak is van ellentípusa: az idősebb Márton, az orvos atyja, aki viszont egész vagyonát, sőt két fiát is elvesztette a forradalomban való részvétele miatt.

Az események középpontjában László Vilma és Márton Sándor szerepel, de házasságukat László Károly anyagi és politikai előkiből lehetetlenné teszi. László Károly már polgár-paraszt, akinek egyetlen vágya, hogy az »urak«, vagyis a nemesség közé emelkedhessen. A magyarországi polgárosodás porosz útjának terméke ő, a feudális csökevények közepette fejlődő magyar polgárság igazi típusa. Mivel a politikai életben a hatalom legfőbb tényezője továbbra is a nemesség marad, a föltörekvő polgárság nemcsak meggazdagodni szeretne, hanem gazdasági erejéhez mérten politikai hatalomra is vágyik. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha armálist, nemesi levelet szerez. László Károly is erre törekszik s ha már ő végleg paraszt marad is, bár gyermeke jusson a felsőbb régiókba, mert így — ha gyermeke szerencsétlensége árán is — ő is bejuthat a nagyságos és méltóságos urak közé.

Az összes típusok közül valóban Schwindlernek, a legnegatívabb figurának a rajza a legalaposabb s ő áll a regény középpontjában. Állítólag egy »közbecsülésben álló előkelő marosvásárhelyi urat« ábrázol benne Tolnai. Az lehet, hogy becsülésben állt, de hogy kiknek a becsülésében, azt Császár elfelejtette megmondani, mert nyilván a Bach-rendszer egy jelentős politikai exponenséről van szó, aki később — a kiegyezés után — nagy magyar hazafi lesz. Mi sejtjük, hogy kik becsülhették ezt az »urat« s mennyire becsülhették a Márton Sándorhoz hasonló 48-as hazafiak, akik minden vagyonukat, családjukat s nem kevés esetben fejüket veszítették az ilyen »közbecsülésben álló urak« jóvoltából. Maga Tolnai is tudja, hogy típusaival oda ütött, ahova akart is; tudja, hogy típusai nem naturalisztikus részletképek a valóságból, hanem olyan tipikus alakok, akik a valóság egészét tükrözik, jelenítik meg, akikről mondhatják Magyarországon több városban is: „Hisz itt éppen a mi Schwindlerünkről és László Károlyunkról van szó“ stb. Valóban olyan típusai ezek az országnak 1849 és 1900 között, akikből minden városban, minden vármegyében kell, hogy legyen, mert különben a rebéllis magyarok nem tűrnék talán a jármot és fellázadnának a császári rendelkezések ellen.

Schwindler ugyan kezdetről fogva erőszakkal kezében tartja a várost, amelybe került, de ő polgárműleg fejlettebb országból kerül Magyarországra s tudja, hogy a hatalom úgy igazi, ha anyagi alapja is van. Ezért az első perctől kezdve arra törekszik, hogy László Vilma kezét és vagyonát megszerezze.

Vilma szubjektíve becsületes marad, sőt néhányéves házasság alatt sem lesz hitlen eszményített szerelméhez; igazán (testileg) sohasem lesz Schwindler felesége, de anyja, aki szintén becsületes, nem elég erős s atyja mégis Schwindlerhez kényszeríti Vilrát. Schwindler nem is a házasságot kedvéért vette el Vilrát, hanem csak azért, hogy anyagi helyzetét rendezze, kezébe kaparintsa a László-féle birtokot s nagyobb üzleti vállalkozásba kezdhesse. Ő megél a névleges feleség mellett is, mert anyagi eszközei lehetővé teszik, hogy szeretőt tartson magának. Schwindler a politikai irányváltást is idejében megneszeli s ahhoz igazodik. Pontosan megérzi, hogy ezentúl szép szavak, édes szölamok puffogatása mellett fogják a magyar népet fosztogatni s ő is felcsap Kossuth-pártinak. Még nem is sejti a nép, miről van szó, amikor ő már a legnagyobb-hangú és legvakmerőbb 48-as politikus. Az átmeneti gazdasági fellendülésből is alaposan megszedi magát. Minden szervezet, egyesület vezetése az ő kezében összpontosul, mert most már kezd a pénz beszélni, ő pedig a takarékpénztár elnöke is. Nevét a pálfordulásnak megfelelően megmagyarosítja (Hunyadira) s a »jó magyarok« követnek is megválasztják. Tolnai azonban ezt nem kizárólag a magyar nép politikai tájékozatlanságával magyarázza, hanem nyíltan megmondja, hogy Schwindler, vagyis most már Hunyadi zsebében tartja a várost. Egyik tartozik neki, a másik kölcsönt remél tőle stb. Schwindler aljasságának rajzolásában szinte a végletekig következetes. Schwindler u. i. egyszer csődöt jelent s ezzel az öreg Lászlót, akinek existenciáját köszönheti, koldúsbokra juttatja, ő pedig rövid időre eltűnik a városból, hogy később teljes nyugalommal újból — de most már végleges és kizárólagos tulajdonosként — birtokába vegye az egész László-birtokot. Ennél az ábrázolásnál okvetlenül meg kell jegyeznünk, hogy Tolnai itt egy igazi kapitalistát rajzol; Schwindler nem olyan magyar polgár, mint László Károly, aki mindenáron alispán szeretne lenni, hanem ő óriási jelentőségű tőkés vállalatba lép, amelynek gazdasági ereje hatalmas, s összeköttetései Angliába is kihatnak. Itt nemcsak a nemzeti problémát veti fel, hanem a szociális kérdést is. Schwindlerből, az átmenetileg megyei politikusból igazi tőkés lett, aki már tisztában van azzal, hogy az ember farkas az ember számára s csak annyit ér, amennyi haszon kivethető belőle. Ennek alapján a házasság is felbontható, mert most már nagyobb dologról van szó, nagyobb birtokról és (gazdasági) pozícióról, mint amilyet a László-birtok jelentett régebben. Most elvesz tehát egy vén angol bárókisasszonyt, akinek pénze van. Ez, amint látjuk, a maga világosságában a kapitalizmus problémája. Tolnai tehát nemcsak az osztrák elnyomás következményeit személi és ábrázolja, hanem a kapitalizmus fejlődését is általában és annak magyarországi sajátosságait.

A két világítáború közötti hivatalos magyar irodalomtörténetnek Schwindler alakja még valahogy megfelelt, hitelesnek tekinthető, de Tolnai szerintük túllát a célon — s ezzel »a valóságot meghamisítja« — amikor a magyar parasztot azzal vádolja, hogy leparolázik az idegen betolakodókkal. Mi sem állítjuk, hogy a magyar parasztság egészében szálláscsinálójá volt az idegen elnyomásnak — akár az önkényuralom idején, akár a kiegyezés után. Ne képzeljük azt se, hogy Tolnai fogalmai ködösek, elmosódottak lennének ebben a dologban. László Károly típusa nem a magyar parasztság típusa, hanem ismételjük — a feudális béklyók közepette, a beteges polgári fejlődés idején kialakuló polgár-paraszté, aki nem saját osztályérdekeiért harcol a nemesség ellen, hanem maga is nemességre törekszik. Hogy ilyenek sokan voltak az önkényuralom idején, akik a nemességre való törekvésükben nem riadtak vissza az idegen elnyomókkal való barátkozástól sem, az nem vitás. Kossuth még az idegen poroszloknál is rosszabbaknak tartja. a beföldi renegátokat, akik »tizenegy hosszú éven át packáztak a magyaron«.

Schwindler alakjának elemzésénél még Tolnai faji elfogultságáról is kell szólnunk. T. i. »Az urak« és az »Eladó birtokok« c. regényében is ábrázolja a polgárosodást elősegítő idegen betolakodókat. Talán fel is merülhet a kérdés, vajjon Tolnai nem az idegen fajúak térhódítása ellen szól-e. Nyugodtan állíthatjuk, hogy nem, mert ezt ő maga magyarázza meg. »Régi levelek« c. elbeszélésében u. i. egy zsidó lányt rajzol igen rokonszenvesnek, akit egy nemesi származású magyar ifjú vesz feleségül. A fiatalok dacolnak mind a zsidók, mind a magyarok faji és vallási előítéleteivel, s az író nekik is szolgálatot igazságot. Azt jelenti ez tehát, hogy Tolnai

nem azért gyűlöli Schwindlert és a többi betolakodót, mert zsidók, vagy csehek, vagy németek, hanem mert az osztrákok magyarországi nemzetellenes és elnyomó politikájának a hordozói. Ebben is olyan következetes Tolnai, mint a magyar nemzeti érdekek és eszmék védelmében és minden felfogásában. A fent említett előbeszélésben pl. egészen jogosnak mutatja egy zsidó orvos felháborodását, aki ugyan tehetségesebb és képzetebb a környék bármely keresztyén orvosánál, de mivel zsidó, sohasem becsülték meg. Azért nem nősült meg, mert nem vehette el, akit akart — egy keresztyén lányt. »Orvos lettem — mondja — az apám is az volt, az öcsém is az lett, ha fia lesz, az is az lesz, ha nekem lett volna, orvos lett volna az is, mert a zsidó, a tanult zsidó, mi lehetne más, mint orvos. Eszem annyi volt, mint húsz keresztyén orvosnak, szerencsém is volt és most mégis mi vagyok?« »... Míg egy akármilyen keresztyén orvos bálványa volt az egész városnak, addig én minden eszem mellett is annyira vihettam, hogy eltűntek s szembe nem mutatták irántam való megvetésüket«. Mi ez vajjon, ha nem a faji és vallási előítéletek ellen való lázadás? S ne felejtsük el, hogy Tolnai református pap is volt!

Az említett típusok mellett ismertetnünk kell még az öreg Harkait, akit ugyan nem ábrázol annyi gonddal, mint a többi jellemet, de néhány markáns vonallal is pompás rajzát adja a forradalom bukása utáni Magyarország egyik igen jellegzetes típusának. Harkai bácsi régi hivatalnok-ember, ügyvédi oklevele is van — illetve csak volt, mert a forradalomban való részvétele miatt megvonták azt is tőle —, börtönt is véselt, állását elvesztette. Harkaiék nagy szegénységben élnek, mégis maguknál tartják a forradalom bukása miatt árvaságra jutott Bellát. Harkai számára minden kőszá hír, amely Kossúthról, vagy Kossúthtól jön, életető levegőt jelent, reménysugárt, hogy még az ő napja is eljőhet. Ha azonban ezt a jelemet alaposabb vizsgálat tárgyává tesszük, azt is meg kell állapítanunk, hogy benne az újabb forradalmi mozgalom képtelenségét, lehetetlenségét is ábrázolja az író. Az öreg Harkai illúziókban él. A forradalom bukásával ő teljesen összeroppan — anyagiilag, testileg és erkölcsileg tönkrement és semmi esetre sem jelent olyan erőt, amelyetől valamit remélni lehetne. Az a jóhiszemű ironia, amelyel Tolnai szalmaszálba való kapaszkodását ábrázolja, reális ábrázolása a Kossuth-féle politikai emigráció balépésének, mivel fűhöz-fához kapkodnak, külföldön — Angliában, Franciaországban, Amerikában —, csak az nem jutna még véletlenül se eszéukbe, hogy a magyar népre támaszkodjanak. Harkai bácsi is teljesen egyedül él a városban, semmi kapcsolata nincs a néppel. Látjuk tehát, hogy Tolnai nemcsak a forradalom bukásának katasztrófásus következményeit ábrázolja a magyar nemzet, a magyar társadalom további fejlődése szempontjából, hanem azt is, hogy nincs az országban megfelelő erő — főleg vezetőre — az újabb mozgalom, vagy függetlenségi harc elindításához.

Ezek után megállapíthatjuk, hogy igaza van Császár Elemérnek, amikor Tolnai e művét az író legmélyebben szántó regényének nevezi, sőt abban is, hogy »hatásában lehangozó«. Abban azonban nincs igaza, amikor ezt hibájaként rója fel az írónak, hogy ez éppen érdeme. Nyugodtan mondhatjuk, hogy valóban lehangozó erről a korról igazi realista képet látni, s amikor Tolnai az önkényuralom és a kiegyezés korát lehangozóan ábrázolja, akkor igaza van, akkor bátran realistának nevezhetjük.

III.

Későbbi regényeiben (de a korábbi »Urak«-ban is, 1872) saját korát rajzolja s az egyetlen »Báróné ténsasszony«-t kivéve, a kiegyezés utáni helyzetet ábrázolja. Regényírói munkássága egyébként teljes egészében a 67 utáni időkre esik. (Első regénye — mint említettük — az »Urak« 1872-ben jelent meg.) Későbbi regényei közül kétségtől a »Polgármester úr« (1885) a legnagyobb mű. Tárgya egy becsületes ember tragédiája a korrupciós társadalomban, abban a beteges úton polgárosodó magyar társadalomban, amelyben Vajda szerint:

„Van mindened népem, vagy mégse látod
Hogy csak a nyúl és rókapark hiányzott?“

Arról a gerinctelen, urizáló hajlamú »polgárság«-ról ír, amely nálunk termett, s amelyet Ady is annyit ostromozott.

A regény főhőse Tarczali Tamás, egy kisvárosi polgármester, aki valóban a város legfőbb tekintélye, de minden tekintetben feddhetetlen polgára is. Házában eszményi boldogság található, teljes családi békesség, amely átmenetileg ugyan megínog lányuk férjhezmenetelekor, de rövidesen újból helyreáll. A polgármester lányát u. i. egy kereskedő (tehát polgár) kéri feleségül. A fiatalok szeretik egymást s Tarczali hajlandó is áldását adni a frigyre; felesége azonban nagyra van csálódja származásával s nem akarja rangon alulhoz adni lányát. Az apa következetes, demokratikus felfogása győz s a házasságot megkötik. A polgármester azonban végzetes hibát követ el a társadalom irántan törvényei ellen, amikor a város erdőjét nem adja el olcsón az erőszakos grófnak. Ilyen messzire már mégsem lehet elmenni a becsületességben, a város érdekeinek védelmében. Ráfogják, hogy a főispáni székre áhítozik, s titokban már meg is ígérte az erdőt, csak a polgárság előtt akarja népszerűségiét tovább növelni, hogy rangjában emelkedhessen. Ez azonban még nem volna elég a bukáshoz. A város emelkedni vágyó, rangkórtságban szenvedő és tipikusan magyar polgárságával mégegy kérdésben ellentétbe kerül. A sznob polgárok a felemelkedés egyik legfőbb eszközához nyúlnak: ünnepséget akarnak rendezni, amelyre meghívják a főváros »kimagasló« művészeit, tudósait, újságíróit. Azonban Tarczali a meghívottak névsorát vizsgálva megállapítja, hogy közöttük egyetlen jelentős egyéniség sincs — mondjuk Arany János, vagy valamely nagy színész, vagy művész, tudós stb. Látja, hogy csupán ötöd-hatodrendű epigonokról van szó, akik álművészetet, álkulturát hoznak a magyar vidékre s nem más hajtja őket, mint a jó zsíros bankettek — egyszóval az éhség, akár testi, akár pénzhőség. Ezért Tarczali az igazi kultúra védelmében szembeáll a tervvel s bizonygatja, hogy ez óriási megterhelést jelentene a város pénztárának, amely már így sem tudja a legszükségesebb szociális gondoskodás terheit se elviselni. Álláspontjával — ne is mondjuk — egyedül áll »az úri világ«-hoz hozzározható polgársággal szemben s a város tanácsa megszavazza az ünnepséget.

Az ünnepség leírásától kezdve Tolnai állandóan párhuzamosan vezeti támadásait két fronton: az előbb említett urizáló polgárság ellen és a magyar kultúra és irodalom elsekélyesítői ellen. A polgárság rendkívüli izgalommal készül a fogadtatásra, hisz mindenki arról álmodik minden éjszaka, hogyan tűnik majd ki a többi közül a fogadtatáson — ruhájával, üdvözlő beszédével stb. A cél, hogy »észrevetessék magukat« a kormánynál, hogy megmutathassák hazafiságukat, ragaszkodásukat a kormányhoz, a királyhoz és az egész fennálló rendhez. Az összes bankettek célja az összeköttetések megszerzése, s a bankettek mindenki »ácsol« — írja Tolnai. Nem más ácsolnak, mint a rangban való emelkedés létráját. Felsorolja mindenki a »bolhákat«, amelyeket a hazának, illetve a köznek áldozott s amelyeket igyekeznek »tulokként« feltüntetni, sőt az újságírókat is igyekeznek meggyőzni — ajándékokkal, ebédekkel — arról, hogy ilyen emberekért kár, ha észrevétlenül és ismeretlenül halnak meg. Fel kell tehát hívni rájuk a figyelmet, írni kell róluk, ki kell őket tüntetni s esetleg fényképüket is közölni lehetne az újságban.

Erdemes persze kissé közelebből megismerni a vendégsereget, Magyarország művészi és tudományos életének »nagyjait« is. Talán nem lehetne lesújtóbb képet rajzolni a magyar szellemi élet sivárságáról és elsekélyesedéséről, mint amilyent Tolnai ábrázol ezek bemutatásával. A tudósok egyszerű tolvajok, minden művük lopott dolog; a művészek pedig ripacsok és ötöd-hatod-rendű epigonok, akik toasztoz puffogtatásából élnek s abból, hogy bolondítják a sznob polgárokat, akik műveletlenségükben e hamis és útszéli »költészetet« habzsolják. Vászrolják a dedikált műveket, amelyek a fővárosban a rendes könyvpiacokon sohasem keltek el.

Ez a nagy mámor azonban Tarczali Tamást sem hagyja érintetlenül, s egy gyengéjének áldozatul esik. Ifjú korában u. i. irodalmi ambíciói voltak s Lívia, az egyik színésznő, módot talált arra, hogy kihasználja Tarczalinak ezt a gyöngeségét. Egy gyenge ifjúkori szindarabját nagyon felmagasztalta s rábeszélte a polgármestert, hogy adják elő. Az ügyes és szép Lívia ismerte a férfiakra való hatás eszközeit s Tarczali arra is rávette, hogy ő is lépjen színpadra saját darabjában. Ezután az elcsábított Tarczali Lívia óhajára abba

is beleegyezik, hogy minden vagyonát eladja s Livia kedvesének újságját megvásárolja, hisz fényes írói pályát jósoltak neki. A szellemi élet rajza tulajdonképpen itt kezdődik a maga teljességében a regényben, vagyis innen kezdve fordul rá a legfőbb figyelem. Tarczalinak u. i. illúziói vannak az újságírással kapcsolatban: az igazság hirdetését tartja legfőbb célnak. Ezalatt azonban már betörnek a kapitalista viszonyok a szellemi életbe is, s a magyar szellemi életet nemcsak az osztrák elnyomás és a nemesség konzervativizmusa kényszeríti és züllesztí az epigonizmus színvonalára és az uralkodó körök feltétel nélküli kiszolgáltatására, hanem a pénz uralma, a szellemi élet kapitalizálódása, az újságszerkesztőségek és kiadóvállalatok tökéss vállalatokká átfejlődése is.

A kormánnyal szemben követendő újságíró-politika ez: minden lap ellenzéki lapként indul s miután olvasótábort gyűjtött, egy-két veszélytelen »teleplezésével«, szépen áttál a kormány pártjára s ír úgy, mint minden nagy lap. Ezalatt már kialakította írógárdáját is, akik mindenképpen a zsebébe vannak s arról írnak, akiről kell s úgy, ahogyan a kormány érdekei megkívánják. Az újságírás legfőbb eszközei nem a toll és papír, hanem az olló és a csiriz, mert nem írnak, hanem lopnak, ollóznak, ragasztanak. Az írókkal, költőkkel szemben a kapitalista újságíró-politika a következő: »Teremtünk egy csomó kis poétából állandó dicséretekkel nagyot s fizetjük olcsón; a nagyokat lehúzzuk, hogy a közönség ne kívánja látni...« — mondja az egyik újságszerkesztő. A tudományos életben sem vigasztalóbb a helyzet. Az akadémiára csak egymás hátán lehet bejutni, csak sógorság, komaság, urambátyám stb. segíthetik a tudóst oda, de semmi esetre sem tudományos munkássága.

Hogy ez a kép mennyire reális s a helyzet milyen pontosan ilyen volt Tolnai idejében, az egyáltalán nem vitás, szinte felesleges is bizonyítani. Hogy azonban ezt csak Tolnai és Vajda (s később Ady) merték megmondani, az nem bizonyít mást, minthogy Tolnai rajza, ábrázolása tipikus és reális, mert az írók valóban olyanok voltak, amilyeneknek ő rajzolta azokat. Azért láthattak azok az írók annyi felemelőt és szépet a milleneumi Magyarországon, ahol tudjuk már, milyen a helyzet.

A vidéki kiskirályok hatalmáról sem feledkezik meg Tolnai. A regényben két ízben mutat rá a belpolitikában uralkodó nemesi mindenhatóságra. Ha a polgármester akarja, hogy valaki képviselő legyen, az már annak tekintheti magát a választások előtt hónapokkal. Livia kedvesének elég a Tarczalitól kiskikart ígéret is (megígéri, hogy megválasztatja képviselőnek) ahhoz, hogy eladja neki az újságot. Az illető természetesen minden döccenő nélkül képviselő is lesz. Ebben a világban azonban a képviselők sem elveket, sem tömeget nem képviselnek. A pozícióért és velejáró anyagi előnyökért lesz valaki képviselő, ha már előre jó támogatókra tesz szert a hatalom vidéki képviselőinél, vagy jól megvásárolta a »korteshadát«. Másodszor ugyanerről a kérdésről akkor olvashatunk, amikor Tarczali lép fel képviselőjelöltként. Miután lapjával már-már megbukott, Tarczali is képviselő szeretne lenni, mert ez volna az utolsó szalmaszál, amelyben megkapaszkodhatna. Hogy a választások idejére illendően öltözhessen, utolsó értéktárgyait zálogosítja el és elindul — még mindig tele illúziókkal. Mikor megérkezik a vidéki városkába, ahol beszédet kell tartania, már mindent előkészítettek a siker érdekében. Rezes-banda és nagy tömeg fogadja a vasútállomáson — élén a város előkelő vezetőivel. Tarczali igen lelkeshangú beszédet tart — enyhén bírálva a fennálló rendet. Mindez a magyarországi választási (iratlan) törvények szellemében van. A beszéd után azonban cinikus őszinteséggel a következő ígéretet követelik Tarczalitól: két hónappal megválasztása után lépjen át a kormánypártba; így szokta ezt minden képviselő, ha az akar maradni hosszabb ideig. Ha ezt megígéri, átveheti a mandátumot azonnal, noha a választásokig még van néhány nap. Tarczali eddig is becsületesnek, noha kissé gyengének és hiszékenynek ismertük, s ő most is hű marad eszményeihez. Utolsó filléreit hagyja ott s üres kézzel, lelkiileg végleg összeroppanva s kiábrándulva indul haza a fővárosba. (A kortespénzt u. i. hiánytalanul le kellett fizetnie, noha nem választják képviselővé). Sorsát Tolnai következetesen vezeti a végleges és teljes tragédiáig. Ezután az utolsó és végleges bukás után színésznek áll be családjaival együtt egy vándortársulatba. Mikor aztán szülő-

városában — ahol valamikor tekintélyes polgármester volt — csavangószínhásként kellene fellépnie, megőrül. Felesége pedig annál a lányánál talál öreg-ségére nyugalmat, akinek házasságát annak idején ellenezte.

Talán ezen a helyen kell foglalkoznunk azzal a már említett meg-állapítással is, hogy Tolnai pozitív jellemei elnagyoltak, vagy a legjobb eset-ben együgyűek. Tarczalira az az első megállapítás természetesen nem vonat-kozhat, hisz ebben a regényben — a többtől eltérően — éppen a pozitív jel-lem a főhős. A második megállapításban azonban van egy kis igazság, de sze-rintünk ismét nem olyan értelemben, ahogyan azt ezelőtt felfogták. Tarczai-linak ugyan »együgyűségén« kívül legfőbb gyengesége, hogy az irodalmi siker még mindig csábítja s végül is tragédiájának ez a legfőbb oka. Ez a gyenge-ség egyáltalán nem valószínűtlen, hanem teljesen reális és mindenesetre szük-séges Tolnainak ahhoz, hogy a főhős tragédiáját annak jellembeli hibájával is megindokolja. Ha azonban Tarczai gyengeségét, együgyűségét alaposab-ban vizsgáljuk, azt találjuk, együgyűsége abban áll, hogy hisz az igazságban s abban, hogy annak előbb-utóbb győzedelmeskednie kell. Az ilyen »együgyű-ség« valóban végzetes a kiegyezés utáni Magyarországon; ahol a hivatalos körökben, az állami, politikai és kulturális életben a korrupció uralkodik. Tolnai alakjainak együgyűsége abban áll, hogy nem látják és nem hiszik azt a változást, amely ez emberek jellemében, a társadalmi életben stb. a kiegye-zés és a kapitalizmus betörése következtében végbement.

IV.

Tolnai legtöbb, vagy mondhatnánk minden regényében konkrét, korá-ban élő emberek alapján rajzol, alkot típusokat s ez volt legfőbb oka nép-szerűtlenségének, sőt annak, hogy egyenesen gyűlöttek és kitaszították az irodalmi életből. Tudvalevő, hogy Gyulaira több regényben céloz (többek közt a »Polgármester úr«-ban), s hogy Gyulai Pál egyszer kiutasította irodá-jából, amikor Tolnai támogatást kért a magyar irodalom akkori fejedelemé-től, mert családjával az éhínség szélén állt. Sajnos, forrásmunkáink hiányos-sága miatt nem érthetünk meg ma már minden vonatkozást, minden csipős megjegyzést és célzást, amelyekkel regényei tele vannak. Nézetünk szerint azonban legtöbb esetben olyan emberekről van szó, akik már régen feledésbe mentek jelentéktelenségüknél fogva s ma már nem az a legfontosabb kérdés, hogy melyik típus kit fed, melyik konkrét ember szolgált neki mintául hozzá, hanem, hogy mennyiben voltak ezek tipikus jellemei a kiegyezés utáni Ma-gyarországnak. Itt tehát Tolnainak joga volt — szerintünk — a tipizálás kedvéért változtatni is a talált jellemeken, sőt ez egyenesen kötelessége is volt, mert egyébként szürke, naturalisztikus képet festett volna a valóságról. Ilyen — részben élő — figurákka találkozzunk az »Oszlopbáró« c. regényében is, amely az első tekintetre a valóságnak egy kis részletképét nyújtja, — egy vidéki kisváros középiszkolai tanárait pellengérezí ki, amelyben egyúttal igen sok önéletrajzi vonás is található. Ha azonban ezt az aránylag kis regényt (mindössze 261 oldal) alaposabban vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy Tolnai igénye sokkal nagyobb annál, minthogy egy iskolát s annak tanári karát pellengérré állítsa.

Mielőtt azonban a regény részletes vizsgálatához fogunk, szóljunk néhány szót a közoktatás általános helyzetéről is ebben a korban. Elegendőnek tartjuk azt az egyetlen adatot közölni szemléltetés céljából, amely szerint az Osztrák-Magyar Monarchia költségvetése a legnagyobb Európában, s ennek mindössze 1,9%-a szolgál közoktatási célokat, ami Spanyolországot leszámítva a legalacsonyabb százalékarány egész Európában. Ennek természetesen megéreztetők a következményei a magyar közoktatásban, s ebből a szemszögből vizsgálva meg fogjuk érteni, sőt egészen hihetőnek fog tűnni, hogy Tolnai egyik tanár-szereplője úgy tartja fenn magát, hogy minden év-ben valamely szegény rokonának a lányát magához veszi és családokul hasz-nálja, hogy vele gazdag bennlakó diákra tegyen szert. A következő évben ugyanezt a leányt elveteti valamely szegény tanítványával. Mindehhez tud-nunk kell, hogy Tolnai itt sem légből kapott, kiagyalt helyzeteket ábrázol, hanem olyan helyzetet mutat be, amelyben maga is élt és vergődött — maga is tanárkodott egy ideig. Következetes bírálata és kiméletlen leleplezése miatt

azonban itt sem volt maradása s mentőövként fogadta el a marosvásárhelyi református egyház meghívását a papi állás betöltésére. Biztosak lehetünk abban, hogy jól ismerte a magyar pedagógusok nyomorúságos helyzetét, s az ebből kinövő korrupciót könyörtelenül bírálta is; a feljegyzések szerint »már 1864-ben minden tanártársával össze volt veszve«. Amikor tehát Tolnai az »erdőháti« és »őregteleki« iskolákat ábrázolja, akkor a magyarországi közoktatás és a magyar pedagógusok helyzetét ábrázolja. A regény tárgya mindössze ez: egy bárófiú és egy szegény félárva gyermek elvégezve falujukban az alsóbb iskolát, városba indulnak, hogy ott tovább folytassák tanulmányukat. Útközben véletlenül találkoznak s a báróné felveszi hintójára a gyalog induló szegény gyermeket és anyját. Beszélgetésük folyamán hamarosan kiderül, hogy a bárófiú semmit sem tud az eddig végzett anyagból, noha végig kitűnő bizonyítványa volt. A szegény fiú tudásának láttán megijednek attól, hogy a felső iskolában talán nem lesznek a tanárok olyan mértékben lekötellezettjei atyjának s talán már a felvételi vizsgát sem teszi le. Ezért a báróné fia mellé rendeli a szegény fiút, hogy segítsen neki, oktassa és tanítsa. Mikor azonban az iskola igazgatója s a tanári kar értesült a nagy szerencséről, amely hozzájuk vezényelte a bárófiút, egymással versenyezve, egymást megelőzve sietnek hízelgő látogatást tenni a bárónénál s támogatásukat felkínálni. Miután a felvételi vizsgán szerencsésen lefelelnek helyette tanárai, a bárófiú egyik tanárához megy lakni a szegényfiúval együtt. Könyvébe a tanárok a latin szöveg fölé odaírják a fordítást, a számtanpéldát megoldják helyette stb. Érthető persze, hogy minden tanárnak útjában van a szegény fiú, aki élő lelkiismeretfurdalás számukra, mert minden ügyletüket ismeri s magának nincs ilyen segítségre szüksége. Másrészt igen komoly veszélyt jelent a tanárok számára az, hogy igyekszik a bárót meggyőzni arról, hogy neki a társadalom oszlopának kell lennie és a nép atyjának; ilyen embernek pedig sokat kell tudnia, nem elég, ha jó bizonyítványa van. A báró gyermeki becsületességgel kezdetben hajlik is átmenetileg a szegény gyermek szavaira, azonban világos, hogy a tanároknak ez nem érdekük, mert az a legfőbb céljuk, hogy a bárót egyszersmindenkorra lekötellezzék maguknak. A szegény fiú sem maradhat sokáig becsületes, mert egy aljas rágalom alapján eltávolítják a báró mellől s csak miután belátja, hogy szemet kell hunyia ezekre a dolgokra s nem szabad megmondania az igazságot, térhet vissza régi helyére.

Később Adám báró már nem is ingadozik a szegény fiú szavai miatt, mert látja, hogy ez az élet törvénye s ő is mindenütt ezt tapasztalja. Látja, hogy a tanárok nem dolgoznak semmit, a nyelvzszakos tanárok pl. önállóan nem tudnak semmit fordítani, csak a pénz, a megélhetés fontos nekik. »No és Rác — állapítja meg a báró egy beszélgetés közben —, hát az olyan megérdemli, hogy tanár nevet viseljen? És én tisztelettel hajoljak meg előtte? Neki étel kell, bor kell, pénz kell, dicsőség kell s veszi a dolognak azt a végét, amelyik semmi. Hanem én tanuljak. Egy pár szivarért kidolgozza feladataimat s jó vacsoráért meg kitűnőz. Szégyelje magát Sándor, hogy maga is, mint ez a sok tudós, bolondítani akar. Vagy az igazgatótanár? Délelőtt tizenegykor serre, délután ötkor borra, estve éjfélig kártyára, nappal húhóval a katedrán izetlenkedik és ropogatja gyerekes goromba vicceit. Eh, maga is csak ilyen ember. Hagyjuk el kedves öregem, ne ámítsuk egymást, én otthon is, itt is, mindenütt azt látom...«

Ne gondoljuk azonban, hogy Tolnai csak ilyen tanárokat ismer és ábrázol. Vannak okosak, becsületesek is, de azoknak a sorsa más. Nem tudnak beleilleszkedni a helyzetbe s ezek szerencsétlenek: éheznek, rongyoskodnak, eldugott vidéki iskolába helyezik őket. Ha megmondják az igazat, vagy vándorolnak egyik helyről a másikra, vagy teljesen elvesztik állásukat. Amikor Adám báró és Sándor (szegény tanulótlára) hazafele szekerезnek az iskolaév végén, a faluszéli csárdánál Sándor mellé ül a kocsi a báró birtokára kinevezett új tanító. Röviden és nyíltan mondja el Sándornak az ő sorsát, amely szintén nem véletlenszerű egyéni sors, hanem tipikus sorsa a képzett és nagyraihivatott egyéniségeknek, akik fulladoznak a kiegyezés utáni levegőtlen világban. »Ide csapott a sors — állapítja meg. Csak azért, hogy mertem tizenkét éven át első eminens lenni. Ez rosszul esett az intéző égi hatalomnak, hogy egy ember erősebb, mint ő, s mikor osztogatni kellett a hivatalokat: akkor egy taszítással mindig utolsónak lökött. Persze szidtam az

igazságot, vádoltam minden elnököt, összeveszttem minden gazemberrel, de hát mit csináljak? A számat csak nem foghatom be, ugy-e?» Itt megint lehetetlen a Tolnaira vonatkozó életrajzi adatokat fel nem ismerni. Ő volt az, aki valóban minden gazemberrel összeveszett, akit a hivatalok osztogatásakor utolsónak löktek, aki még ezután sem hallgatta el az igazságot. Ha ugyan átmenetileg a családfenntartás gondja hallgatást parancsolt is neki, nem sokáig tudott hallgatni, mert végtelemül gyűlölte a rosszat. Az előbb említett tanító szájába a következő szavakat adja: »Engem esz a mérég és szólnék is, de feleségem térdénállva kér: hogy ne kockáztassam állásomat, hadd fusson a bolond a maga útján, csak a gyerekeid ne éhezzenek. Borzasztó: Meg kell tagadnom az igazságot, be kell fognom látó szemeimet, betömöm a füleimet, táncolnom egy bolond muzsikájára, hogy élhessek. Nem állok ki, megbolondulok, még ma beadom a lemondásomat, de amit nem lehet tőnni, azt nem tűröm«.

Az ifjú báró hazatérésük után is maga mellett tartja szegény barátját, de időközben szemet vetett annak a húgára. A szerencsétlen anya és leánya elhitetik magukkal, hogy a báró feleségül veheti a szegény leányt, míg Sándornak a báróné nyíltan kijelenti, hogy a leány lehet a báró szeretője, de felesége soha. Ezért Sándor igyekszik örködni húga becsülete felett, de őt kijátszák s megbecsületlenítik a leányt. Ebben a regényben, amellett, hogy Tolnai a tanárokról ilyen ábrázolást nyújt, ábrázolja még azt is, hogy a szubjektíve becsületes gazdag gyermek nem is lehet jó, nem is lehet becsületes, mert az ilyen társadalomban okvetlenül e. kell romlania. Hisz mindenki támogatására tart igényt s ő benne nincs akkora erő, hogy a társadalom ostromának ellenállhatna. Ennek nem is érzi különösebb szükségét, hisz ez a természetes fejlődés útja.

Ezzel a regényével kapcsolatban kell még azt is megemlítenünk, milyen világosan látja, hogy a kormányzat irodából, félmegoldásokkal igyekszik a magyar közoktatás égető problémáit megoldani. Az előbb említett tanító a beszélgetés további folyamán egészen nyíltan és világosan mutat rá arra, hogy a dolgozók szellemi felemelését nem lehet megoldani az általános tankötelezettség rendelettel való bevezetésével, anyagi, gazdasági színvonaluk felemelése nélkül: »Van iskolánk is, derék, egyszerű iskolánk — fogott némi szünet után újból a beszédbe — de ez is komédia. Minden gyereket összefogdostak közel, távol, mert a kormány rendeli, hogy 6—15 évig minden gyermek, leány tanköteles és iskolába hajtandó vaspálcával is. Tanfelügyelők járnak kötéllé, csizma, ruha és kenyér helyett...« Azt hisszük ehhez minden magyarázat felesleges.

Mielőtt összefoglaló képet igyekeznénk adni Tolnai egész munkásságáról, igazoljuk még egy példán, hogy a kiegészítés utáni Magyarország legfőbb gyöngöseségeit, e »kisiklott társadalmi fejlődés« leglényegesebb betegségeit mélyen átértette, átélte és meg is értette; ezen túlmenően azonban ábrázolta is következetesen keresve az igazságot, egyedül kora magyar regényírói közül. Az igazság keresése és ábrázolása nála szinte életcél, legfőbb hivatás és szenvedély.

Az „Eladó birtokok“-ban (1886) arról nyújt képet, hogyan mennek tönkre a kapitalizmus igen lassú fejlődése mellett is a nemesek. Császár E. szerint ebben a regényében Tolnai »nem oda út, ahova néz«. Szerintünk ellenkezőleg: nagyon jól látott s nem vétette el sem a célzást, sem az útést. Azt mutatja be ebben a regényében, hogy a kapitalizmus betörése következtében, hogyan mennek tönkre a nemesi birtokok, mert a nemesség még ezzel az igen lassú fejlődéssel sem képes lépést tartani — olyan nagy mértékben elkorcsosult évszázados semmittevésében. Hiába maradtak meg óriási birtokai a középkorból s majdnem teljes épségben nemesi kiváltságai is, képtelen a kapitalista mezőgazdaság megteremtésére még ilyen előnyös feltételek mellett is. Bármilyen svihák, senkiházi pl. egy péklegény, képes a nemesi birtokokat összevásárolni, ha egy kis fogalma van a kapitalizmus gazdasági törvényeiről, termelési módjáról stb. Noha az idők szavát nem érti meg, a gazdálkodás évszázadok folyamán kialakult módján változtatni nem akar, mégis szeretné fenntartani régi életszínvonalát: vadászgatni, nagy vendégségeket csapni, lovakat vásárolni szeretne csupán. A feudalizmus termelőeszközeivel termelve nem képes felvenni a versenyt az itt-ott felbukkanó, de

egyre szaporodó kapitalista földbirtokokkal. S maga a nemesség is látja, hogy rossz világ jár rájuk, napról-napra szegényebb, kicsúszik alóla a föld az idegenből jött ügyes törtétek, uzsorások és a kapitalizmus egyéb haszonélvezőinek kezébe. Egyetlen szerencsájuk, hogy ebben a betegesen polgárosodó országban még mindig nagy jelentősége van a nemesi armálisnak. Ezért az idegenből ideszakadt Clemens is abban látja élete végső célját, hogy magyar nemes legyen. Ezért hűséges feleségétől, — akinek, tulajdonképpen gazdagságát köszönheti — elválik, miután a papokat megvesztegette és a 60 év körüli aggastyán feleségül veszi az alig húsz éves Erdős Clarisse-t, a pusztulófélben lévő nemesi család utolsó leánygyermekét. Itt, amint látjuk, Tolnai egy csapással két helyre üt: megmutatja, hogy a kapitalizmusban a férfi és nő viszonya merő pénzviszonnyá alacsonyul s azt is, hogy a pusztuló nemesség minden lelkismeretfurdalás nélkül bocsátja áruba saját gyermekét, csakhogy henye életét legalább néhány nappal meghosszabbítsa.

Tolnai utolsó művei közül való a »Sötét világ« c. önéletrajzi regény. A regény olvasójának legelőször az tűnik szemébe, hogy az igen gyakran megszépített és áttulizált 19. századbeli önéletrajzokhoz hasonlítva mennyire lírai és mennyire őszinte ez az írás, helyesebben: ez a vallomás. A mű első soraiból úgy látjuk, mintha a nagy harcos író, a kíméletlen igazmondó egy pillanatra megtorpannát volna s élete súlya alatt roskadozva megkísérelné a szelidebb hangot, a megbocsátást. Persze ez kezdeti illúzió (talán a szerző illúziója is), amely nem tart sokáig, mert az írónak sokkal fájóbbak a sebek, amelyeket a kiegyezési Magyarország hivatalos politikai, irodalmi és egyházi vezérei okoztak neki, semhogy napirendre térhetne felettük újabb szidalmak, szemrehányások és ítéletek nélkül. Ezért ez a műve nem kevésbé igaz és hiteles korrajzot nyújt Tolnai koráról, mint a többiek.

A legérdekesebb, hogy e mű olvasása közben a névszerint »kiírt« és bemutatott emberek alakja megelevenedik előttünk, s az életrajzból kinő egy-egy regény alaposan megformált, tipizált alakjává. Ezért ez az életrajzi regény arról győz meg bennünket, hogy — amint már mondtuk is — Tolnai élete és költészete elválaszthatatlanok egymástól s így egységesen — emberi, költői magatartás és költői munkásság tekintetében — meghatározóak az író értékeit. Arról is újból meggyőződünk, hogy az író alaposan ismerte korát, annak ellentmondásait s betegségének körközoit s nem másodkézből, mert nem szemléelője a korában lezajló politikai-társadalmi változásoknak, hanem aktív részese, mondhatnánk, áldozata azoknak. Igen érdekes az a megállapítás Balzacról, hogy Gariot apó alakjának megformálásához szükséges volt az író gazdasági bukása, nyomora és Páris alvilági életének és típusainak alapos ismerete. Ez Tolnaira is teljes mértékben érvényes: néhányszor meg kellett buknia újságszerkesztői vállalkozásának, politikai kudarcokat kellett elszenvednie, hogy a maga bőrén tapasztalhatta a szellemi élet kapitalizálódásának következményeit, illetve a vidéki kiskirályok politikai mindenhatóságát, a képviselők elvtelenségét stb.

A kiegyezést ugyanilyen személyes tapasztalatból ismeri. A forradalomban ugyan nem vett részt, de tanúja volt családjuk nyomorának, ami atya igazságszeretetének és a forradalomban való részvételének volt a következménye. (Atyja u. i. vidéki jegyző letére »annyira merészkedett, hogy folyton leleplezte az előljárók csalásait, lopásait, sőt egyszer tulajdon főispánját felpofozta. Másrészt atyja tevékenyen részt vett a forradalomban s ezért be is börtönözték, ahol úgy összeverték, hogy soha többé nem állhatott rendesen talpra. Ugyancsak ezért hivatalt sem kapott többé soha.) A Schwindler-féle típusok szintén személyes ismerősei és ellenségei Tolnainak; szeme előtt ülnek a hivatalokban a hatalom megszemélyesítőiként az önkényuralom idején, s a szeme előtt öltenek díszmagyart is a kiegyezés után, játszáik a 48-as nagy hazafit, híven szolgálva persze továbbra is az osztrák udvart, csakhogy most már nem a puskát szorongatják kezükben, hanem a tőkét, vagyis az ország haladásának, polgárosodásának kulcsát.

Ezen a helyen van alkalmunk részletesebben foglalkozni Tolnai irodalmi állásfoglalásával is, amit ugyan már érintettünk. Itt láthatjuk, mennyire tisztában volt Tolnai nemcsak a helyzet visszasságával, hanem a megoldás lehetőségeivel, a kivezető úttal is. Arany Ekkossal középiskolai tanuló korában, mint tanárával ismerkedett meg. Már akkor örökké fájo sebet üt

Arany az érzékeny és igazságszerető Tolnain, mert neki ítéli egy irodalmi pályázat első díját, mivel nem fogadott el semmilyen díjazást verseinek másolásáért. Tolnai tudja, hogy ez könyöradomány s még utolsó éveiben is keserűen hányja fel, hogy őt »a nyomor és a részvét« avatták poétává. Tolnai azonban a maga mértékével, a maga becsületességével mérte az írók állásfoglalását, a forradalomhoz és a magyar nemzeti érdekekhez való hűségét (jó volt a mérték!) s ne csodálkozzunk, ha ilyen összehasonlításban nem beszél elragadtatással Aranyról a kiegyezés utáni álláspontja alapján. Önéletrajzában ír a »Fügvelő« c. folyóiratról, amelyet kezdetben Arany szerkesztett, de a Szászok hamarosan lezúllasztették azzá, ami a többi folyóirat is volt ebben az időben: »privát herce-hurcák piacává«. »Arany — írja szemrehányóan és keserűen Tolnai — méltán, komoran nézte a bekövetkező bukást és egyszer csak odavetette a gyeplőt. Átment az Akadémiába titkárnak, hogy többé egyetlen irodalmi mozgalomban is részt ne vegyen, holott a sors az egész költészet és szépirodalom vezetését kezeibe játszotta.

Bűn-e, hogy csak magát szerette?

Nem lett volna-e nagyobb dicsőség, ha ahelyett, hogy gyűjtötte a százeczeket; — s isten csodája, hogy ezt olyan író tehette, aki Nagykőrösön nyomorgott és a Pipa-utcában a honoráriumokat nem tudta fizetni — nagy tehetőségével irányt ad az irodalomnak, jellemet, tisztességet; a hitvány nepotizmus mellett férfias függetlenséget, — amire tökéletesen képes volt«.

Azt hisszük ezekhez a sorokhoz felesleges minden magyarázat; állítjuk, hogy Tolnai nagyon tisztán látott, s amikor Arany szemére hányja, hogy önmagát (s az aranyait) jobban szerette a magyar irodalom jövőjénél, s végső fokon a magyar nemzetnél, akkor Tolnai a nevünkben is beszél, az utókor nevében, az egész magyar nemzet nevében.

Életrajzával kapcsolatban most még egyszer vessük fel hányatott életének kérdését. Néha valóban az éhhalál környékezte családját. Amikor pl. Marosvásárhelyről Pestre költöztek, semmi megélhetési lehetőségük nem volt, sőt Gyulai, aki régi ismerőse volt, elfordult tőle az utcán, mintha nem ismerte volna meg. Tolnai Lajostól, mint a leprástól menekültek. A »magas egyház«-zal való összezapásáról rövidesen tudott az egész ország. Tizenegynéhány éves papi szolgálat után (pedig nem kicsiny és szegény egyházközség Marosvásárhely!) nem volt annyi pénzük, hogy tisztességes lakást bérelhetek volna. Erről a helyzetről így emlékezik meg: »Akkor még a szegényebb írók számára szükség barakkok nem voltak felállítva. Az emberszeretet ma már utcai gyalog ingyen-konyhákról is gondoskodott«.

De nem győznénk idézni az ilyen és ehhez hasonló keserű kitöréseket, csak azért iktattuk ide ezt is, hogy lássuk, milyen körülmények között élt néha Tolnai. Így sokkal nagyobb súlya van annak a megállapításnak, amelyben Tolnai kijelenti, hogy ma is vállalja eddigi életét, helytáll minden tettéért, mert soha senkinek nem szolgált és senki előtt sem kell lesütnie szemét. »De ha talicskával, ekével kellene is keresnem kenyeremet: nem volna okom, hogy életem miatt piruljak. Valóban nem kell pirulnia az utókor előtt sem, Sőt határozott emberi és írói magatartása mindig példaként állhat a magyar irodalomban.

V.

E tanulmány célja azonban nem lehet Tolnai összes műveinek bemutatása (számuk összesen 18.) Csak néhány példán akartuk ismertetni munkásságát, hogy ezek segítségével megkíséréljük megrajzolni az író alakját és kijelölni helyét a magyar irodalomban. Mielőtt azonban ehhez hozzáfognánk, vizsgáljuk meg alkotó módszerét is. Ismét Császár Elemérrel állunk vitába, aki megállapítja, hogy »a kegyetlen szatira és a sötét hangulat Tolnai regény-költészetének legjellemzőbb vonása«. Ebben valóban egyezünk is Császárral, azonban nem egyezhetünk meg vele abban, ahogyan ezt értékeli, s ahogyan magyarázza. Ennek forrása szerinte Tolnai gyűlölete mindenki iránt, általában az emberek s a világ iránt. Ezért állapítja meg később: »gyűlöletbe mártott tolat megrajzolt korpái hazugakká váltak«. Látjuk tehát, hogy itt már a kapitalizmus esztétája szólal meg, aki apolitizmust, teljes szenvtelenséget követel az írótól, mert szerinte ez a tárgyilagosság előfeltétele. Nincs terünk

e helyen részletesen foglalkozni e foglalkozás kialakulásának törvényszerűségével, történelmi szükségszerűségével s azzal, hogy az ú. n. apolitikus, világnézet nélküli művészet a kapitalizmusban mennyire irányzatos lehet — s az is, amennyiben a burzsoázia érdekeit szolgálva segít elkendőzni a valóság beteges jellegét, de állapítsuk meg, hogy a társadalmi valósághoz való tudatos, vagy akár öntudatlan állásfoglalás nélkül nincs költészet, nincs művészi ábrázolás. »A művész nemcsak szemlélő, hanem gondolkodó lény is — állapítja meg Dobrolyubov, — aki nem télenü fogja fel az élet képeit, hanem gondolkodik is azokon«. Bjelinszkij pedig ugyanerről a kérdéstről ezt írja: »A költő személyisége nem minden jelenségen kívülálló és független valami. A költő elsősorban ember: hazájának polgára, korának gyermeke«. Ezért öntudatlanul is korának, népének, illetve osztályának állásfoglalását tükrözik vissza művei. Ezek alapján nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy Tolnai gyűlölete korának hivatalos vezetői iránt nincs hátrányára művészetének, kifejező erejének, hanem ellenkezőleg: »Semmi sem serkentő nagyobb mértékben a gondolati munkát, semmi sem nyújt nagyobb lehetőséget a valóság és egyes jelenségek új oldalainak megismerésére, mint a tudatos rokonszenv, vagy gyűlölet. E nélkül a serkentés nélkül a valóság művészi reprodukálása csak ugyanazon jelenségek végnélküli ismétlése lenne. Törvény ez, mely alól nem vonhatja ki magát az alkotó író, művész«. (Dobrolyubov). Tolnai művészetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a nagy orosz demokrata ideológusok állítása fényes igazolást nyert. Tolnainak éppen ez a határtalan gyűlölete a rossz iránt adott erőt a valóság realista ábrázolására. Közismert dolog, hogy a rossz igazi gyűlölete nélkül nem képzelhető el a harc a jóért.

Ezen a helyen kell még foglalkoznunk Tolnai szatirikus és a cinizmusig menő gúnyos kifejezésmódjával is. Mint láttuk, a régi esztétika is helyesen látja ezt. Tolnai költészete legjellemzőbb formái vonásának. Egy-két példa bemutatása után, nem lesz nehéz megértenünk, hogy milyen leleplező erő rejlik ebben a stílusban, s hogy mennyire megfelel ez Tolnai mondanivalójának. Idézzük az ismertetett »Oszlopbáró« c. regény egyik részletét. Miután a tanárok levezgáztak az ifjú báró helyett, a ravasz »főgondnok« a dadogó feleletek után minden tisztességet mellőző magasztalásokkal jelentette ki, hogy ilyen excellens, bátor feleletekkel önagysága arany betűkkel írta be nevét iskolánk évkönyveibe.

A tanár urak, hogy hajlongtak, hogy szorítottak kezét a báróval, hogy igyekeztek még szebbeket, még lekötelezőbb magasztalásokat mondani: most is különös érzéssel töltik be lelkemet a férfiatlan hazudozások.

Ma azonban, midőn e sorokat írom, örömmel kell kijelentenem — — — eh, kirázom tollamból a tintát, hátha sok tanár gúnyolódásnak venné, amit megvesztegethetetlen igazságszeretetükről, személyválogatást nem ismerő egyenességükről mondanék. Tolnai u. i. regényét betű szerint előbbi korba helyezi, azonban látjuk, hogy nem is törekszik nagyon ennek elhitetésére. Maga is, mások is jól tudják, hogy az a néhány szó a korabeli tanárok »egyenességéről« és »igazságszeretetéről« erősebb bírálat és sértés, mint a legnyíltabb szidalom lenne. Ironikus-cinikus stílusának azonban legnagyobb szerepe az üres frázis-puffogatásoknak, a gazdag gazemberek e'v'te:en dicsőítésének leírásában van, amikor a magyar nép legnagyobb ellenségeit dicsőítik a magyar nemzet nagy fiaiként. Ezta képmutatást, ezt a sok hazugságot érdekből való híze:lgést, csúszást-mászást kétségtelen, hogy legerőteljesebben, legadekvátábban éppen ez a stílus képes kifejezni. Másrészt pedig a magyar nép öntudatlanságát fejezi ki ezzel: milyen könnyű bármilyen sviháknak is megvásárolnia, vagy félrevezetnie a tájékozatlan magyar tömegeket, mert igazi vezetői nincsenek. hisz azok vagy emigrációban, vagy börtönben vannak, vagy a passzív rezisztencia állásfoglalásába menekültek. Vizsgáljunk meg egy példát közelebbről az ismertetett »Báróné ténsasszony« c. regényéből. Schwindler Gusztáv, amikor megsejti, hogy az »alkotmányosság« útjára akar az osztrák udvar visszatérni, s ezután »magyar világ« következik, egy ügyes fordulatral Hunyadi néven nagy magyar hazafi lesz. Ezt így írja le Tolnai: »Még a bogár nem bújt ki gubójából: s a régi Schwindler már röptt.

Letette hivatalát. Itt-ott bizalmasabb emberei előtt úgy nyilatkozott, hogy megundorodott a véres kenyértől.

Magyar ember, hogyme imádná az ilyen igaz hazafit!

Hunyadi úr meg akarta előzni az időt, mert teljes életében néhány lépéssel előbb járt, mint más: hozzáfogott új vállalatához.

Ő független ember.

Ő a népért él.

Ő utálja az idegeneket.

Az ő sebeit egyek a magyar nemzet sebeivel.

Tudjuk, milyen imádnivaló magyar hazafiról van szó. Már bemutattuk Schwindler Gusztávot, a Bach-hivatalnokot, aki a forradalom híveit üldözte s annak hagyományait irtotta Magyarországon. Azt hisszük világos, hogy ez a gúnyos modor, ez a keserű cinizmus mennyire kifejezi a kiegyezés utáni magyar politika »nemzeti« jellegét és irányát. A szintizta magyar lakosságú Nagykakasd fáklyás-zenés felvonulást rendez nagy fiának tiszteletére, aki »a legnagyobb magyar hazafi«, »a nép embere« stb. Ekkor: »Az egész föléledt Nagykakasd e szóra («Itt törték össze rabigát Hunyadnak karjai») egy tisztas férfiúra nézett, akin az utolsó gomb is magyar volt; akinek rojtos volt a csizmája; rojtos a nyakravalója; kolcsagtollas a kucsmája; zsinóros az atillája: Hunyadi Gusztávra«. Azonban ezt az ironikus hangot, a gazdák, silányok hazug dicsőítését minden esetben őszinte és nyílt támadások tarkítják. Mielőtt az előbbi dicshimnusz olvashatnánk Schwindlerről, apósa, aki kezdi belátni, hogy őt is aljasul rászedte, »akasztófára való zsidónak« nevezi. Amint látjuk tehát, Tolnai éppen ezzel az ironikus modorral fejezi ki korának szellemét. Valóban, ilyen volt ez a kor. A nép »vezetői« Schwindler gusztávok voltak, akik lázsló károlyokra támaszkodhattak véres, nemzet- és népellenes politikájukban. A magyar nép politikai vezetés híján és politikai tájékoztat-lanságában, vagy öntudatlanul felül az ilyen férevezetők képmutatásának, vagy kényszerből szegődik uszályukba, mivel saját urai már régen lepaktáltak ezekkel s ennek árát zsebükben hordják, kamatját pedig még majd egy év-századon át préselték, szípolyozták a magyar nép verejtékéből.

Ha Tolnai helyét akarjuk kijelölni a magyar irodalomban, legelőször is azt kell megállapítanunk, hogy a 48-as magyar forradalom amilyen nagy-szerű felendülést hozott sikereivel a magyar irodalom fejlődésében, olyan lesújtó következményei voltak bukásának. Petőfi elesett, Vörösmarty bujdo-sott s elhallgatott, Arany balladákat írt, vagy semmit, Vajda hallgatott egy ideig s egy egész sor tehetséges fiatal pályája derékba tört. Csak véletlenül akadunk néha-néha egy elfelejtett, vagy sose közölt versé, amely fejlődő és fejlődőképes, de soha ki nem fejlődött költőről tanúskodik. Voltak azután — mint tudjuk — tapogatózók is, akiknek ugyan 1848 volt a nagy élményük s nem is lettek teljesen hűtlenek hozzá sohasem, de nem volt sem erejük, sem bátorságuk ahhoz, hogy nyíltan szembeforduljanak az árral, inkább a passzív rezisztencia álláspontjában éltek ki hazafiságukat és forradalmiságukat. Voltak persze igazi haszonélvezői is ennek a helyzetnek, akik kritikátlanul dicsőítették a kiegyezést. A magyar nemzet, a magyar nép igazi helyzetét kifejező hangot nem halljuk a nagy kánonban. Ady fellépése előtt nincs a magyar irodalomban Vajdán és Tolnain kívül senki, aki bírálatot merne mondani erről a korszakról, Vajda és Tolnai merik nyíltan kimondani, hogy a nemzet »nagy halott«, amelyet elárult »Ki legtöbbet örökölt« (Vajda), vagyis a kiegyezés nem teremtette meg az egységes polgárosodás legelemibb feltételeit sem, s hogy nemzeti szempontból árulást jelent; a nemzeti élet, kultúra stb. fejlődésének gúzbakötését. Ezért Tolnai helye Vajda János mel-lett van a magyar irodalomban s bátran állapíthatjuk meg, hogy mindket-ten Ady útját készítik elő, elődeinek tekinthetjük őket. Természetes, hogy Ady korában már világosabbak az ellentmondásai a magyar gazdasági-társad-almi helyzetnek, nyilvánvalóbb, hogy 67 felemás és elégtelen megoldásokat hozott, hogy az osztálykompromisszum gátolja a polgárosodást; a polgári befo-lyás erősödése irodalmi és szellemi téren is érezhetőbb, mint elődei korában. Azonban a nemzet forradalmi eszméihez és hagyományához hű Vajda és Tolnai írói becsületességét és bátorságát példázza, hogy a magyar társadalom és a magyar nemzet történetének ezekben a valóban sötét napjaiban fenn-hangon merték bírálni a sérthetetlennek vélt osztálykompromisszumot és nemzetvesztő, idegen érdekeket kiszolgáló magyarországi politikát. Ezúttal nem lehet célunk behatóan foglalkozni Tolnai és Jókai összehasonlításával, de az elmondottak alapján bátran állíthatjuk, hogy az igazságot a sorok

között félénken elmondó Jókaiival szemben — a XIX. század második felének realis rajzával és összes lényeges ellentmondásainak ábrázolásával — Tolnai a nagyobb, Tolnai a magyarabb és végül a haladóbb magyar író.

Stílusáról és nyelvéről — ha egy szóval kellene ezt jellemezni — elmondhatjuk, hogy egyszerű. Az egyszerűsége való törekvés Tolnainál nem póz, hanem — mondhatnánk — világnézet, állásfoglalás, de mindenképpen tudatos törekvés. Az epigonizmusban és kicsinyességben elmerült magyar irodalomban, amely a nemes és urhatnám polgár-kisasszonyok unalmas délutáni szórakoztatását szolgálja, Tolnai hangja idegentül cseng, szokatlanul hangzik. Tolnai mintha sejtene — akárcsak Csokonai —, hogy a jövő számára ír, nem adja meg magát a jelennek, nem veti alá magát, főleg pedig művészetét mindennapi követelményeknek, inkább vállalja a nyomort, éhséget, az irodalomból való száműzetést. »Tudnivaló — írja az »Eladó birtokok«-ban —, hogy nem nőknek, nem lányoknak írok — szeretetükről, részvétükről nem is álmodozom«.

Amint látjuk tehát, Tolnai egyénisége és művészete éppúgy nem választhatók el egymástól, mint ahogy egyetlen nagy művésze sem. Nem véletlen, hogy regényeiben annyi az önéletrajzi adat és vonatkozás. Regényeiben általában saját emberi és írói sorsát ábrázolja, de nem naturalisztikus eszközökkel, hanem tipizálva. Éppen azért, mert egyéni sorsa annyira tipikus sorsa a becsületes embernek és írónak, tudhatta olyan pontosan s ugyanakkor művészien is ábrázolni korát. Hogy az igazán nagy művészi realizmust — amely pl. Balzac, vagy Tolsztoj alkotásával volna mérhető — nem teremthette meg, az nem kizárólag az ő művészetének fogyatékosága, hanem a korabeli kúsza helyzetnek, amely az újabb magyar esztétika szerint nem megfelelő talaja a realizmusnak, mert a fejlődésben még nem tart ott, ahol a nyugati polgári államok (nem olyan világosak az osztályellentétek) és már nem tart ott, ahol a feudális cári Oroszország. Kockáztassuk meg ennek alapján azt a megállapítást, hogy a maga korában, amely még inkább átmeneti, mint Ady felépése idején, talán csak annyival kisebb Adynál, hogy nem lírikus, hanem epikus. Mindezek mellett egyezhetünk az újabb magyar irodalomkritikának azzal a megállapításával, hogy: »A kisiklott magyar társadalmi fejlődést Adyig senki sem tükrözte nála hívebben. Az úri világhoz hozzárothadt polgári fejlődés korában nála tör fel legélesebben az a cinikus, fanyar humor, amely egyedül tudott formát adni az igazán mélyről jövő tartalmaknak.«

FIGYELŐ

Olvasás közben

Jól esik néha szabadjára engedni a gondolatokat és — gondolat-futtában, így olvasás közben, amikor a könyv ki nem mondott, szinte meg sem érintett gondolatai sereg gondolatszilánkot röppentenek fel — csak épp feljegyezni minden kapcsolat és összefüggés nélkül, rendszertelenül, ezeket a kipányvázott, lasszóval befogott gondolatcsikókat, tarka madarakat.

Most épp Csernisevszkit olvasom. Szerbül jelent meg egy esztétikai-kritikai kötete és kötetlen olvasom, szabadjára engedve gondolataimat. A művészet és valóság esztétikai viszonyáról beszél. Milyen viszonyban van az élet, a természet, a társadalom a művészettel. Csernisevszki tagadja, hogy az élet — rút, hogy művészetre van szükség, életpótlékra, illúzióra, ha legalább a magunk életét meg akarjuk szépitni. Igaz, ezt már nem is Csernisevszki mondta. Így megfogalmazva, ez máris az én gondolatom és ki fogja ezentúl is egyre különválasztani Csernisevszkit az egyszer már megindult röpködő gondolatszilánkjaimtól? Mintha fejszével vágtam volna oda a Csernisevszki gondolatai közé, szétpor-zanak azok és ki szedi fel őket? Ki különbözteti meg a magáét a másétól? Csernisevszki inkább csak arról szól, hogy maga a természet, hegyeivel, tengereivel, pázsitjaival van olyan szép, sőt sokkalta szebb, mint az őt ugyan nem utánzó, de reprodukáló, újrateremtő és újjáteremtő műalkotás bármikor is lehet. Sőt: a szép maga az élet! Maga a természet! Nem az a célja a művészetnek, hogy megszépítse, hogy idealizálja az életet. Elfogadom. De...

De: hol van az ő elgondolása a később és előbb teremtett gondolatoktól? Mert nem öleli fel ezeket a gondolatokat is, miért nem ad ezekre is feleletet? Most aztán ki felel meg, ki adja meg az oly rég óhajtott választ? Csernisevszki a hégelianusok ellen vértezi fel magát érvekkel, bizonyítékokkal, de már Hégelék előtt ott voltak Schillerék. Kanték. Nem hitték, hogy az akkori Németországban megvalósíthatóak polgári elgondolásaikat és a művészetbe, filozófiába, a gondolat, az érzés világába menekültek. Ott álmodják bár valósággá, ami szerintük már arra volt ítélve, hogy megvalósítatlanul beléjükhaljon.

És Hégelék után jelentkeztek Wilde és a hozzá hasonló írók, festők, egvéb művészek, esztéták, akik csak a pillanatban hittek, annak múlásában — hangulat-múltán — és akik megundorodtak az élettől, az élő valóságtól, a Wertheim-kasszáktól csak úgy, mint a külvárosi szürke nyomortól és hazug demokráciától és a rút élet elől a szép álomba, a művészetbe akartak menekülni. Akkor már persze letűnőben volt az a világ, amelyet Schillerék éppen kiemelni akartak az elgondolások ködéből. Már éretté is vált akkor a gondolat, az a gondolat, hogy a rút élet helyébe ne a szép álmot tegyék a művészetbe, a művészet élettől elvonatkozó elefántcsont tornvába, hanem — uram bocsá! — valósítsák meg a szép álmot, tegyék a szép álmot szép valósággá a rút valóság helyén. Sokan voltak ilyenek és sokan közülük hitték, hogy a művészet az a szörnyű, az a hatalmas erő, amely mesteremti az öröms embert és rajta át az öröms életet is. Mert így gondolták: előbb az embert, aztán az életet. Kassákékra emlékszem legtisztábban ebből a korból,

talán azért, mert magam is hittem ezt a csillogóan hamis álmodat, a Kassákék álmodatát, a magam álmodatát.

Persze, aztán jöttek újra mások és az életet tették fel az első síkra, azt akarták előbb széppé tenni, mért tudták, hogy nem a művész teremti meg a szép életet a régi-rút helyén, de a harcos ember, aki esetleg lehet művész is. Mert ezek úgy gondolták: előbb az öröms életet! Az öröms élet teremti majd meg az öröms embert is. Teremts szép életet, hadd legyen szép az élet, hadd legyen a szép élet a szép álmod, a szép művészet tükrözendő anyaga! És már párhuzamosan is a szép élet teremtésével — a teremts szépségét hadd tükrözzék a művészek; a művészek, akik talán egyúttal maguk is élet-teremtők...

És újra más gondolat kergetőzik az előbbiekkal. Ha álmod a művészet, mint egyesek hiszik — de jó, hogy Csernisevski megcáfolta őket és be kár, hogy erre a most kelő gondolatra is nem talált már jóelőre választ — ha szép álmod, amely pótolja a rútleletet... akkor, akkor azt jelenti-e ez, azt jelentené és jelenthetné-e az, hogy: vagy sohasem lesz szép az élet és marad a művészet az élet pótléka, annak szükségessége, vagy — megszépül az életünk, megvalósul az álmod még az életben és még életünk során — és akkor nem lesz többé szükség művészetre, életpótléka, álmodra és megszűnik minden szép álmodás, minden művészet? Csak a rútat lehet tükrözni, a szép élet megszűnteti a művészetet? Csak az ír, csak az muzsikál, csak az fest vagy dalol, aki beteg, aki ki akarja írni magából a bánatokat és mihelyt felvidul és újra egészséges lesz — megszűnik dalolni és csak egyszerűen — él? Az örömmel nem lehet dala? Jaj, de jó, hogy azt mondta Csernisevski, hogy a szép maga az élet és hogy mégis van művészet, mely újratemti a világot, mire az majd megszépül.

Mert mi hiszünk a megvalósulásokban, a teljesedésekben — még itt a földön, még ezen a világon.

És nem csuda-e, nem fura valóság-e, hogy vannak közöttünk akik még hozzá sem fogtak a hosszú gondolatsor elgondolásához, sőt akik félnek, akik remegnek, rettegnek minden változástól, akik sajnálják önmagukat, mert annyi sok mindent megérték és annyi sok mindent még majd megérnek, akik betegek a változásnak, haladásnak, a gondolkodásnak, akik odatapadtak és odatapadtak a multhoz — és mindamellett művészembereknek hiszik magukat? Művészeknek — aki az emberiség álmodatát álmodja.

Vágtatnak velem a gondolatok és nem is igyekszem őket rendszerbe, kocsi elé fogni. Talán öregek már ezek a multhoztapadt, rettegő, csak önmagukat látó emberkéik, talán már nincs erejük az álmodhoz, az emberiség álmodához? De végiggondolták ezt a gondolatsort vagy végig fogják gondolni a többiek. Azok, akik — mint egykor jómagunk — berzenkednek és úgy vélik, valami újjal, széppel, nagyszerűvel terhesek, valami ősi bánattal, valami új ujjongással és józan álzseniként, dekadens hedonistákként újra feltalálták maguknak az elefántcsont-tornyot, amit ők maguk még csakugyan sohasem láttak. Ezek előlről kezdik, mert nem gondolták végig soha ezt a gondolatsort, mert kiestek a kontinuitásból, a folytonosságból. És — mikor jutnak el oda, ahol mi többiek már oly régen voltunk és mikor juthatunk el akkor újra együtt, közösen oda, ahová régi csengő álmodok már oly régóta szölongatnak? Kissé talán bánatos is vagyok. Jobb lett volna — felvágatlan hagyni Csernisevskit.

A németek (és tegyük hozzá: a magyarok hasonlóképpen) még Csernisevski idején is a görög sors-tragédiából vonták el a tragikus hős, a tragikum szerintük igaz lényegét. És Csernisevski felveszi ez ellen is a harcot. Egy-egy mondatának szörnyen megőrülök, úgy ahogy csak az örülhet, aki eltűnt, elkallódott gyermekére talál. Mert egy-egy mondata olyan ismerős. Mondtam már magam is valamikor, hogy korunk nem tragikus, csak drámai korszak, csak új eposzt-termő korszak. És most olvasom: „És a szerencsés harc, bármily súlyos legyen is különben, nem szenvedés, hanem élvezet. Nem tragikus, csupán drámai“. A további gondolat talán már kevésbé kap meg, talán nem is tudom a magam gondolatoként végiggondolni, — továbbgondolni. „Hol van hát akkor a tragikum szükségyszerűsége a természetben? A tragikus harcunkban a természettel esetleges“. Esetleges, hogy valakinek a sorsa tragikus lesz-e vagy sem. Nincsenek görög végzetek, amelyek megkövetelnék a tragikumot hőseink életében. Tragikus egyszerűen a szenvedés, a bukás és — teszi hozzá

Csernisevszki — ez éppen elegendő ahhoz, hogy irtózáttal vagy részvétellel töltsön el bennünket. Tragikus egyszerűen a — szörnyűség és nem igaz, hogy a szörnyű vég elkerülhetetlen a végzet ítélete folytán.

Ernyit mond a tragikumról maga Csernisevszki. Az egyénről beszél. És talán csakis az egyénben van a tragikum, talán csakis az egyén sorsa, élete lehet tragikus. Mégis, mégis oly nehéz eldönteni, mi is a tragikum. Az egyéni életnek magának talán nem is lehet tragikuma? A szenvedés, a fájdalom, a bukás — mondja Csernisevszki, ez a tragikum. De lehet-e igazi tragikum, ha az anya betegség folytán veszti el fiát? Ha öreg embert visz el a halál, tragikusnak érezhetjük azt? Nagyanyám 96 éves volt amikor meghalt. Senki sem sírt a temetésén. Egyik lánya, aki állandóan mellette élt, vicceket mesélt a ravatal mellett. Mert nem rendített meg senkit annak a halála, akiről már az a legenda járta, hogy nem fogja a halál. Ha élő-eleven fiatalt visz el a halál, olyant, aki előtt áll még az egész élet és aki talán sokat ígért — nem is önmagának, de mindannyiunknak — és akit erőszakkal kerszetnek halálba, örületbe, amikor mellette a senkiháziak megmaradnak, sőt közreműködnek fiatal halálán — akkor már lehet szó tragikumról, arról, hogy megrendülünk sorsa fölött, hogy magunkba nézünk, öklünk emelgetjük és talán még azt is gondoljuk: inkább én lennék a helyén!

De ebben az esetben nem a természet volt a halál oka. A társadalmi és ök játszottak itt közre. Talán ott kezdődik a tragédia, ahol a társadalmi erők harca jut szerephez? Hiszen legtöbbször úgy van, hogy épp a legértékesebb emberek hullanak el először a harcban. Talán, mert ők merészkednek legelőbbre az ellenség táborába? És mégis, van-e itt is általános, mindenkit megtrágyó tragédia? Vagy talán csak az egyén érzi tragédiának a maga sorsát, a körülötte lévők sorsát míg ha a társadalom szempontjából tekintjük a hullást, nincs is szó tragédiáról?

Arra gondolok például, hogy halálra ítélt és már haldokló kor, haldokló társadalmi osztály egy tagja esett el a harcban. Tragikus sors ez? Ki veszi vajjon zokon, ki sír fölötte? Csak egyéni tragédia lehet ez, talán egy szűk kör tragédiája. Az emberiség — csak örülni tud a hullás fölött! Vagy ki sírt vajjon, ki siratta Hitlert és a hozzá hasonlókat végig a történelem folyamán? Csernisevszki úgy érzi, nem szükséges, hogy nagy ember hulljon el. Kis ember is kelthet általános részvétet. A Hitlerék feltétlenül kis emberek, de várt-vágyott hullásuk nem kelt részvétet.

Kis ember-e vagy nagy, csakugyan nem játszik szerepet, ha az emberiségért, a jobb jövőért adta életét. Mind nagy emberek ők, hacsak kis körben is, hacsak kis kör ismerte is őket! És mégis! Tragédia-e vajjon szörnyű nagy hullásuk? Nem ünnepontás, ha a kétség mélyére nézünk. Emlékszem Krum édesanyjára és emlékszem Kócsa anyjára is, Rózsa anyjának képe is sokszor áll előttem, sokszor áll elém. Mert itt most az anyákról van szó, mert itt a fiúk-lányok mentek el hamarabb az apáknál-anyáknál. Rózsa anyja lányát, fiát és férjét veszítette el szinte egyidőben. Erősen tartja magát mindmáig Kócsa anyja folytatva fia után a harcot, akár Gorki regényalakja, az öreg Nilovna. És hallottam Krum anyját is. Ott leplezték le a hősök emlékoszlopát a zrenyanini vásártéren és megjelent a hetvenéves asszony, akinek a fiát a Gestapó verte agyon. Eljött a fávól Prilepből és — beszélt. Felszólt és beszélt. Nem sírt. Lehet, hogy már elsírta akkorra minden könnyét, de beszélt és további harca buzdított. A mártír édesanyja. A 70 éves öregasszony. A harcot folytató Nilovna.

Vajjon mért van így? Vajjon egyáltalán nincs is tragikum? Vagy csak egyéni tragédiák vannak? És aki osztályában él, az emberiségben, a népben, az az egyéni túl az ember, a nép örök életébe kapcsolódik már? A reakció emberének hullása nem tragédia — ha hiába küzdött is, mert helyes és jó és kívánatos, hogy küzdelme hiábavaló legyen. Itt a bukás elkerülhetetlen — és megnyugtató. De kelő korok, kelő osztályok hőséneke hullása se volna tragikus? Azoké sem, akiknek bukása nem elkerülhetetlen és — nem megnyugtató, de fellázító, de újabb harcra sodró? Nagy ember, vagy kicsi: oly mindegy és mind sorra nagy emberek ők a maguk körében. Csak arról van szó, kit mily széles körben ismernek. Viszont az egyén hullása után — az osztály, az emberiség győzelme, emelkedése következik. És hat talán ez is:

nincs győzelem áldozat nélkül és mindannyian: az életben maradtak csakúgy, mint az elesett — már előzetesen rászánták magukat! És mégha elbukik is az ügy, mindenki tisztában van vele a harcosok közül: csak ideiglenes, csak ideig-óráig tartó a bukás. Április 6. után következik július 7. és azután október 20. És minden április 6. után elkövetkezik október 20-ika! Csak éppen — nem mindenki éli meg az októbereket! Itt is egyéni hát az, ami tragikus.

Vannak talán még ennél is nagyobb tragédiák, ha szinte lehetetlennek is ítéljük ezt. Az ellenség kezétől elesni? Tudtuk előre és ha nem is könnyű az áldozat, mégis: rászántuk magunkat. De voltak már esetek — történelemben vagy csak irodalomban? — amikor saját emberétől, baráti kéztől hullott el a tragikus hős és ez sokkal rettentőbb. Régen volt, hogy a Csokoládét olvastam. Évtizedek múltak már el azóta. De még fellüdbörzik a borzadálytól a hátam, — pedig azt sem tudom már, hogy hívták és lehet, soha nem is élt — ha rá gondolok arra az emberre, aki az elvtársak összejövetelén maga emelt önmaga ellen vádat és a többiekkel együtt önmaga halálára szavazott. Halálra ítélte önmagát, hogy éljen a forradalom. Akkor már láttam sok halált és látam már akkor fejnélküli testet és testetlen emberi fejet. Láttam már többől kiszakított emberi combot is — levetkőztetve, mert akkoriban igen-igen kevés volt a csizma... De egy halál sem hatott rám annyira, mint Csokoládé — talán nem is művészién megírt hősnék tudatosan hozott halálos ítélete. Mert, jól értsük meg, ez nem öngyilkosság volt. Élni szerető ember ítélte magát halálra, mert vétkezett. Pedig sajnálta itthagyni az életet. Vétkezett és tudta: csak úgy teheti jóvá hibáját, ha távozik, mert ezzel siettetni a forradalom győzelmét. Mások is követtek már el hibát és másokat is kénytelen volt a mozgalom eltávolítani. Mások is hulltak már el — baráti kéztől. És nem is tudom, mi a tragikusabb, kinek az élete, azé-e, aki meghal, vagy azé, aki barátot távoztat az életből, akit megsírat. Mert van úgy, hogy gyöngé volt valaki és vétkezett.

De adódhat úgy is, hogy valaki nem vétkezett, hogy ellenkezőleg hőiesen vállalt egy feladatot, nagy és hősi feladatot és ennek teljesítése közben esett el a harcban — baráti kéztől. Mert nem mondhatta meg neki: barátod vagyok! Bihálji—Merin regényében (Viszontlátásra októberben) van egy eset, amely könnyen válhatott volna tragikussá — a regényben és az életben is. Tegyük fel, hogy Trifúnnak hívták az elvtársat (hogy a regényben, hogy hívják, nem emlékszem rá most hirtelenében), aki küldetésben járt és nem árulta el se jóbarátának, se ellenségének, hogy elvtárs, mert az ellenség sorai között kellett élnie, hogy ott végezze el fontos megbízását. A „Vörös virág” című film is lepergeti Trifún egy nagy jelenetét. Nagy revüt adnak a hadifogoly elvtársak, meghívják arra a német tisztet is. Ezalatt Trifún belopózik a Gestapó irodájába és magához veszi a névjegyzékét, azok jegyzékét, akiket a Gestapó közülük elítélt és a kémek jegyzékét is. Majdnem rajtakapja a Gestapó egy embere. Ha rajtakapja — ellenség kezétől hal meg és ez bizonyára nem annyira tragikus, mintha sikeresen végzi el a megbízást és továbbra is ott él az ellenséges Dráza-párti foglyok körében, hogy barát és ellenség: mindenki úgy higgye — ellenforradalmár. És így, ily körülmények között éli meg a fegyveres harc kitörésének pillanatát és a harc hevében — barát kezétől esik el. Trifúnnál nem történt ez meg, épségben került haza, de — szinte majdnem megtörtént még a háború elején a — regény írójával, magával, akit akkor még nem ismertek a szerbiai hegyek között, mert külföldről érkezett éppen, emigrációból.

És még egy sajátos tragédia adódhat. Talán a legszörnyűbb. Arra az esetre gondolok, ha valaki elveszti hitét és talán csak a „tehetetlenség”, a fizikai tehetetlenség törvényének hatása alatt megmarad azon a vonalon, amelyen valamikor elindult. Cselekszik és nem tudja, miért. Cselekszik és nem tudni — mi célból és mi az értelme annak, amit cselekszik. Határozottan emlékszem egy emberre életemből, aki 1919-ben járt így, a proletár diktatúra bukása után. Tudós volt és fiatal, alig huszonhét esztendő. Az egyetemi laboratóriumból (fizikus volt) dobták ki 1919 nyarán az ébredők — a saját diákjai. És akkor mondta —, mert hirtelen elvesztette hitét egy időre, mint ez néha megtörténik a fiatalokkal —, akkor mondta a szörnyű szavakat: Minden ember életében van két döntő pillanat. Az egyik, amikor kigyúl a hite és úgy

érzi, ő is hivatva van rá, hogy harcoljon a jobb jövőért. És a másik, amikor rájön arra, hogy nem lehet és nem érdemes. És az a legtragikusabb, tette hozzá, hogy ily fiatal vagyok és már eljött a második pillanat, a nagy nirvána, az én egyéni nagy nirvánám. Azóta nem láttam, nem tudom: végleges volt-e ez a nagy hullása, végleges volt-e nagy nirvánás hangulata?! Én magam alig pár hónap múlva új erőre kaptam.

Szörnyű tragédiák ezek. Talán a legnagyobb emberi hullások. De, nem tudom, hogyan, miért. Nem tudnám most megmagyarázni, bizonyítani. Egyszerűen úgy érzem — mindez szintén csak az egyén tragédiája, mindez szinte érintetlen hagyja a társadalmat, az osztályt, az emberiséget. A társadalom halad tovább. És azért szilárdan hiszem, hogy: 1. csak társadalmi síkon adódhatnak tragikus esetek, hogy természeti jelenségek nem adhatnak tragikumot; 2. hogy a társadalmi síkon csak az egyén sorsa lehet tragikus. Az osztály, a nép, az emberiség élete lehet nagyszerű eposz, megrázó dráma, de sohasem tragédia.

LŐRINC PÉTER

KÖNYVSZEMLE

Tömörkény válogatott elbeszélései

Testvériség-Egység kiadása, Újvidék, 1950.

Vannak írók, akiknek műveivel bekalandozhatod Európát. Tömörkény elbeszélései csak a magyar Alföldre vezetnek el, annak is csupán egy sajátos vidékére, a szögedi tanyavilágba, a homokbuckák közé, a Tisza mellé. Nem nagy terület ez, Tömörkény is leginkább gyalogszerrel járta, de akkora világ, hogy holtanapjáig se tudott eleget mesélni róla. Tizenkét kötetének csaknem minden darabja erről a homokszigetről való s a háromszentendi katonáskodásáról szóló történeteinek főhősei ugyancsak itteni emberek, hiszen az íróval együtt vonultak be Novi Pazárba, mivel »az Isten néhány kényeret ejtett le számukra ott a sziklák közé s el kellett menniök oda, hogy meg-egyék«.

Tömörkény kis világát, melynek határait talán földrajzilag is ő húzta meg, napszámások, juhászok, »célszörű szögyenyembörok« és tisztai hajósok népesítik be. Az ő mindennapi életüket írja egyszerűen, természetesen, túlzott költői igényesség nélkül, de a valóság hitelével. Ő nem törekedett zárt, kerek, arányos kompozícióra, távol állt az irodalmi műhelymunkától, mert tudta, hogy nem a szándék szüli a remekműveket, nem szépített, csak a valóságot írta s mégis a magyar próza kis remekei kerültek ki a keze alól.

Tömörkény jelentkezése a múlt század végén nem keltett nagy fel-tűnést, jóllehet kész formanyelvet, kiegyensúlyozott szemléletet hozott, de hangja ép témaköre nem árult el semmi újdonság, a törő vágyat. Már meg-jelent néhány kötete, nevét és munkásságát már Szeged határain kívül is kezdték megismerni, amikor megindult a Nyugat irodalmi mozgalma. Tömör-kény nem talált méltánylásra a moderneknél s Ady és Móricz Zsigmond is csak a halála előtt döbbsentek rá, hogy ez a szerény »vidéki« író micsoda hatalmas életművel ajándékozta meg a magyar irodalmat.

Az a huszonhárom elbeszélés, amely most kötetbe fogva itt a Vajda-ságban megjelent, jó képet ad Tömörkény írói és emberi magatartásáról, népi és művészi jelentőségéről. B. Szabó György bevezető tanulmánya pedig pontosan meghatározza azt a helyet, melyet Tömörkény a magyar irodalom-ban elfoglal. Kár, hogy néhány szélesebb epikai erejű és balladai szépségű elbeszélése, mint például a »Megy a hajó lefelé« című, kimaradt a gyűjte-ményből.

De így is az újbóli felfedezés izgalmas örömeivel köszöntjük a halha-tatlan Tömörkény vajdasági kötetét. A magyar nincstelennek nincsen nála érzőbb és értőbb megszólaltatója, őszintébb és hívebb ábrázolója. A legjel-lemzőbben Benedek Marcell beszélt róla: »Alakjai típusok, de hány típust tud megadni! Maga is eggyé olvad velük, s ha Mikszáth mikszáthul beszél-teti alakjait, Tömörkény maga beszél a nép nyelvén, maga gondolkodik a nép örök gondolkozó formái szerint. Szociális szólamai nincsenek, de meg tudja mutatni a nincstelenség zsellér helyzetét.«

Páratlan emberábrázolását csak úgy érhettem el, hogy nem fölülről szól le a néphez, hanem mintegy befőle nézett ki s lett a német Steingassner-ből a legmagyarabb íróvá, mert hiszen emberi ocsúdásától fogva egészen addig, amíg el nem érkezett »napáldozatja« a magyar nép életének, szoká-sainak, társadalmi helyzetének és lelki világának lett leghívebb följegyzője és kifejezője.

Háry János ébresztése

Komáromi József Sándor tanulmánya

Háry Jánosról, »a magyar irodalom Tolnától Háromszékig, de még azon is túl népszerűvé vált páratlan figurájáról« írt tanulmányt Komáromi József Sándor, Háry Jánosról, akinek neve Garay János, verses elbeszélése nyomán a nagyotmondással és föllentéssel azonosult. Tanulmányát periratnak szánta, jóvátételi pört támaszt — mint írja — és tanúvallomást tesz »egy rendkívüli készségű, de kigúnyolt és elkallódott magyar mesemondó mellett, aki tehetségének aranyával az igazi dicsőséget sugározta írődeákja méltatlan nevére«.

Kétségtelen, hogyha valaki tud valamit Garay Jánosról, az Az obsitos-sal kapcsolatosan tud róla, ez a verses elbeszélés őrizte meg nevét leginkább, de vajjon valóban méltatlan-e Garay erre a dicsőségre?

Az sem vitatható, hogy Garay »korántsem legtehetségesebb alakja a magyar irodalomnak«, de nem látni benne egyebet, mint fölényes pesti tollforgatót, akit »az irodalom nyilván csak azért könyvelt tévesen a költők rovatába, mert krónikáinak és riportjainak nagyobb részét verses formában írta meg«, erősen szubjektív beállítással, teljesen egyéni értékelés.

De nemcsak ez Komáromi egyéni véleménye, hanem az egész tanulmány írójának szubjektív nézeteit sugározza. Vajjon hiba-e ez? Korántsem, mert hiszen Komáromi meg sem kísérli, hogy bárkire is ráerőszakolja a maga véleményét, hanem a rövid tanulmány során az írás lendületében önmagát is meggyőzi korábbi állítása nem teljesen helyénvalóságáról, arról, hogy Garay nem teljesen méltatlan erre a dicsőségre. Komáromi szubjektivitása nem hiba, mert Háry Jánossal kapcsolatosan számos kérdést vet fel, kifejti róluk egyéni nézeteit, ezzel vitára készíti, a vita pedig a kérdések tisztázásához vezető út.

Miért véli Komáromi méltatlannak Garayt a dicsőségre, amit az obsitos sugároz rá? Azt írja, hogy »Garay korántsem eszményesíti, de tudatosan kisebbiti Háryt« — mert bár az életrajzírók feljegyzése szerint Háry János huszár volt, Garay leszállítja a lóról és obsitos bakává teszi meg, — de még ebben sem lenne semmi hiba, »ha történetesen egy nagy költő tenné csúffá hőst és nem a fölényes pesti tollforgató, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja gúnyolódna az együgyű vidéki mesemondón.«

Az akadémiai tagság nem minden esetben a tehetség félmjelzője, de nem is zárja ki a tehetséget, hiszen — hogy mást ne említsünk — Arany János is tagja volt az Akadémiának. A költői tehetség és hivatottság ilyen szembeállításával azt mutatja, hogy Komáromi Garay rovására akar igazságot szolgáltatni Háry Jánosnak.

Ez az igyekezete azonban nem jár sikerrel, mert miközben néhány oldalon keresztül leszedegette Garayról, a »porladó királyok és lehullt csillagú hadvezérek bágyadtfényű krónikásáról« az irodalmi keresztvíz utolsó cseppjét is, maga is kénytelen elismerni, hogy Garay minden hozzátoldás nélkül, híven fényképezte le a lóról leszállt közhuszárt és érdeme nem is oly csekély, mert »végtére mégis csak neki köszönhetjük, hogy tudunk Háryról. Sőt ennél is többet: azt, hogy az igazi, hamisítatlan Háry Jánost rajzolta rímekbe«.

Ezért még azt sem lehet Garay terhére írni, hogy Háry a hazudozás jelképévé vált az irodalmi tudatban. Hiszen, amint Háry János életrajzi adataiból kiderül, a lóról leszállt göröncsérmeisternek tetszett ez a nagyotmondó sze-

rep és ha nem akadt senki, aki a kocsmasztalnál, vidám poharazás közben hallgatta képtelen történeteit, »mesélő kedvében az utcán is megállt és ha más hallgatósága nem akadt, órákig tartotta szóval a szájátva figyelő gyermek-hadat«. Maga is élvezte csapongó képzeletének szüleményeit és megelégedésére szolgáit, ha már szétében-hosszában ismert történeteit újabbal még képte-
nebbel tetézte.

Háry János tehát ebben a tekintetben nem vethet semmit Garay János szemére és ha való is, hogy Garay nevét Az obsitos tette ismertté, az obsitos vitéz a költőnek köszönheti, hogy neve beláthatatlan időkig szállóige lesz a magyar nép ajkán. Háry Jánosnak elégtételül szolgálhat, hogy Garay említésekor mindenkor a nagyotmondó obsitos alakja elevenedik fel azok emlékezetében, akik tudnak valamit Garayról, de a százezrek és százezrek közül, akik ismerik Háry János nevét és csodás hőstetteit, csak nagyon kevesen tudnak Garayról. Ez a számarány egyúttal helyesen fejezi ki a költő és hősének értékviszonyát.

Valami mégis joggal hibáztatható Garaynál: nem aknáztá ki teljesen azokat a kincseket, amelyek Háry mesemondó lelke mélyén rejtőztek. Népmese-irodalmunk bizonyára számos értékes elemmel gazdagodott volna, ha Garaynál elhivatottabb, tehetségesebb és fogékonyabb költőt termékenyítettek meg Háry meséi. Garay ezt elmulasztotta és ezt sokkal nehezebb megbocsájtani, mint azt, hogy verseinek szerkezete laza, rímei néhol dőcögnek. Tehetségéről nem teltett többre, de a tehetség adottság, hiányát nem lehet bűnül felróni senki-nek, Garaynak sem. Bár hagyta volna ránk örökül, akár csak dőcögő rigmu-sokban is Háry egyéb kalandjait, amelyeket két versében csak futólag említett meg. Bizonyára akadt volna, aki méltóbb módon, nagyobb tehetséggel örökíti meg az obsitos vitéz alakját.

Talán ez részben meg is történt. Komáromi veti fel írásában azt az első pillanatra meghökkentő feltevést, hogy Garay Háry Jánosának és Petőfi János vitézének valami közük van egymáshoz. Lehetetlen ezen nem elgondol-kozni és végül is igazat adni Komárominak: valami csakugyan van a dologban.

A tanulmány három részre tagozódik. Az elsőben Garayt festi le Komáromi talán kissé túlzott egyéni színekkel, a másodikban a hús-vér Háry Jánost állítja az olvasó elé, akiről kevesen tudták eddig, hogy valóban élt és a fazekasok prózai mesteriségét űzte. Persze nem életrajzi adatokat sorol fel, hanem három, róla fennmaradt anekdótával eleveníti meg alakját és hozza testi közelségbe az olvasóhoz. A harmadik rész a voltaképpeni tanulmány, amelyben a hozzáértő éles meglátásával, a nép lelkét ismerő, népét és a vele foglalkozást szerető író ösztönösségével és hivatottságával elemzi ki Garay verses króniká-jából az igazi Háry Jánost, a népi mesemondót, kinek eredetisége páratlan az egész világirodalomban, mert a benne áradó népmesében irodalmi tejtetstvére-nél, Münchhausen bárónál is értékesebbé teszi. Meggyőzően mutat rá, hogy az obsitos huszár erkölcsi felfogása és életlátása azonos a nép erkölcsével és élet-szemléletével, ez pedig azt bizonyítja, hogy Háry János valóban népi mese-mondó, mert — írja Komáromi gregussi tömörséggel és világossággal. — „A népmese legsajátosabb eleme nem a csodálatos és a hitetlen, ezek csak elma-radhatatlan eszközei, hanem a nép szemével látott és a nép erkölcsével meg-
telt világ tükrözése“.

Komáromi tanulmányának nyelvezetét, stílusát így lehet a legtalálóbban jellemezni: magyarul ír, ami azt jelenti, úgy ír, hogy mindenki, aki magya-rul beszél, megérti. Bár helyenként irodalomelméleti kérdéseket érint, mondani-valóját nem kódosítja el, tanulmányában egyetlen idegen szót sem lehet felfe-dezni. Nem idézget és nem hivatkozik, hanem egyszerűen, simán, közvetlenül fejt ki témáját, mintha az utcán kart karba öltve sétálna és beszélgetne olva-sójával.

A tanulmány rövid, Garay két versével együtt alig ötven oldalnyi füzetecskére terjed, amelynek külső igénytelenségét B. Szabó Györgynek a tanulmány témaköréhez és Garay verseihez illeszkedő, népi motívumú, eredeti művészi címrajza és szövegközi rajzai és Eszter József betűrajzai enyhítik.

Kollin József

ZENE

.....

Lányi Ernő

I.

Ködös, didergető márciusi nap volt, eső szitált a lehúzott redőnyök között haladó gyászmenetre, harang zúgott a lehajtott fejjel, lassú léptekben menetelő sokezerfőnyi tömeg felett s hirdette reményt, hitet vesztett belső lázadásukat, amiért még elárvultabbak, még lesújtóbban, kétségbeejtőbben elhagyatottabbak lettek. Megérteni, felfogni nem lehetett, hogy az élet és halál törvénye kiszakította közülünk. Leánya a messze Moszkvában azt írta: Az én apám nem halt meg. Csengő, bongó, zengő dalokban él...

És amint ott álltunk a nyitott sír körül, amelyből a keresztberakott gerendák alól a friss tavaszi föld szaga áradt, s köröskörül a márciusi temető kopársága veszett bele a szitáló eső ködfüggönyébe, az ezernyi arcon összefolyt a könny és az eső, ezernyi torkot sírás fojtogatott. A felhőfátyolba burkolt ég alatt közénk lopakodott az alkonyat, az örök fény világosságát szólító papi szó már régen elhalt. Baráti szónok torkán fuldokolt a szó, a könny, és lassan előlépett egy csoport. Egyszerű ruhájú, kérges, kemény kezű emberek. Szemükben szeretet égett, erő tüzelt, dac lángolt. Szívükből fakadó mély sóhajtással fakadt fel ajkukról a dal, hogy elbúcsúzzanak tanítómesterüktől:

*Régi nóta, híres nóta cseng fülembé
Régi cigány, híres cigány hegedülte
Ahány legény, ahány leány, mind dalolta
Beh szép is volt az a nóta, az a nóta.*

*Régi nóta, híres nóta elfeledve
Régi cigány, híres cigány eltemetve.
Nincs ki húzza, nincs ki járja, más a nóta
A világ is más azóta, más azóta.*

Ez az énekkar volt Lányi Ernő utolsó alkotása. A politikai életben akkor újonnan jelentkező erő, szervezet hívta életre akkor, amikor Magyarországon a tanácsköztársaság összeomlott már, a hatalmaskodók nálunk is erőre kaptak és a munkásság mozgalma kultúrszervezeteken keresztül folyt, fejlődött tovább. Az énekkar vezetésére Lányi Ernőt kérték fel. Lányi Ernőt, aki a maga zárt zenei világában élt, de fia, leánya, veje ott harcolt a tanácsköztársaság viharában. És élete alkonyán a zenei világba zárkozó dalköltő elvállalta, s szeretettel csinálta; kótát nem ismerő munkásokat tanított kótára, összeválogatta a legjobbhangúakat, jeligét írt dalárdájuk számára:

*A munka nemesít,
A munka lelkesít
Munka után a dal, mely felüdít.*

Amikor pedig kihullott kezéből a karmesteri pálca, ez a munkásdalárda jött el, hogy elbúcsúzzon tőle. A szitáló esőben, márciusi koraalkonyatban

szállt a dal, s hirdette, hogy... ha lassan, árván völgyekbe bágyad is a bércekre zengő induló, a dal és az élet egyszer mégis csak feljut a bércekre.

2.

Budapesten született. Apja zenei érdeklődése nyomán benne is már egészen korán jelentkeztek a zenei hajlamok és nem sokkal azután, hogy négyéves korában, 1865-ben Bécsbe költöztek, megkezdte a tanulást.

Hamarosan elfelejtett magyarul, Münchenbe került, Wüllnernél és Rheinbergnél, az akkor legkiválóbb müncheni tanároknál tanult és zongoraművészek készült. S talán éppen így jutott eszébe, hogy magyar és hogy visszatérjen Magyarországra. A zongoraművészet egén akkor már Liszt egyeduralkodó volt. De Liszt Ferenchez csak Weimarban vagy Budapesten férközhettek, Weimarba a gazdagok jutottak el. A fiatal zongorista pedig szegény volt. Hazament hát Budapestre, ahol született, az Országos Zeneakadémiára iratkozott be és nem sokára jelentkezett Lisztnél. A bemutatkozása azonban nem volt szerencsés.

Egyik első művével állított be. Kissé eikapatott volt a budapesti környezetben. Müncheni művészlevegőt hozott magával, s azt az emléket, hogy hat éves kora óta nyilvánosan szerepelt. Rögtönzéseivel keltett nagy feltűnést. Tökéletesen utánozta a nagy zeneszerzők stílusát, s ezek a rögtönzések fejlődtek ki benne úgy, hogy megszülettek első kompozíciói is. Tanulni nem szeretett és a sok nyilvános szerepléstől nem is jutott rá elég ideje. Szülei felhasználták csodagyerek-képességeit, vitték körül egész Európában. Bátyja már akkor Párisban egyetemi magántanár volt, ő maga mindenütt nagy sikert aratott. S amikor most Lisztnél jelentkezett, nem akart pusztán zongoraművészi képességeivel bemutatkozni. Egy gyászindulót vitt magával, hogy bemutassa.

A gyászinduló, mint minden induló üteme a menetelés páros üteméhez alkalmazkodik, kétnegyedben vagy négynegyedben van. Liszt rápillantott Lányi Ernő gyászindulójára és hangosan elnevette magát. Szokott gunyoros módon csúfolódott és nyomban leült. Lejátszotta a gyászindulót — keringőnek. Mert az induló háromnegyedes ütemben, a keringő ütemében készült.

Liszt kinevette és Lányi Ernő súlyos kétségekkel, elgyötörtten ment el tőle. Tizennégy éves volt mindössze, de a csalódás sokkal súlyosabban hatott rá, mint Liszt gondolhatta volna. Hiszen volt ennek a gyászindulónak egy különlegessége, amiért súlyos hibája ellenére is érdemes lett volna figyelni rá. Jellegzetesen magyar stílusban íródott, a magyar műzene stílusában és Lányi Ernő ezért is fordult vele Liszthez, a magyar rapszódiai alkotójához. De csak gúnyolódást kapott, ami mindörökre nyomokat hagyott benne.

Mínthogy az ének mindenkor érdekelte és lassanként kinőtt abból is, hogy csodagyerekként szerepeljen, a színházi zenéhez menekült. Tizenhétéves korában már színházi karnagy állást kapott és nem sokkal később Budapestre került, az Operaházhoz, korrepetitornak, az énekkar és az énekesek betanítójának. Itt érte azután a második súlyos csalódás. Az operai karnagy akkor Gustav Mahler, a nagy német zeneszerző volt, akihez hasonlóan goromba karnagyot alig ismert a zenetörténelem. Szokása volt, hogy ha minc-harmincöt zenekari próbát is tartott egy-egy operából. A próbák alatt az egész operai személyzetnek készenlétben kellett állnia és mivel maga már kívülről dirigált minden művet, megkövetelte segéderőitől, a korrepetitoroktól is, hogy a be-tanult művet a legapróbb részletekig tökéletesen ismerjék. A legkisebb hibáért szélsőségesen durván támadt zenészeire és a még alig húszéves Lányi Ernőt, éppen mert tehetségesnek tartotta, különös erőszereettel szidalmazta.

A fiatal zeneszben azonban az első csalódás után ez a módszer nem dacot keltett, nem volt rá nevelő hatással. Ellenkezőleg, meggyűlöltette vele az operát, az egész műfajt. És Lányi Ernő elment Székesfehérvárra, majd Egerbe — egyházi karnagnak.

3.

Élete végéig egyházi karnagy maradt, később még Szabadkán is. Szerette az egyházi zenét, de ez alkotásra nem ösztönözte. Az akkor kialakuló magyar élet és a színház sokkal erősebb hatással volt rá. Opera zenét, színházi zenét nem irt, gyűlölte. Az egyházi zenébe nem tudta belevinni egyre inkább elhatalmasodó magyar érzéseit. És első megjelent műve, Cantata című gyűjtemé-

nye még inkább a szorgalom és igyekezet alkotásait tartalmazta. Vegyeskarra írt egyházi énekeket gyűjtött össze ebben a füzetben. De csak tehetsége csilant ki belőlük. Igazi ereje nem. Arra még jó volt, hogy elnyerje velük felettes egyházi hatóságai kegyét. Regensburgba küldték, hogy befejezze tanulmányait. De mire az ottani egyházi zeneiskolát bevégezte, kialakult zenei hajlama. Csakhogy ez nem az egyházi, hanem a világi zene felé vitte.

Mire visszatért Egerbe, már inkább Gárdonyi Géza barátsága vonzotta vissza. És a szerelem. Ebből a kettőből alakult ki Lányi Ernő egyéni művészi útja, született meg az igazi magyar műdal. A magyar dalok addig nagyobbára a cigányos modorban feldolgozott népdal jellegéhez ragaszkodtak. Liszt végzetes tévedése, hogy ezeket a dalokat fogadta el és hirdette igazi magyar daloknak, éppen Liszt súlyos egyénisége révén úrrá vált az egész magyar zenei élet felett. Erkel az operazenében tisztább magyar stílust érzékeltetett. De arra nem vállalkozott senki, hogy a felületes kultúrájú, akkor kialakuló magyar polgárságnak megmutassa, hogy az érzelgős, magyaroskodó dalok nem magyar dalok. A népszínművek és ezek nyomán, vagy ezzel összefüggésben az állnemzeti érzések divatja járta. Akik írtak magyar stílusban műdalokat, gondosan eltitkolták, nem is mertek kiadónál jelentkezni velük, hanem nótákrekedett belőlük.

Elsőnek Lányi Ernő jelentkezett ezekkel a műdalokkal. Magyar dalok voltak, jellegüknek fogva közelebb álltak a nóta stílusához, mint a népdalhoz és Lányi Ernő akkor még nem is volt tisztában a különbséggel. Csak ösztönösen érezte, hogy a színpadra szánt nóták csak magyarok, de nem magyarok. Hogy mi az igazán magyar dal, azt nem tudta pontosan. De magyar stílusú igazi művészi dal még nem volt, olyan dal, amit nemcsak úri mulatságokra szántak, hanem hangversenyekre, értékesebb zenei szórakozásra úgy, mint a nagy német és olasz dalköltők műveit. Ezt a dalt Lányi Ernő teremtetten meg — magyar stílusban.

És ugyanígy a legelsőik között volt, akik az úgynevezett dalárdastílus helyett igazi zenét alkottak az énekkarak számára. A dalárdastílus játékoság, felületesség; a nótázás egy változata. Szinte egész énekkar együttes nótázgatása, mélyebb zenei tartalom és érték nélkül. Azok a dalárdakarnagyok teremtetten meg, akik bűvészkedni akarták, hogy elkápráztassák a közönséget. Lányi Ernő azonban ízlésével összeegyeztethetetlennek tartotta ezt a fajta zenélgetést. Igazi érdeklődése — noha sokszáz dalt és zongoradarabot, sok-sok kamarázene-művet írt — a karének felé vonzotta. De igazi zenét, tartalmas, mély-séges művészetből fakadó zenét alkotott az énekkarak számára és ezzel rákényszerítette a többi magyar zeneszerzőt is, hogy felhagyjon a dalárda-stílussal.

Lényegében hát Bartók és Kodály későbbi kutatásainak és munkásságának útját egyengette anélkül, hogy tudatosan szándékában lett volna és anélkül, hogy maga valaha is kereste volna ezt az utat. De művészi ízlése erre vitte, s megalkuvásokat csak nagyon ritkán engedett meg magának. Az egyik ilyen megalkuvásból született meg különben világszerte népszerű, több nyelvre lefordított dala:

Minek a szöke énnékem

Fiatal családapa volt, tele a négy gyerek eltartásának gondjaival, házbérgondokkal. Egy füzetre való új dalt szedett össze és elvitte a kiadóhoz. Szépek voltak a dalok, tetszettek is a kiadónak. De nem akarta vállalni. Pénzt sem dott rájuk.

— Valami sláger kellene — mondta. A szó: sláger, akkor jött divatba. A fiatal Lányi sem a szót, sem a műfajt nem szerette. Nem szerette azt, hogy az utca színvonalához mérjék a zenei művet, sekélyes, érzelgős, könnyen népszerűvé váló műveket adjanak ahelyett, hogy az utcát nevelnék magasabb színvonalra. De a házbérnegyed veszedelmesen közel volt, kellett a pénz. Elkeseredésében beült a kiadó zeneszobájába és kapásból megírta a *Minek a szöke énnékem* című dalt.

— Nem szökére, vagy barnára gondoltam — mondta később, ha külföldieknek sikerült nagynehezen rávenniük őt arra, hogy ezt a gyűlölt dalát eljátsza — hanem arra, hogy „minek a szép dal énnékem, ha a házbért nem fizethettem“.

De a kiadó meg volt elégedve. Átvette a füzetnyi dalt és pénzt is adott. Nem sokat, nem annyit, amennyit ő maga ezen az egyetlen dalon megke- resett. Csak annyit, hogy Lányi Ernő elsején kifizethette a házbért. A dalt azonban gyűlölte és ha játszotta, a kíséret basszus-hangját mindig ököllel ütötte le. Lehet, hogy az ökölütést a kiadónak szánta.

4.

Negyvenéves korában Miskolcon az országos hírnevű zeneiskola igazgató- jává választották. Akkor már Lányi Ernő is országos hírnevű volt. Számos pályadíjat nyert, dalárdái az ország legjobb énekkarai között állottak, fővárosi énekkarokkal vetélkedtek, műveit országszerte játszották, nemzetközi dalpá- lyázatokon is díjakat nyert. S az egyre inkább általánossá váló karének kor- szakában elképzelhetetlen volt olyan magyar dalárdai műsor, amelyen Lányi Ernő műve nem szerepelt.

Hírveje eljutott Szabadkára is. Szabadkán rokonai is voltak, a Brenner gyógyszerész-család, a Kosztolányi tanárcsalád. S amikor Gaál Ferenc halá- lával a szabadkai zenei élet válságba jutott, az akkor már országos hírű fiatal zenészt hívták meg vendégszereplésre. Diszhangversenyre készültek — 1905-öt írtak — s az ilyen ünnepségeken a város polgársága kiszakadt a bácskai ná- bobok szívesen utánozott világából, kultúrát keresett. Ez a polgárság hetekig ünnepelte az országos nevű karnagyot. Néhány hónappal később, 1906. elején újból meghívta és többé vissza sem engedte.

Tizenöt évig maradt a városi zeneiskola élén és haláláig vezette a sza- badkai nagytemplom egyházi zenekarát és énekkarát. A városi zeneiskolát olyan komoly színvonalra emelte, hogy a pesti és bécsi zeneakadémián is szí- vesen fogadták növendékeit. Őt magát többször meghívták tanárnak a buda- pesti zeneakadémiára. Egy alkalommal el is ment néhány hónapra. De vissza- tért. Nem a cím és rang vonzotta. Tudta, érezte, hogy itt sokkal nagyobb szük- ség van rá, s szervező erejének, nevelésének sokkal tágabb tere nyílik, mint a zenei élet központjában a zeneakadémián.

Hogy mi csábította őt Miskolcra, ahol már kialakult munkaköre volt, ezt sohasem tudta pontosan meghatározni. Elődje, Gaál Ferenc nagynevű ze- nész volt, de az utolsó években az ital teljesen hatalmába kerítette és a ze- neiskola és a városi zenekar hanyatlóban volt. Lányi Ernő tudta, látta, hogy eléggé zülalt viszonyok közé csöppen. De talán éppen ez vonzotta. Tetteteje, szervező képessége, alkotókészsége új terephez jutott. A hanyatló zenei életbe belopakodott az a mézesszirupos alnemzeti érzésekből keletkezett magyar ze- nélés, amelyet gyűlölt. És látta az egyébként is visszás állapotokat, hogy a százezres város tulajdonképpen csak roppant nagy falu, belső értelmiséggel, zsíros parasztokkal, fejlődő kispolgársággal, erősödő munkástömegekkel és a budárvilág nincstelen zsellérnépének végtelen seregével.

Lányi Ernő nemcsak nem riadt vissza ettől az állapottól, hanem talán éppen ez vonzotta. Felfrissülést vitt az értelmiségbe s mialatt Zombor, Becs- kerek, a „délvidék“ két nagy városa a megyei élet csökevényeit nyögte, Új- vidék pedig a szerbség kultúrközpontjának szerepét töltötte be, Szabadka egy- szerre komoly fejlődésnek indult és ebben Lányi Ernőnek döntő szerepe volt. Az értelmiség szembe mert szállni a zsírba, porba, kényelembé fúló közöm- bőséggel, a munkásság felfejlődött, a közbeeső kispolgári réteg átlagos kultúr- színvonala jelentősen emelkedett. Ez a fejlődés pedig erős hatással volt egész Vajdaság életére. Szinte mondhatnók, akkor indult meg az a kulturális fej- lődési folyamat Vajdaságban, amely megközelíti ennek a vidéknek a gazdasági színvonalát.

Addig a nép zenei igényeit a cigányzenekarokon kívül katonazenekarok térzenéi elégítették ki. Kielégítették, mert ezek az igények nem voltak ma- gasabbrendűek. De Lányi Ernő teljesen átszervezte a zeneiskolát, hozzáfér- hetővé tette a szélesebb rétegek számára. A tehetségeseknek tandíjmentességet szerzett, a zenedébe új, fiatal, tehetséges tanulókat hozott. A városi zenekart is átszervezte és a zenészeket arra ösztönözte, hogy necsak a kötelező próbákra járjanak és sörözzenek, hanem tanítsanak is. Így egyszerre majdnem har- mincra emelkedett a zenei oktatók száma a városban, több százra a növen- dékéké és egy évtized alatt eljutott odáig, hogy magában a városban alig volt család, ahol valamilyen hangszeren ne játszottak volna.

Az oktatás központja persze a zenede maradt. A magánoktatók nem adhattak bizonyítványt, hogy a tehetségesebb növendékek tovább tanulhassanak. A zenede bizonyítványa pedig jó ajánlólevél volt a felsőbb zenei intézményekbe. De itt, a zenedében, Lányi Ernő új módszert honosított meg. Nemcsak kötelezővé tették az oktatási órák rendszeres látogatását, nemcsak a mulasztást üldözte az iskolák szokott szigorával, hanem az elméleti oktatást is bevezette. Már a tanárok is bizonyos elméleti oktatást nyújtottak a növendékeknek, Lányi Ernő pedig hetenként összegyűjtötte az iskola valamennyi növendékét — ha jól emlékszem, minden szerdán — és rövid, tréfálkozó hangú elméleti ismertetés után kihallgatta a növendékeket. Így mindegyiket névszerint, közvetlenül ismerte. Személyesen ellenőrizte valamennyi fejlődését. Utána kis énekeket rögtönzött a táblára és a növendékek ezeket mindjárt két-három szólamban leénekeltek. Minden hibára azonnal lecsapott. Néha kíméletlen szigorral, de mindenkor szeretettel, s ha nagyon szigorú volt, utána megenyhült, tréfálkozott. Nem hiszem, hogy valaha is maradt tövis valamelyik növendék szívében.

Megteremtette a filharmonikus társaságot is. Törzse a városi zenekar volt, ezt dilettánsokkal egészítette ki. Mint vidéki zenekarokban, általában mindenütt, Lányi Ernőnek is a legnagyobb nehézségekkel kellett megbirkóznia, különösen a rézfúvósok nevelésében. A katonazenekarok fúvósai többnyire használhatatlanok, annyira megszokják a színezés nélküli, többnyire egyenlő erejű fúvást, hogy hangármyalásokra képtelenek. Lányi Ernő maga nevelt magának fúvósokat, többnyire tehetséges fiatal cigányzenészekből. Hónapokig kínlódott velük, évekig nevelte őket. Azután a legtöbb fővárosi zenekarokba került, hiszen ott is hiány volt jó fúvósokban.

A filharmonikus zenekar rövid idő alatt országos hírnevű zenei intézménnyé fejlődött, vendégművészeket is hívhatott, élményszerű nagy zenei estéket rendezhetett. Hogy egy-egy hangverseny ilyen magas színvonalú élményének kiváltása mibe került, azt csak azok tudják, akik még emlékeznek a próbákon eltört tömértelen karnagyi pálcára. Magam apró gyerekként, akit nem volt otthon kire hagyni, kerültem el ezekre a próbákra; a zeneiskola még a gőzfürdő utcájában volt, rosszul világított nagyteremben folytak a próbák és mert a legszívesebben az üstdobok árnyékában lebzseltem, a dobok dübörgésétől jóformán csak azokra a mulatságokra emlékezem, amikor a leghevesebb dübörgések idején eltört a karmesteri pálca.

Szabadkai működésének tizedik évfordulóján díszhangverseny volt. A zenekar nevében új karmesteri pálcát nyújtottak át neki.

— Törhetetlen karmesteri pálca — mondta az ünnepi szónok. De Lányi Ernő még az ünnepségen megcáfolta. Hogy meghatottságát leplezze, hevesebben kopogott a készülődő zenekarnak. Olyan hevesen, hogy a hangversenyt törött pálcával kellett végigvezényelni.

5.

Mire hozzánk érkezett, már túl volt az alkotás első, lázasabb korszakán. Lehiggadt, lecsillapult. Kialakult, határozott formát öltött műveinek iránya. Élete is rendezettebbre fordult, nem került olyan megalázó helyzetekbe, hogy a kiadó szabta meg, mit írjon. A dallamok változatlan gazdagsággal buzogtak, de a forma és tartalom megválogatásában szigorúbb, mértéktartóbb volt. A népszerűség nem jutott el soha, de a népköltészet egy-egy szép versét a maga művészi ihletettségével szívesen öntötte dalba. Jellegetesen magyar hangulatú, de magas művészi színvonalú műdalokkal gazdagította az ezen a téren eléggé szegényes magyar zenét. A sors csúfolódása, hogy éppen azok a dalai (Minek a szöke énnékem, s a Tavasz elmúlt kezdetű Kossuth-dal) váltak legnépszerűbbekké, amelyekben engedett a színvonalból.

Zongoraművei rövidlélekzetű alkotások, a karének volt az igazi eleme. De a dalaiban nemcsak egy új műfaj született meg. Harcos kiállás is volt ezekben, kiállítás a fiatalok mellett. Az elsők között zenésítette meg Kosztolányi Dezső és később Ady Endre verseit akkor, amikor még a hivatalos magyar irodalmi körök vad hadakozással vitatták, hogy versek-e egyáltalán Ady versei. Igaz, a fiatalokkal szoros kapcsolatai voltak. Két fia és Sarolta lánya is költő volt, abba a gárdába tartozott, amely az első perctől kezdve a Nyugat köré állt. De a tekintélyes, neves zeneszerzőtől merészség volt nyíltan a tá-

madották, szinte üldözöttek mellé állni. Gyóni-verseket megzenésíteni akkor, amikor a tragikus sorsú költő még csak ismeretlen vidéki újságíró volt; Ady-verseket dalba önteni, amikor a harc a leghevesebben folyt. De Lányi Ernő állta és vállalta a harcot, bátorította a környezetéből induló Kosztolányi Dezsőt, Csáth (Brenner) Gézát, Jász (Brenner) Dezsőt, a szabadliceumba, ahogyan az akkori igen magas színvonalú népegyetemet nevezték, egy évtizeden át előszeretettel hívatta meg éppen az új nemzedék legharcosabb nagyjait.

S amikor elkövetkezett a háborús korszak, alkotásának utolsó szakasza, volt bátorsága nemcsak arra, hogy ne uszítson, hanem arra is, hogy pacifista versek dalbaköltésével hirdesse az első világháború igazságtalanságát, hogy harcot hirdessen, szinte uszítson az igazságtalan vérontás ellen. Ez a korszaka alkotásokban nem olyan gazdag, mint az előző volt, de szépségeiben, ta-talomban talán még értékesebb. De dalainak, karénekeinek egy része ebben az időben meg sem jelenhetett és lehet, hogy halála után sok el is kallódott.

Élete alkonyán félretolták. Akadtak, akik nem tudták megbocsátani neki, hogy magyar, noha maga nagy érdeklődéssel figyelte, tanulmányozta a szláv zenét és szeretettel foglalkozott ebben az időben a szláv karénekekkel. Korán, idő előtt nyugdíjba küldték, de a tétlenség elviselhetetlen volt számára. Tanított, tehetséges növendékeket gyűjtött maga köré. És segített megszervezni a munkásdalárdát. Gyermekei balra kanyarodtak; mind a négy hánvatott sorsra jutott emiatt. Ő nem tudta követni őket ezen az úton s a munkásdalárdát is csak akkor vállalta el, amikor már kárhoztatták emiatt. De talán dac volt ebben is és csendes, művészi kiállás.

Meghalt ott, ahova életének utolsó szakaszán került, ahova szívvel-lélekkel fűződött. Zenére nevelt egy várost, egy egész vidéket. Megindított egy folvmatot, amely nem állt meg, amikor öt utolsó útjára kísérték, hanem továbbfejlődött, továbbbéllelődött.

Megállítani nem lehet az eliramló életet. Lányi Ernőt elfeledték, műveiből sok el is kallódott, ritkán hallani őket. De most, majdnem harminc évvel halála után, ha számot kell adnunk arról, hogy hagyatékával hogyan gazdálkodtunk, nem tudom, eljutottunk-e fejlődésünkben oda, ahova az ő lendületével el kellett volna jutnunk. Büntudattal és bűnbánattal kell bevallanunk, hogy sok mulasztás terhel bennünket.

Mert nélküle életünk sokkal szegényesebb, sokkal tartalmatlanabb lett volna. Nemcsak művei, de lendülete is felítatódta életünkbe. Továbbvitt bennünket anélkül, hogy emlékeznénk rá, aki ezt elindította. S ha ma visszaemlékezünk rá, érdemes volna műveihez, ennek a lendületnek a forrásaihoz is visszatérnünk. Beleillene mánkba és holnapunkba is.

SULHÓF JÓZSEF

Leányvásár

OPERETT-BEMUTATÓ A SZUBOTICAI MAGYAR NÉPSZÍNHÁZBAN

Egy-két népszínmű és két operettszerűen szőtt mesejáték után Jacoby Viktor Leányvásárával bevonult az igazi operett is a Magyar Népszínházba, hogy könnyebb műfajával, szerkezetileg lazább zenéjével, látványosságaival és táncos-dalos jókedvével tarkábbá, változatosabbá tegye a színház műsorát. Maga az operett a vígoperákból ered s megszületését tulajdonképpen a rövid-lélekzetű vidám zenésjátékok továbbfejlődésének köszönheti. Eredetileg csak könnyed zenéjű vidám kisopera volt. Utóbb gúnyos, csúfolódó játékká fejlődött, még a napi politikában is hathatós eszköz volt, mert a tömegek számára jóval könnyebben hozzáférhető, mint az opera és sokkal vonzóbb, mint akár a vígjáték, akár a dráma. Létrehozásában szerep jutott a könnyebben kifulladásos operaénekeseknek, akik nagy operákat már nem tudtak végigénekelni és a kevésbé tehetséges színészeknek, akik a drámákban és vígjátékokban nem tudták alakítóművészettel kitölteni szerepüket. Lényegében tehát az operett kialakulás összefügg a színjáték, a színművészet elsekélyesedésével. De azzal is, hogy az egyre növekvő városi tömegeknek és az egyre inkább városiasodó falusi tömegeknek szükségük volt egy közvetítőre a komoly zene felé.

Mindezek a tényezők érvényesültek az operett fejlődésében. Offenbach operettbe rejtett politikai gúnyolódási műfajt teremtettek. Kortársai a múlt század második felében már komolyabban vették az operett műfaját és operaszerűen szerves egésszé szőtt zenével alkották meg operettjeiket. Amikor párisi mintára kezd kifejlődni a bécsi operett és Strauss és Suppé operettjeivel egészen különleges magas színvonalat ér el, a bécsi operett átveszi a vezetést és a nyugati operett lassanként egészen más irányba fejlődik. Az angol operett előbb úgy indul, mint a bécsi, könnyed dallamai ellenére is tartalmas zenét nyújt, de Gilbert és Sullivan után már a látványosság felé kanyarodik és revűvé válik, bár a hangsúly a francia revűvel szemben elsősorban a tömegességen, a tömegek mozgításán, a mozdulatok káprázatos egyöntetűségén van. A francia operett is revűvé fejlődik, de nem csupán látványos, hanem mindvégig ragaszkodik ahhoz, hogy egy szellemeskedéssel fűszerezett, laza oselekménnyel összefűzze a látványos jeleneteket. Ezek a jelenetek pedig elsősorban a test szépségét fitogtatják és a testi szerelem felszólítását szolgálják; azt mutogatják, amit a külföld keres Párisban és amit Páris — a Blanche és környékének külföldiek szórakoztatására berendezett külön Páris — olyan készségesen nyújt az idegeneknek. Ebben a műfajban azután csak tisztavirág életű divatoperettek, látványos operettek születnek. Zenéjük tartalmatlan és alig négy-öt dal marad meg a századforduló évtizedeinek többszáz revüoperettnyi terméséből.

Az operett később Bécsben támadt fel ismét és valószínűleg nem véletlen, hogy legjelentősebb művelőinek magyar vonatkozásaik, vagy kapcsolataik vannak. A magyar műzene nem tudott a világ nagyjainak színvonalára emelkedni, a magyar Zeneakadémiáról évtizedeken át csak kiváló előadóművészek kerültek ki, jelentős zeneszerző nem akadt közöttük. A magyar színházi élet a nemzeti fejlődéssel, a hamis nemzeti érzések kifejlesztésével párhuzamosan a népszínmű felé fordul, érzelgős, meghamisított népi életet állít a színpadra, álparasztokkal és ál-népzenével. A századforduló után ennek nyomán megindul

az igazi népi zene felkutatása, hogy a meghamisított népzene helyett az igazi népzenet elevenítse fel és mindjárt akadtak világviszonylatban is nagy alkotók (elsősorban Bartók és Kodály). Mellettük a nép zenéjétől eltávolodott alkotók, ha nem akartak a többnyire tartalmatlan, érzélgős népszínmű-zene színvonalán maradni — minthogy egészen nagy alkotásokra nem tellett az erejükből — kénytelenek voltak középutat keresni. Elsőnek az első vígoperájával megbukott Lehár újította fel a bécsi operettet a Straussi formákban és azért Bécsben, mert ott már hagyománya volt az operettnak, s mert Lehár amúgy sem fűzték szorosabb érzések magyarországi származásához. Mindenesetre sok könnyedséget, lendületességet vitt magával a magyar színházkultuszból és nyomában hamarosan felélénkült a bécsi operett. Csaknem egyidőben, még magyar területen, de már a bécsi operett mintájára és szellemében jelentkezett Kálmán Imre és Jacoby Viktor is hamarosan mind a kettő Nyugat felé terjeszkedett. Hármukon kívül a bécsi operett feléledésének korszakában egyedül Fall Leó, aki nem magyar származású, mégis jelentős operettszerző. A későbbiek között is akadt egy-két komolyabb tehetség, de ismét főként magyar területen. Sajnos ezek fejlődése már a hangosfilm és a látványos operett korszakába nyúlt és még tartalmasabb, maradandóbb értékű alkotásaikat is elsodorta az, hogy még a nagysikerű filmek is gyorsan idejétmúltakká válnak.

Jacoby Viktor csak formákban követte a bécsi operett műfaját, zenéjében megtalálta a maga külön útjait. Zenéjének egyik érdekessége és jellegzetessége, hogy rendkívül könnyed, behízelgő kezdő dallamait kevésbé könnyen megrogzítható mellékdallamok követik, ami arra vall, hogy dallamokban rendkívül gazdag volt és nem szorult rá, mint sok más operettszerző, hogy az alapdallamok átalakított formában történő ismétlésével fejlessze tovább énekszámait. Zenéje azonban ennek ellenére nagyon gyorsan és könnyen népszerűvé vált, nehezebben megtanulható dalait, énekszámait is hamar megszerették és amikor 1911-ben a Leányvásárt megírta, már Nyugaton is meglehetősen népszerű volt. Ennek az operettjének külön érdekessége, hogy európai színpadon ebben jelentkezett először az a különleges ritmus (szaknyelven: szinkópás tánczene), amely az amerikai jazz-zenében fejlődött ki és a néger zenéből ered. Abban az időben még Amerikában sem fejlődött ki és nem öltött határozott formát ez a zene, de Jacoby Viktor jó érzékkel már felfigyelt rá és amikor amerikai tárgyú operettet írt, ezt a különleges ritmust használta fel. Nyilván hajlama is volt erre, mert már korábbi operettjeiben is nyomát leljük ennek az ütemnek és később a Sybillben és a Miami-ban, két utolsó operettjében egyre határozottabban érezhető.

A Leányvásár cselekménye semmiben sem tér el az operettszerkesztés szabályaitól (gúnyosan szokták mondani, de valójában ez az operett, minden operett cselekménye: az első felvonásban egymásba szeretnek, a másodikban összevesznek, a harmadikban egymáséi lesznek). A szövegírók, Martos és Bródy, nyilván nem mertek és nem is tudtak eltérni ettől. De akaratukon kívül is jóval többet adtak, mint szándékukban lehetett. Érdekes társadalomrajz kerekedett az egyszerű és helyzetkomikumra, akkor időszerű, ma már nagybárára érdektelen viccekre épített szövegekönyvükből. Egy milliomos szerepel benne, aki úgy szerezte vagyonát, hogy kifosztotta legjobb barátját és most vagyonával demokrata képviselőként akar fellépni. Akkor érkezik kerületébe, amikor ott éppen a minden évben szokásos népünnepséget és leányvásárt tartják. A vidéken él kirabolt barátjának nincstelen fia, aki — mikor megtudja, hogy a milliomos a leányával érkezett — rákényszeríti a sheriffet, hogy ne tréfából, hanem ténylegesen összeadja a neki páru! jutó milliomos leánnyal. Apa és leánya világméretű útra szökik előre, de a fiú fűtőként velük utazik és a találkozás kitűzött napján leleplezi magát. A leány azonban azt hiszi, hogy csak bosszúból cselekedett és nem békül ki vele — csak a harmadik felvonásban, amikor az ellencselekmény alakja, a degenerált német gróf hozományvadász fia is révbejut a milliomos leány szobalányával. Az operettben ugyanis két pár összebékülésére van szükség, mivel az operából származó hős és hősnő annakidején — az operett kezdeti idejében — szebben énekelt ugyan, de táncolni nem tudott és a jó táncot a könnyebb műfajokból operettszínpadra került komikus és szürett jártá.

Ezt a mesét át meg átszővi a zene s az operettben ritkán igényelt nagyobb alakító képességre is alkalom nyílik, mert a fordulatokban állandóan változik a hangulat, hol vidámság, derű, hol meleg érzelmek, hol pedig lemondás, gyötördés nyilatkozik meg. Valószínű azonban, hogy a Magyar Népszínházat nem ez a szempont készítette arra, hogy drámai erőit állítsa operettszínpadra, hanem egyszerűen csak az, hogy nincs operett-együttese. A rendezést is Garay Béla, a színház legnagyobb gyakorlatú rendezője vállalta magára és igyekezett a régi operettet a maga hamisítatlanságában, akkori légkőében, színeiben és hangulatában színpadra állítani. Az előadás így a filmoperetthez szokott közönségre kissé régiesen hatott, de a közönség hamar megbarátkozott ezzel a stílussal. Eszközeiben a rendező jól válogatta össze a kitisztultabb elemeket, anélkül azonban, hogy a darab eredeti humorát feláldozta volna. Garay Béla különösen a tömegek mozgatásában, a jelenetek élénkítésében, az állandó élénkségekben, hangulatok kiaknázásában és a helyenként bizony triviális csattanók gondos előkészítésében látta fő feladatát és valóban igazi, hamisítatlan régi operett-előadást biztosított. Munkáját Dimitrijevic Mara, a topolyai színház igazgatója által betanított táncok egészítették ki. Ezek a táncok is megőrizték a régi operett-táncok stílusát és jellegét. Sajnos a mai táncoló ifjúság előtt ezeken a táncokon erősebben érezhető volt a régieség.

A főbb szerepekben nagyjából ugyanazok léptek fel, akik a színház valamennyi idei darabját sikerre vitték, s bizony nagyon vitatható, hogy helyes-e az a politika, amit a színház legértékesebb erőivel folytat. Remeténé Fazekas Piri játszotta a primadonna-szerepet, s noha nem énekesnő, finoman, szépen énekelt, elmélyültebb alakításra azonban az operett természeténél fogva nem nyílt alkalma. Németh Rudolf a bonviván szerepében meglepően jól megfelelt kettős feladatának. Szépen zengő hangja azonban helyenként szinte túl súlyos volt, Jacoby könnyed, élénk dallamaihoz. Kellemes, bár kissé különös meglepetést okozott Szabóné, Cseh Mária, a szubrett szerepében. Az idényben utoljára a Kísértetekben, Alwingné súlyosan tragikus szerepében lépett fel, ezúttal pedig énekes, táncos, komikus szerepet alakított és pedig olyan jól, hogy szinte azt mondhatnók, hivatásszerűen ennek a szerepkörnek kellene szentelnie magát. Ugyanez állapítható meg Gyapjas István komikus alakításáról. Szabó István pedig az apa kómius szerepében néhány mozdulatában, néhány művészi ösztönösségből született hangsúlyában kitűnő operettfigurának bizonyult, s kiváló komikus volt Vujkov Géza, a horvát színház együttesének tagja is. Ászics Milán karnagy hangszerelte az operettet, talán nem egészen olyan színesen, mint az eredeti hangszerelés, de a karmagi minőségben teljes biztonsággal irányította az előadást. Magyar Zoltán szép díszletei méltó keretet adtak a látványossá tett előadásnak.

Az operett felélesztése kétségtelenül időszerű. A zenés játékok vonzóereje jóval nagyobb, mint a drámáké, de nemcsak a színház találja meg így a számítását, hanem az újabb színházlátogató nemzedék is megismerkedhet a színjáték könnyebb fajsúlyú, mégis maradandó értékű alkotásaival. S az operett erős hatása bizonyítja leginkább, hogy a gyakran sokkal káprázatosabb film nem pótolhatja azt, amit a színház nyújt, a gépesített művészet nem lehet vetélytársa a színháznak, mert a színház közvetlen élmény. hatásait a művész és közönség kölcsönös kapcsolata szüli. S ez a nagy élmény természetszerűleg vonzza a Leányvásár előadásaira azokat is, akik még emlékeznek a régi nagyoperettekre és azokat is, akik most ismerkednek meg vele, most szeretik meg.

Sulhóf József

KEPZŐMŰVESZET

Konyovics Milán kiállításáról

Konyovics Milán eddigi kiállításain főként tájképet, utcarészletet, csendéletet láttunk. Ha volt figura ezeken a képein, úgy az ember alakja háttérbe szorult s csak az volt a szerepe, hogy a harsogó színekben pompázzó, drámai feszültséggel teli tájat jelenlétével élőbbé tegye. Ezeken a képeken a festő az egyes figurákon keresztül nem az emberrel való viszonyát akarta kifejezni, hanem csupán élményeit, érzelmeit, hangulatait váltotta ki a téma festői feladata.

Úgy is tartották számon ezt a szenvedélyes vérmérsékletű művészt, mint a táj interpretátorát, aki az emberi társadalomtól elvonatkoztatott festői világban él. Úgy tűntették fel, mint akit nem a táj inspirál, nem a kanyargós utcák roszakatag házai, nem az interieur meghitt hangulata, hanem saját benső indulata keres alkalmat a megnyilatkozásra s a téma ehhez csupán ürügy, melyet a megtalált forma kész képleteivel old meg.

A művész végül már-már maga is elhitte, hogy az ember alakja idegen és kifejezhetetlen marad számára, de ebbe a feltevésbe sohasem akart belenyugodni. Hacsak tehette, figurát festett, különböző társadalmi rétegekből való embereket, de nem portrét és nem életképet, hanem szinte stúdiumszerűen magát az embert, tisztán festői feladatnak tekintve, akár az almát vagy a virágot. S ha ezekből a képeiből itt-ott a többiek mellett ki is állított valamit, a tájképek, a csendéletek és utcaképek között az ember alakja mellékesnek tűnt, alig vette valaki észre, hogy a művész nemcsak érzelmeiről beszél, hanem az emberi társadalomhoz való viszonyáról is.

És éppen ezeknél a képeinél vetették szemére rajztudásának fogyatékosságait, ráfogták, hogy deformálja az embert, mert az általános felfogás szerint az ember szemlélete tárgyilagosságot követel. E felfogás szerint a festő minden más témánál eltérhet a valóság ábrázolásától, de az embert élethűen kell visszaadnia.

A szemlélőket, még művészetének rajongóit is, megtévesztette Konyovics hangulatainak megnyilatkozása; az, hogy más képein tisztán érzelmi és hangulati elemek jutnak kifejezésre. Figurális képeiben ugyanezt keresték és vélték megtalálni s ezzel, természetesen, lényegében értették félre a művész figurális képeinek tartalmát.

Konyovics Milán a múlt hónapban több mint félszáz kizárólag emberi alakokat ábrázoló képpel rendezett kiállítást Belgrádban a Kis-Kalimegdán kiállítási termében. Ennek a gyűjteménynek bemutatásával nemcsak művésze tisztelőinek, hanem önmagának is tartozott. Itt kellett rádöbbsennie, aminek eddig talán maga sem volt tudatában, hogy ő tulajdonképpen sohasem hanyagolta el az embert, hanem ellenkezőleg, életének legizgalmasabb élménye mindig az emberhez való viszonyából fakadt. Más vásznaitól eltérően ezeken a képein nem érzelmi felvillanásokat, nem múltó hangulatokat örökített meg, hanem rendkívül érzékeny emberi magatartásáról tett vallomást. Persze, nem a portréfestő, alkalmazkodó, hideg tárgyilagosságával, hanem

az eseményekkel részvétet, a gondtalan polgárra szemben megvetést érző szubjektív, de föltétlenül rokonszenves kifejezési vágygal.

Ha a félszáz kép emberi menaszériáját nézzük, Balzac életművének társadalma jut eszünkbe. Mert Konyovicsnál, akárcsak Balzacnál, nemcsak emberekkel ismerkedünk, hanem sorsokkal is. Az öreg dalmát halász nem egyéni arcával kelt érdeklődést, hanem azzal, ami tipikus benne, ugyanúgy, mint a hetyke »Csiró«, aki a bácskai nagybirtokos, vagy »Aurél nótárius«, aki barna zsakettjében, pikémellényével az egykori megyei urak típusát képviseli. S ki ne érezné »Koporsós Gyuró« képén az élet örömeit hajhászó megöregedett kéjenc tehetetlen szomorúságát, a bögőhordozó »Bolond Jóska« fáradt egykedvűségét, vagy a vodárok szolgájánál, a »Boldogtalan Lőrincnél« azt a szinte tárgyilagos bánatot, amelyet nehéz munkája és kilátástalan helyzete váltott ki belőle?

Mert Konyovics minden társadalmi rétegben megtalálta azokat az alakokat, amelyek nemcsak egyéni sorsuknak, hanem osztályuk jellegzetességeinek is hordozói voltak. S ebből kifolyóan megmutatja világnézetét is. »Magvető« című képén az illegális pártszervező alakja szimbólikusan hatalmasra nő s beleolvad a végtelenbe futó szántóföldek vonalaiba. Konyovics ebből az alakjából vigasztalást és biztatást merített. Hogy önkéntelenül is monumentális figurát adott, ezzel magyarázható.

De ez a gyűjteménye a saját sorsáról is eleget beszél. Itt van »Emma és Verocska«, itt van a »Karácsonyeste« és családi életének egyes jeleneit megörökítő más képei. A szemlélő nem tudja mi az a nyugodt öröm, ami a kislányát és feleségét ábrázoló képen előmlik és nem tudja mi az a halk szomorúság, amely a karácsonyesti terített asztalnál a fejét öklére hajtó férfi tűnődéséből szól feléje, de éreznie kell, hogy ezekben a képeiben a művész többet adott meg, mint festői feladatot. Éreznie kell, hogy nemcsak a festői virtuozitás, hanem az önvallomás olykor fájdalmas, olykor hangosan vidám élménye jutott megnyilatkozásra. Éreznie kell az életet, amely néha nyersen, kegyetlenül, néha cinikusan, gúnyolódó kedvvel nyilatkozik meg Konyovicsnál, de sohasem hiányzik belőle a megértés, a szeretet, az öröm és a részvét szomorú érzése. Az érzések viaskodását kell éreznie Konyovics figurális képein, gyakran ellentmondást, de hiszen éppen ez az, amivel annyira az élet teljességét tudja adni.

Nem csoda, hogy ezek a képei külön, egyenként, más képei között nem hatottak ilyen erőteljesen, mint most, hogy külön gyűjteményben láttuk őket. Tájképeit, csendéleteit, utcarészleteit Konyovics más, könnyebb és egyszerűbb hangulatokkal teltette. S aki hasonló hangulatot, a kifejezési szándék hasonló elemeit kereste emberéket ábrázoló képein, annak, természetesen, csalódnia kellett. De így egymás mellett, külön galériában sok mindenre választ adnak Konyovics képei azoknak is, akik eddig egyéb képeinél is csupán egy rendkívüli művész szenvedélyességének lobogását látták. Itt megegyezően beigazolódik az a tény, hogy az élethűség nem érhető el a természet másolásával. Konyovics sokszor éppen az »elrajzolással«, a túlzással kerül közelebb ahhoz a valósághoz, amelyet a látszat nem árul el.

Konyovics Milánnak ez az »Emberék« című kiállítása festői körökben nyugtalan érdeklődést keltett. Ilyen kiállítás nálunk még nem volt s ezért érthető, ha Konyovics ezzel a kiállításával nem kapta meg azt az osztatlan elismerést, amelyet pedig föltétlenül megérdemelt. De ez a gyűjteménye is bizonyítja, hogy Konyovics a jugoszláv pikturában egy korszakot jelez, az itteni gyökerekből táplálkozó, de az európai festészet eredményeit is felölelő rendkívül sokatígérő művészet korszakát.

Herceg János.

JEGYZETEK

A bíráló bizottság jelentése a HÍD 1950/51 évi pályázatáról

A HÍD 1950 őszén meghirdetett 1950/51 évi irodalmi pályázatára összesen 92 pályamű érkezett. A bíráló bizottság (tagjai B. Szabó György, Ernyes György, Herceg János, Lőrinc Péter és Majtényi Mihály voltak), május 22-ikén megtartott ülésén a következő döntést hozta:

ELBESZÉLÉS

A HÍD elbeszélés pályázata nem hozott meglepetést. Nem kaptunk egyetlen kerek, egységes, hangban és előadásban eredeti írást sem. A pályázat résztvevőinek legjobbjai sem tudtak hiteles, emberi alakot adni. A beérkezett 21 elbeszélés közül mindössze négy-öt árul el kétségtelen tehetséget íráskészségben, elbeszélőkedyben, helyzetrajzban és tájleírásban. A novellák szerzőinek a legtöbb gondot szemmel láthatóan a mondanivaló, a téma megválasztása okozta. Nem éreztük egyetlen írásnál sem a közlési vágy élményszerűségét; a szerzők mondanivalójukat nem élték át. Legtöbbjük kívülről nézte a cselekményt, mely írásra indította őket s így érezhető a távolság, nem egyszer az idegenség az író és a mondanivaló között. Ez azonban sohasem a fölünyes szemlélő distanciája, hanem bizonyos közömbösség, az élmény teljes hiánya. Még az érezhetően megtörtént esemény sem tudott valószerűvé, hitelessé válni.

A legnagyobb figyelemet a »TÜZ A TARLÓN« című írás érdemli (jelige: Június). Legfőbb érdeme: hajlama a művészi leírásra, amely azonban egyelőre csak részletmunkaként nyilvánul meg s nem képes egységes képpé össze olvadni. Elhanyagolta a témát s a falusi, szerelmi idill — amely a végén ugyan balladai fordulatot kap — csak ürügyül szolgált az írónak, hogy költői hangulaképet vetítsen elénk. Ez a készsége azonban, ha szabad jósolni, feltétlenül elviszi majd az ígéretes író az érés állapotáig, ahol élménynek, hangnak és mondanivalónak egybeolvadása komoly alkotást ajándékozhat.

A legreálisabb írásnak A »MEGTALÁLT ÚT« mondható. Szerzőjét jó megfigyelőképeség jellemzi, meséje is kedvesen és természetesen folyik, de a cselekmény bonyolításával az emberi helyzetek logikus egymásbafonódásával még nem boldogul. Látszik, hogy kezdő. Az írás mesterségének fogásait nem ismerő, de feltétlenül ígéretes íróval van dolgunk. Munkája értékét lerontja az irányzatosság szándéka, ami különösen a befejezésnél erőltetett, írója azonban megérdemli, hogy szemmel tartsuk és fejlődését várjuk.

Az »ESŐ UTÁN« című írás (jelige: Partizán) talán leginkább novella, a szónak műfaji és szerkezeti értelmében. Szerzője rutinos, írni tudó, fölünyes elbeszélő modorú ember, akinél azonban a téma nem válik okvetlenül szükségessé mondanivalóvá, alakjaira hidegen és felülről néz és művészi igényei sincsenek.

Ugyancsak gyakorlott íróra vall »A TOJÁSOK« (jelige: Konkoly) szerzője. Témája keresett, kissé naív és hangja játékos, magabiztos, meseszövése

határozott és fordulatos; közvetlenebb és valószerűbb történetet bizonyosan igen jól tudott volna előadni.

Jó stíluskészség jellemzi a »CSILINGELNEK A CSENGŐK« (jelige: Uj vetés) című írás szerzőjét. Alakjai azonban papírosfigurák, a történet cselekménye erőltetett, különösen az átmenetnélküli befejezés, helyzetképei homályosak, élettelenül szürkék.

Körülbelül ugyanez vonatkozik a »GYEREKEK« című írásra is (jelige: Jövő). A »KARÉJ KENYER« (jelige: Ilona) kiforrott, jól megírt történet, kár, hogy az elbeszélés csattanója, amelyre az egész történet felépül és amely oly üdévé, kedvessé teszi az írást — nem új. Egyik nagy magyar elbeszélő írt már ilyen történetet, más feldolgozásban, de pontosan ilyen csattanóval. Ezért nem vehettük figyelembe a pályázatnál.

A többi pályamunkáknál a bizottság semmi olyant nem talált, ami figyelmet érdemelt volna.

A fentiek alapján a bizottság úgy határozott, hogy a kiírt első díjat nem adja ki, csak a második és két harmadik díjat.

A második díj (5.000 dinár) nyertese Major Nándor, Novisád, a »TÜZ A TARLÓN« című elbeszélés írója.

Harmadik díjat (egyenként 2.500 dinárt) kaptak Bogdánfi Sándor, Novisád, az »ESŐ UTÁN« című írás szerzője, valamint Vörösbaranyi Zoltán, Szubotica »A TOJÁSOK« című írásért.

VERSEK

A verspályázat a beküldött versek mennyiségét tekintve sikerültnek mondható. Ötvenhatan pályáztak, sokan több verssel is szerepelnek. A minőségre fordítva aztán tekintetünket, kissé lelőhad a kedvünk. A vajdasági magyar irodalomban nálunk megszokott színvonalat csupán egy pályázó versei érték el. Több verset küldött be. Ezek közül különösen két versét kellett azonnal, első olvasásra is, elkülöníteni a többiektől. A két vers címe »RÁMFÜJT AZ ÉLET« és »BÁCSKAI SZIMFÓNIA« (jelige: A brigád).

A »RÁMFÜJT AZ ÉLET« a pályázat legjobb verse és nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk egy sorba a vajdasági magyar líra jó költeményeivel. Tehetséges költő verse és hozzá tehettük, nem is első zsengéje a tehetséges költőnek. Szinte az volt az érzésünk, hogy ilyen verset már nem is illik pályázatra küldeni. A »BÁCSKAI SZIMFÓNIA« című elbeszélő költemény szintén jó vers, helyenként azonban homályos, meg-megakadó, néhány zavaros, erőltetett, nem kifejező képpel. Mintha az efajta vers nem volna kenyere a költőnek. Érdekes vers, érdekesen tükrözi a Petőfi-brigád növekedését és harcát. A két vers írója feltétlenül megérdemli az első díjat.

Nagyobb nehézségbe ütközik a második és harmadik díj megítélése. A rengeteg vers között persze akad néhány jobb is. Viszont, ha abszolút mértékkel akarunk mérni, egy sincs talán közöttük, amely minden kétséget kizáróan komoly lírának volna nevezhető, egyik sem jelent komoly irodalmi értéket. Legjobb közöttük — és ez a vers helyenként elég színvonalas — a »TÍZ ÉVE, SZAZ ÉVE« című poema. A vers azonban sok helyen kizökken lírai alaphangjából, erőltetté válik, itt-ott már-már csaknem prózaivá. Legértékesebb szerintünk a vers bevezető két strófája és az első rész. A második már kevésbé őszinte, kevésbé megélt — törést, esést jelent. A többiekhez viszonyítva mindenesetre megérdemli a második díjat (jeligéje: A nyár).

A két harmadik díjra ajánlható két vers már jóval gyengébb a fentieknél. A »SZONETT« egyes sorai, képei naivak, kezdetlegesek. De közöttük is — tehetségre mutatón — itt-ott komoly értéket képviselő sorok és képek is akadnak, amelyek adnak bizonyos hangulatot. Persze, vannak aztán zavaros, hatásvadászó képei is. Ezek bizony hamar kikökkentenek az alakuló hangulatból. A »MUNKÁSINDULÓ« (jelige: Rabok nem leszünk) szerzője egyben pályázatot írt ki verse megzenésítésére. Jó zene csakugyan javíthatna a versen. Így — nincs irodalmi értéke, habár nem is rosszabb sok más megzenésített indulószövegénél; megzenésítve valószínűleg használható lenne. Önmagában, mint vers — a jelszavak rímbeszedése, néhol egészen ügyesen, ritmikusan, néhol kissé naivan és kezdetlegesen. A legritmikusabban versbeszedett jelszó sem

irodalom még persze, de más indulókhöz és a pályázat többi verséhez is viszonyítva — figyelembejöhethet az egyik harmadik díj odaítélésénél.

A jelígés levelek felbontása után kitűnt, hogy az első díjra (4.000 dinár) ajánlott versek szerzője Fehér Ferenc, Noviszád. A második díjat (3.000 dinárt) Major Nándor, Noviszád, kapta, míg a harmadik díjat Kopeczky Lászlónak, Szubotica, ítélte oda a bizottság. A »MUNKÁSZ-INDULÓ« című költemény szerzője (jelige: Rabok nem leszünk) Vörösvári Vilmos, Cservenka, szintén harmadik díjat kapott. A harmadik díj összege egyenként 1500 dinár.

SZÍNMIŰVEK

A leggyengébb eredményt a színművekre kiírt pályázat hozta. Nem is könnyű műfaj ez, különösen kezdőknek. Az összes beérkezett pályaművek közül mindössze kettő: egy háromfelvonásos és egy három képből álló egyfelvonásos — volt olyan, amely, ha nem is adott egészen elfogadható, főleg nem előadásra alkalmas munkát, mégis íráskészségről tesz tanúságot.

Vonatkozik ez különösen a »NE ŐLJ!« című háromfelvonásos színmű írójára (jelige: Ne ölj!). Kétségtelen, hogy a darab írója valami eszményt óhajtott szolgálni. Hőstét rendkívüli embernek írja le, aki lépten-nyomon új életet akar kezdeni, roskadozik a roppant erőfeszítések fáradalmaitól, azonban maga sem tudja voltaképpen — legalább is a színműből nem derül ki — mi is az az eszmény, amelyre törekszik. Az egész dráma zavaros, emberábrázolása gyenge, drámai összefüggésről alig lehet beszélni, annál inkább szaggatott képekről. Mondatai elég dagályosak. Az író mélyre markolt, de összeszorított öklében nagyon keveset hozott fel. Íráskészsége azonban van és kétségtelenül nem egész tehetségtelen.

A beérkezett másik három munka nem említésre méltó.

A bizottság, tekintettel a pályázat gyenge eredményére csak hosszas vita után határozta el, hogy a harmadik díjat mégis kiadja. Sem az első, sem a második díjat nem találta kiadhatónak. Harmadik díjat (8.000 dinárt) kapott Vörösvári Heinz Vilmos, Cservenka »Ne ölj!« című drámájáért.

Ugyanez volt az álláspont az egyfelvonásos színműveknél. A beérkezett négy pályázat közül az »ERZSIKE ÁLMA« című mesejáték írója kapott egyedur jutalmat, harmadik díjat. Szerzője dr. Haász Miklósné, Szavino Szóla. A jutalmazott pályamunka voltaképpen nagyon kedves kísérlet, kissé nagyon is sok oktató hanggal. Erkölcsei felfogása tiszta és nemes, de írói eszközei elavultak. Biztatást érdemel: nagyobb igénnyel talán tudna egész értékeset adni. A színműpályázatnak egyébként ez a legrokonoszenvesebb munkája. Az odaítélt harmadik díj összege 4.000 dinár.

IRODALMI RIPIORT

Erre a műfajra mindössze két pályamunka érkezett be. Az »EMLÉKEZESKENT« (jelige: Haladó) című munka ügyesen megválasztott téma, néhány nagyon szemléletes, jó részlettel, de sok szónoklattal, irodalmiasságra törekvő nyelvezettel, amelyen érezni, hogy szándékolt; nem a k a r mindennapias lenni. Amit elmond, novellisztikusan összefogott, rendkívül érdekes, dokumentáris erejű olvasmány — azonban szem elől téveszti az irodalmi riport igazi fogalmát. Az irodalmi riportban ugyanis maguknak az eseményeknek kell önmagukban beszélniök. A jó riportban tehát sem szónokolni, sem jelmondatokat hangoztatni nem szabad, az olvasónak magának kell a következtetéseket levonni; szerkesztésénél fogva azonban ez az írásmű olyan legyen — és akkor jó riport — ha az olvasó csak egyetlen következtetést vonhat le, tudniillik azt, amely felé írója tendál.

A »MUNKÁBAN A CSAPAT« (jelige: Tűzoltó) csak hűséges leírás, túlzottan aprólékos, voltaképpen szaklapba kívánczozó érdekesség.

A bíróság úgy döntött, hogy ebben a műfajban csupán a harmadik díjat (2.500 d'nárt) adja ki az »Emlékezés« című pályamunka szerzőjének. A jelígés levél kibontásánál kitűnt, hogy a díjnyertes riport írója Vébel Lajos, Noviszád.

HUMOROS KÁRCOLAT

A pályázat kiírói irodalmi karcolatokra gondoltak, rövidlélekzetű humoros novellákra és nem vázlatzerű »krokikra«. Ennek a költeménynek egyedül a »MARIKA« című pályamű felelt meg és így ezt ajánlotta a bizottság díjazásra (jelige: Újságíró). A pályamunka egy társadalmi ferdeséget gúnyol; nem szónokol, ügyesen készíti elő a csattanókat és jól felépíti a befejezést. A »HARC A LEPKÉVEL« című pályamű mondanivalóval valamit, amit egyáltalán nem készít elő, mérsékelten humoros, szószátyársága miatt széteső. A »LEVÉLÍRÁS« című írásban nemhogy humor, de még derű sincsen. A »HORGÁSZ VAGY NYOMDÁSZ« két témát kezd el egyszerre, de az egyiket elejti, csak humorizálásra használja fel, a másodikkal olyan kibontakozást hoz ki, amely ötletes, érdekes — de nyilván csak szűk szakmai körök számára.

A bizottság az első és második díjat ennél a műfajnál sem adta ki, csak a harmadik díjat, amelyet »MARIKA« című pályaművével Bogdánfi Sándor, Noviszdán, nyert. A díj összege 2.000 dinár.

TANULMÁNY

Három pályamunka érkezett:

1. Tolnai Lajos a magyar irodalom mostohagyermeké (»Búvár« jel.)
2. Hozzászólás a felszabadulás utáni vajdasági magyar irodalom egyes kérdéseire (»Szép az élet« jel.)

3. Fiatalok, öregek (»Legyünk megértők« jel.)

Ez a sorrend egyúttal értékelési sorrend is.

1. TOLNAI LAJOS, A MAGYAR IRODALOM MOSTOHAGYERMEKE c. tanulmány alapos és komoly irodalmi ismerettel rendelkező ember munkája. Írója a marxista-irodalomtörténet és esztétika értékelési módszerét nemcsak ismeri, hanem igen helyesen tudja alkalmazni is; vizsgálati eredményeinek rendszerbefoglalása, tudományos következtetése igen logikusan következik — sehol sem érezzük az erőszakoltságnak a legkisebb nyomát sem. Az anyag vizsgálatából indul ki és jut el elméleti eredményeinek megalapozásáig, nem pedig fordítva. Ez egyúttal legnagyobb erénye is.

A tanulmány azt bizonyítja, hogy írója komolyan elmélyedett Tolnai műveinek tanulmányozásában, felismerte a tartalmi elemek fontossága mellett a forma jelentőségét: figyelme kiterjedt Tolnai sajátos elbeszélőstílusának kérdéseire is.

Nyelvezete külön figyelmet érdemel. Írója ismeri a magyar értekező próza követelményeit és szép magyarsággal, a szakkifejezések ismeretének birtokában szerkesztette meg írását.

Valószínűleg a forrásmunkák hiányának tudható be, hogy nem foglalkozik elég alaposan az újabb Tolnai-kutatások eredményeivel — Németh László mellett, feltétlenül ki kellett volna térnie Fájára és Móricz Zsigmondra; az utóbbi nagyjelentőségű munkát végzett Tolnai műveinek népszerűsítésében, Tolnai több művét átirta és közzéte »Kelet Népe« c. folyóiratában.

A szerző munkássága komoly ígéretet jelent a kibontakozó vajdasági magyar értekező-próza további erősödésében, ez a műve pedig jelentős hozzájárulás — a magyar klasszikusok megismerése és helyes értékelése szempontjából — új olvasóközönségünk irodalmi és esztétikai neveléséhez.

2. HOZZÁSZÓLÁS A FELSZABADULÁS UTÁNI VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM EGYES KÉRDÉSEIHEZ c. tanulmány terjedelmes és sok időszerű kérdést felölölő mű. Szerzője járatan ösvényeken halad — a vajdasági magyar irodalom felszabadulás utáni fejlődését még eddig senki sem kísérelte meg felmérni — éppen ezért a szerzőnek ez a buzgalma és törekvése minden elismerést megérdemel. A tanulmányból kitűnik, hogy írója áttanulmányozta a háborúutáni vajdasági magyar irodalom minden jelentősebb szép-irodalmi alkotását és azokat kiértékelve kísérelte meg az itteni magyar irodalom alapvető és döntő kérdéseit meghatározni.

A tanulmány-író a marxizmus szemszögéből nézi a vajdasági magyar irodalom újabb fejlődési fázisát — igen helyesen, de gyakran szempontjai kissé mereven és dogmatikusan hatnak. Gyakran megfogalmazásában is a megfelel-

iebezhetetlen ítéletmondás igényével lép fel és éppen ezáltal sikklik át a komoly adatgyűjtés alapján álló következtetésből — a frázisba. Ez a tévelygés érvényesül egész tanulmányának szerkezetében is. Egyes kérdések tárgyalásánál, gyakran átcsap a szomszéd területre — elkalandozik, ismétli önmagát, egyhelyben topog.

Ez a rendszertelenség, természetesen az egész tanulmány értéke jelentős mértékben csökkenti. Írója több gonddal, kevesebb probléma felvetésével — de alaposabb elmélyedéssel — jóval többet adhatott volna. Nyelvi szempontból komoly hiányosságai vannak írásának: stílusa még nem eléggé kiforrott, nem eléggé eleven és plasztikus.

3. A »Fiatalok, öregek« c. tanulmány írója a nemzedékek harcát igyekezett bemutatni és megvilágítani — meglehetősen békéltető módon — a »mindent megbocsátani« — jelszava alapján. Szempontjai elavultak, a probléma feldolgozásában csupán a felszínen marad — és így írása messze mögötte áll egy tanulmány meghatározott kereteinek és feladatainak.

Íráskészsége, stílusa, nyelvezete fejletlen, kiforratlan és részben elavult.

A bizottság a pályázat első díját (8.000 dinár) a »Búvár« jellegű pályamunkának adta ki: TOLNAI LAJOS, A MAGYAR IRODALOM MOSTOHA-GYERMEKE című tanulmányért. Szerzője Juhász Géza, Szubotica. A második díjat a bizottság nem adta ki. A harmadik díjat Bálint István, Noviszád, kapta HOZZÁSZÓLÁS A FELSZABADULÁS UTÁNI VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM EGYES KÉRDÉSEIHEZ című munkáért. A harmadik díj összege 3.000 dinár.

Szerkesztőség: Noviszád, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20-63
Kiadja a Vajdasági Kultúrszövetség magyar osztálya
Előfizetési díj: Egy évre 420 D., fél évre 210 D., egyesszám 40 D.
Postatakarékszám 300-903.241. Lapzárta minden hó 10-én
Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

T A R T A L O M

Sinkó Ervin: Confiteor...	— — — — —	289
Laták István három verse	— — — — —	300
Herceg János: Panasz (novella)	— — — — —	303
Régi délszláv költészetből, Ács Károly fordítása (versek)	— — — — —	308
Csiplics Bogdán: A jó pásztor (novella)	— — — — —	313
Komáromi J. Sándor versei	— — — — —	321
Brindza Károly: A jugoszláviai magyarok a népfelszabadító har-		
cokban	— — — — —	323
Galamb János 2 verse	— — — — —	337
Juhász Géza: Tolnai Lajos, a magyar irodalom mostohagyermeké	— — — — —	338

FIGYELŐ

Lőrinc Péter: Olvasás közben	— — — — —	353

KÖNYVSZEMLE

H. J.: Tömörkény	— — — — —	358
Kollin József: Komáromi könyvről, Háy János ébresztése	— — — — —	359

ZENE

Sulhóf József: Lányi Ernő	— — — — —	361
Sulhóf József: Leány vásár	— — — — —	367

KÉPZŐMŰVÉSZET

Herceg János: Konyovics kiállításáról	— — — — —	370

JEGYZETEK

A bíráló bizottság jelentése a HÍD pályázatáról	— — — — —	372

KÉPEK

Címlapkép: Ács József: Bácskai falu		
Szabó István rajza: Zászló alatt	— — — — —	333

»TITOVKA«

VÁROSI SZABÓIPARI VÁLLALAT

SZUBOTICA

Aljabinova utca 10

Telefon: 20-37

Folyószámla: Kommunális bank, Szubotica
320-1-502.008

KÉSZÍT: MINDENNEMŰ FÉRFI ÉS NŐI RUHÁT
FEHÉRNEMŰT ÉS ÁGYNEMŰT MÉRET SZERINT

Konfekciós- és egyenruha osztály

férfi fehérenemű, munkásruhák és kombinezónok és mindennemű egyenruhák

---

Konfekciós osztálya

vállal rendeléseket nagyban és kicsinyben

Trikoiázs osztálya

készít férfi és trikóneműt, mindennemű tornatrikókat, gyermek és női fehéreneműt és pulóvereket

---

Cérnagomb-gyár

készít mindennemű cérnagombot

Vállal

mindennemű javításokat

Paplanok kidőlgözása

elsőrendű kivitelben

Szubotica közúti villamos

TELEFONOK:

Igazgató . .	20-10
Igazgatóság .	12-79
Közlekedés .	16-81
Műhely I. .	15-29
Pályaműhely	18 64

SZUBOTICA

STROSZMAJEROVA 11

Folyószámla a szubotícai Kö-
munális Banknál 320-1-582.002

Utasszállítást végez villamoson

a Szubotica – Palics

**es Szubotica – Alekszandrovo
vonalakon**

Vegye igénybe a szakszervezeti havi
előfizetési jegyeket!

Árak:

- I. szakasz, 2 utazásra 40. — din. ~ Korlátlan számú utazásra 160. — din.
- II. szakasz, 2 utazásra 60. — din. ~ Korlátlan számú utazásra 210. — din.
- III. szakasz, 2 utazásra 80. — din ~ Korlátlan számú utazásra 270. — din.

NARODNO POZORIŠTE — NÉPSZÍNHÁZ-SZUBOTICA

Predviđeni repertoar za 1951 g.

Hrvatska drama:

Sedmorica u podrumu
Zona Zanfirova
Ca Bonina razgala
Svet
Turcaret
Skapenove djavolije
Ujka Vanja
Djido

Muzička grana

Razni popularni koncerti
Mala Floramijs - János vitéz -
i druge operete

Pretstave ima svakog dana. Pozorišna blagajna otvorena od 10—12 i od 17—20 čas. Cene ulaznica od 15—45 din, za drame i od 20—60 din, za muzičke komade

Színre kerülő előadások 1951 év.

Magyar dráma:

Gyászoló család
Mézeskalács
Zsugori
Ördögűzők
Tanítónő
Ingyenélők
Sárgacsikó
Sib.

Színházi zenekar

Különböző nép. hangversenyek
Pillangó kisasszony - Leányvásár
és más operettek

Előadások minden nap. Jegy pénztár nyitva naponta 10—12 és 17—20 óráig. Helyárak drámáknál 15—45 dinár, a zenés daraboknál 20—60 dinár

VÁROSI FÜSZERKERES-
KEDELMI VÁLLALAT

„GRA-MAG“

SZUBOTICA

Igazgatóság: Matija Gubec ulca 6 szám

Telefonok:

Igazgató	13—06
Árúosztály	14—76
Eladási osztály	20—02

Számos, nagy választékkal rendelkező, jól felszerelt üzletével biztosítja Szubotica város és környéke lakosságának szükségleteit a szavatolt és a szabad ellátás keretében

Sürgőnycim:
Gra-Mag-kolonijál,
Szubotica

Feldolgoz mindennemű ágy és dísztollat

**Tollfeldolgozó
és kiviteli vállalat**

SZUBOTICA

Október. Revolucija 37

Telefonszámok:

Kommerc. osztály 10-09
Számvevőség 18-34

Bankfolyószámla:

Nar. Banka Szubotici
fiókja 320 - 711.640

Sürgőny cím:

„PERJE” Szubotica

A VÁLLALAT
A KÖVETKEZŐKET
TERMELI:

„SKROB”

Kukorica keményítőt szemeset és porban — Kukorica dekstrint (fehér és sárgát) — Búza dekstrint (fehér és sárgát) — Búza keményítőt szemeset és porban — Könyvkötő keményítőt — Csirizt (búzaragasztót)

Keményítő előállító vállalat

TERMÉKEINKET
FELHASZNÁLJA:

a textilipar, a dohányipar, az élelmiszeripar, a cipőipar, a gyógyszeripar és számos más ipar hazánkban. Kivitel minden európai és tengerentúli országba

Szubotica

MIKICS ÚTJA 58

TELEFON: 16-47

SÜRGÖNYCÍM:

„SKROB”

— SZUBOTICA

„ISHRANA”
városi vállalat

SZUBOTICA

Trg Oktobarszke Revolucije 18

TELEFONOK:

Igazgató 17-88
Kommenciális osztály 19-24
Központi raktár . . . 11-24
Gyümölcsfeldolgozó . 15-52

Bank folyószámla:
Kommunális bank, Szubotica, 320-1-752.001

Legkedvezőbb áron felvásárló mezőgazdasági termékeket, gyümölcsöt, főzelékféléit és minden más élelmiszert.

Végzi a tejtermékek felvásárlását és elosztását.

Gyümölcsfeldolgozás és konzerválás.

Felvásárló állomások a következő járásokban: Szubotica, Zenta és Bácska-topolya

Felvásárló állomás: Bácsko Petrovo szelo

Sürgőny cím: „ISHRANA” Szubotica

Mintaszerűen berendezett és nagy választékkal rendelkező üzleteiben mindennemű vas- és üvegárut, bútort és különféle faárut árusít

»GVOZSGYAR«

Városi kereskedelmi vállalat

SZUBOTICA

TELEFONSZÁM: 12-24

Bankfolyószámla:

Kommunálisbank, Szubotica 320-1-642.000

Sürgőny cím:

Gvozsgyár, Szubotica

A Népfőnt

VÁROSI BIZOTTSÁGÁNAK GAZDASÁGI VÁLLALATA

Novi Szád

FILMSZINHÁZAK

- Zvezda, telefon 21-93
- Jadrán, telefon 34-69, igazgatóság 35-22
- Szlavica, telefon 20-45
- Kultúrotthon (Petrovaradin)

FÉNYKÉPÉSZETI MŰTERMÉK

- 1. Jug. Armije 6. Telefon 34-54
- 2. Marsala Tita 27
- 3. Petrovaradin, ulica Matije Gupca

HAZI- ÉS NÉPIPAR, Marsala Tita ul., telefon 26-12, 29-09

- 1. Gyermekruha konfekció, Sztaljinova 16, telefon 30-11
- 2. Szabóműhely, Szvetozára Markovicsa 14, telefon 30-93

„NAŠE DETE“ GYERMEKÉTTEREM

- 1. Sztaljinova 10, telefon 28-76
- 2. Trg 9 maja 1. szám
- 3. Vojvoda Supljikca 2.
- 4. Jugoszlóvenszka Armija 96.
- 5. Sztevana Mokranjca 34 (Detelinar)
- 6. Petrovaradin — Csajkovszkog ul.
- 7. Tyirila i Metodija 46 (Telep)
- 8. Szvetozara Markovicsa 6.
- 9. Partizanszka ul. (Szalajka)

„NAŠE DETE“ KONFEKCIÓ, Sztaljinova 10 — telefon 30-11

Raktáron minden időben gyermekruhák, leányruhácskák, gyermek-fehérmű gyermekpontokra fiúk és leány gyermekeknek

KÖTŐDE, Marsala Tita 19 — telefon 24-88

Készít hozott anyagból pullovereket, sálakat, zászlocskákat és mindenfajta kötött anyagot

SZABÓMŰHELY, Jug. Armije 9 — telefon 34-34

Készít hozott anyagból megrendelés szerint legújabb és legkorszerűbb ruhamodelleket valamint férfi és női fehérneműt

A Vajdasági Tartományi Népbizottság Gazdasági Vállalatainak Igazgatósága

(Direkcija privrednih preduzeća
pokrajinskog odbora NR Srbije
za Vojvodinu)

Novi Szád

Sztalin utca 14/I

Telefonok:

Igazgató . . . 35-59
Könyvelőség,
jogügyi oszt. 22-78
Üzem-
vezetőség . . 38:25

Az igazgatóság hatáskörébe tartozó vállalatok:

BRATSZIVO- JEDINSTVO

kiadóvállalat, Noviszád, Gyorgyevics Jovan
utca 2. Telefonok: 21-37, 28-24 és 38-94

NOVA KNJIGA

Vajdaság könyvterjesztő vállalata, Novi-
szád. Telefonok: 35-12, 21-33 és 27-22

LINOTYP

nyomdaipari gépek szerelési vállalata, No-
viszád, Jug. Armije. Telefon: 28-21

ZVEZDA

újságnomda, Noviszád, Gyorgyevics Jo-
van utca 2. Telefon: 41-63

ZMAJ

nyomda és könyvkötészet, Noviszád, Bu-
levar Crvene armije 4. Telefon: 40-54

BUDUTYNOSZI

nyomda és könyvkötészet, Noviszád, Sztal-
in utca 14. Telefon: 27-52

MINERVA

nyomda és könyvkötészet. Szubotica. Te-
lefon: 22-68

KULTURA

nyomda és könyvkötészet, Bácski Petro-
vác. Telefon: 6

ZORA

nyomda és könyvkötészet, Vrsac. Tele-
fon: 70

PROPAGANDA

lapterjesztő vállalat, Noviszád, Sztalin utca
16. Telefon: 39-76

DEKOR

technikai agitációt végző vállalat, Novi-
szád, Sztalin utca 5. Telefon: 20-86

*Az igazgatóság irányítja a társadalmi szer-
vezetek teljes kiadói és nyomdatevékeny-
ségét szerb-horvát nyelven és a nemzeti
kisebbségeink nyelvén, továbbá a sajtó-
terjesztést és a technikai agitációt az egész
Vajdaság Autonóm Tartomány területén.*